

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Bidrag til Oplysning

om

Sysselinddelingen i Danmark

af

O. Nielsen,

Cand. mag., Assistent i Ministeriernes Arkiv.

Afhandling skreven for den filosofiske Doktorgrad.

København.

I Kommission hos G. E. C. Gad.

G. S. Wibes Bogtrykkeri.

1867.

Denne Afhandling er antagen af det filosofiske Facultet til at forsvares offentlig for Doctorgraden.

Den 18de Marts 1867.

K. Gislason,
f. T. Decanus.

Spørgsmålet om Sysselinddelingen i Danmark har ofte været gjort til Genstand for mindre Undersøgelser såsom af Langebek, Suhm, Kofod-Ancher, Jahn, C. Paulsen, Kolderup Rosenvinge, J. E. Larsen, Dahlmann, Stemann og mange flere, men da disse kun har kunnet hellige dette en mindre Opmærksomhed i deres Skrifter, der omfattede så mange andre vigtige Genstande, så har de ikke ret vundet Klarhed i dette Punkt, der er af indgribende Betydning i Middelalderens Retshistorie og Topografi, ligesom det danner et fast Grundlag for endnu mere tilbagegående Undersøgelser. Skønt nærværende Afhandling har sammenstillet hvad der findes i vore trykte Kilder og hvad jeg ellers har kunnet samle om dette Emne, så er der dog mange Punkter, der endnu behøver en Opklaring, som kun kan tilvejebringes ved mere omfattende Arkivundersøgelser, end dem jeg for Tiden har været istand til at foretage.

Indhold.

	Side
Syslet i dets forskellige Forhold	1—19
Valdemars Jordebog 2—3. Syslernes Oprindelse 4—5. Kønsnævn 8—9. Syslets Sammenknytning 9—12. Mål 12—13. Sprog 13—14. Bygd 14—19.	
Sysseltng	20—37
Tingsteders Indretning 20—23. Ejendomssager 23. Lovbud 23—25. Sager om Syslet i Alm. 25—26. Skattepåbud 27. Kriminelle Sager 27—28. Kongers Møden på Tinge 28—29. Tingfred 29. Gejstlig Domstol 29—36. Tiden 37.	
Ombudsmænd	37—48
Kongens Gård inden Herred 43. Lensforhold 44—45. Leeding 45—47. «Fratres» i Valdemars Jordebog 47—48.	
De enkelte Sysler	48—86
Vendsyssel 48—51. Thy 51—52. Mors 52—53. Sallingssyssel 53—55. Himmersyssel 55—56. Ommersyssel 56—58. Åbosyssel 58—60. Løversyssel 60—61. Jellingsyssel 61—62. Almindsyssel 62—64. Harsyssel 64—65. Vardesyssel 65—68. (Plovssyssel 68—69). Sønderjylland og Urnehoved 69—75. Fyn 75—78. Femern 78. Langeland 78. Sælland 78—84. Låland, Falster og Møn 84—86. Skåne 86. Halland 86.	
Slutning	87—89
Tillæg	90—99

Syslet i dets forskellige Forhold.

Sysse (oldn. sýsl, sýsla) betyder oprindelig Gerning, Arbejde, dernæst Forretning, overdraget en af en anden (konungs sýsla) og endelig det Distrikt, som man har denne overdragne Myndighed over¹⁾; Begrebet i denne sidste Betydning ligger til Grund for nærværende Undersøgelse.

---

¹⁾ Se Egilssons, Fritznors og Jonssons Ordbøger. Stamordet er sýsa, gøre, udføre, forrette, deraf afledes sýsl og sýsla Forretning, Sysse, Udsagnsordet sýsla af samme Betydning som sýsa, hvoraf igen sýslan, det at sýsla, sýslega, sýslumaðr, den der udfører Kongens Sysse, og flere Sæmmensætninger. Også i gammeldanske Kilder forekommer Sysse i ovenstående Bemærkelser, således i VSL. 1, 6 (det bemærkes her engang for alle, at for Korthedens Skyld citeres VSL. for Valdemars sælandske Lov, ESL. f. Eriks sæl. Lov, Sk. L. for Skånske Lov, J. L. for Jyske Lov): thæn husfrø kallæ vi siuc væræ ær æi ma at sin sýslæ gangæ oc rætæ foræ sint hærscep. ESL. 2, 62: Æn cumær thet sva at the ær hoggæ, at annær theræ gar burt til sin sýsæl. Haderslev Stadsret 16: uthen af Herschop sialf wil kalle noker Man til sick for noker hande Sysse eller Sagh. Biskop Knuds Rettergang ved de gejstlige Retter S. 21 Not. 6: er thet wanæ oc er thet wanelicht at han halfdæ syssæl meth hennæ. Sæmmesteds S. 7, 13, 19 forekommer syssælman, silman i Bet. Prokurator, den hvem det er overdraget at føre en andens Sag for Retten. I samme Retning som sidstnævnte Ord går Udtrykket »i konungs sýlæ« J. L. 1, 50; J. L. (Flensb. Hdskr.) har flere Steder (1, 1, 37, 50) Formnen sýlæ, ligesom i Fortalen Wændlæsýlæ, hvilket er en afslidt Form, hvormed kan sammenlignes Udtalen Vendsel, Hassel i Han Herred for Vendsysse, Harsysse. Jfr. om den nærværende Brug af Sysse Hagerup om det danske Sprog i Angel S. 65—66.

Det vigtigste Kildeskrift til Oplysning om den danske Sysselinddeling er den såkaldte Valdemar II's Jordebog eller Liber census Daniaë, hvilken det derfor bliver nødvendigt at betragte noget nøjere. I lang Tid blev den betragtet som en selvstændig Kodex, men dette viser sig nu at være en Fiktion. Klemming har først bragt Rede i den¹⁾ og opdaget at den tilhører et Håndskrift fra omtrent 1270, der indeholder mange forskellige Ting, i Begyndelsen har et Calendarium og først Blad 8 begynder med den egenlige Jordebog. Denne skal ordnes således: først det der er trykt SRD. VII. 517—36 og ender med: duos colonos regis, derpå følger SRD. VII. 542, der beg. Jucia, til S. 553 nederst, derefter SRD. V. 616—21. Alt dette ses tydelig at høre sammen og udgøre en samlet Række Optegnelser om Kongernes og Kronens Gods og Indtægter. Først langt længer fremme i Hdsk. findes hvad der er aftrykt SRD. VII. 536—42, hvilket aldeles ikke har med disse Jordebogsoptegnelser at gøre, men dog er skrevet med samme Hånd som disse. Når vi atter ser nærmere på denne Jordebog, da falder den af sig selv i flere Dele. Først (SRD. VII. 517—29) opregnes Landskaberne og Syslerne med derunder liggende Herreder og enkelte Byer og Ejendomme i disse med Angivelse af en vis Ydelse i Penge eller Korn enten ganske ligefrem eller som Leding, Kvær-sæde og desl., alt betegnende sig som Kongens Patrimonium (Familieejendomme) f. Ex. »Patrimonium nostrum in Feonia circa 400 marcas auri secundum antiqvam æstimationem«²⁾. Derefter findes (VII. 530—31) Kununglef³⁾; en

¹⁾ Sml. Klemmings Ath. i Ant. Tdskr. 1851 S. 266—70. Håndskriftet er nu atter bragt i sin opr. Tilstand og efter dette er der i Kbnh. 1866 taget 3 Fotolithografier af de Dele der angår Danmark og med Prøver på de andre Stykker, hvorved Undersøgelsen af Håndskriftets Ejendommeligheder i høj Grad er lettet.

²⁾ SRD. VII. 523; det der følger efter, ses at yde efter den ny Vurdering, da Afgiften næsten er dobbelt så stor.

³⁾ af leif, Arvegods, det der arvedes af den ene Konge efter den

Opregning af Kronens Gods over hele Riget og endelig nomina insularum (532—33); Afsnittet ender med Opregning af, hvor meget der behøves til Kongens Vintergæsteri i 2 Nætter. Dette er hvad man kan kalde Valdemar den Andens Jordebog i egenlig Forstand, der betegner sin Affattelsestid ved at begynde med: anno domini mcccxxxj factum est hoc scriptum, og sin officielle Betydning ved Udtrykket: patrimonium nostrum. Den Mand, der har indført dette Skrift i sin Kodex, har derefter villet samle hvad han ellers havde om Kronens og Kongernes Ejendomme og har derfor ladet følge: 1) Hii sunt redditus i Hallandia pertinentes ad dominum regem, der imidlertid indeholder langt mere og står på en ganske anden Måde end det der findes i Jordebogen om Halland; foruden at Kongens Indtægter de fleste Steder synes at være fordoblede, angives her tillige, hvad der årlig ydedes af hvert Herred »generaliter«, hvad hvert svarer i Gæsteri når Kongen kommer, hvor mange Bønder, Havne og Skibsreder der er i hvert Herred og hvilke Styresmænd der er. Til dette slutter sig Opregning af Landemærkerne mellem Halland og Vester-gøtland og Småland samt endnu noget om Kongens Gods i Halland, hvoraf noget angives at være skødet Kong Kristoffer 1254, da han mødtes på Landsgrænsen med Norges og Sverigs Konger. 2) Indtægt af nogle Byer, Købstæder, Herreder og Sysler. 3) Landrulle for Estland og Livland, forfattet kort efter 1238¹⁾. 4) Efterr. om Plovenes Antal i Sælland, Låland, Falster samt Indtægten af Købstæderne smstds., og endelig 5) Opregning af Sysler og Landsdele med Angivelse af en Mængde Personer, der er forenede i mindre Afdelinger under Fællesbenævnelsen: fratres.

---

anden i deres Egenskab af Konge, sml. S. og N. Kongerslev S. i Helligum H.: Nør kungæsloff 1390 Suhm XIV. 269.

¹⁾ C. Schirren: Beitrag zum Verständniss des Liber census Danie (Memoires de l'academie imperiale des sciences de St. Petersbourg 7 Serie II. Nr. 3 1859) S. 5; S. 112—21 gives Udsigt over den danske Del med gode Bidrag til dens Opfattelse.

I den egenlige Valdemars Jordebog findes Jyllands Sysler (hvorunder Sønderjyllands nævnes aldeles ligefrem uden nogetsomhelst Spor til at dettes Forhold var anderledes) således opregnede: Wændlesysæl, Thythæsysæl, Salingsysæl, Harthesysæl, Himbersysæl, Omungærøysæl, Lofræthsysæl, Warwithsysæl, Jalyngsysæl, Almundæsysæl, Barwithsysæl, Ellæmsysæl, Istathæsysæl. De andre Lande nævnes derpå uden Spor af Sysselinddeling, nemlig som Hovedrubrikker: Utland, Fyn, Als, Tåsing, Langeland, Låland, Falster, Sælland, Skåne, Halland, Bleking, Bornholm, hvoraf vi dog ikke må slutte, at Sysselinddelingen ikke har fundet Sted der, ti både med Hens. til Sælland og Fyn og måske Skåne har vi andenstedsfra Vidnesbyrd om Tilværelsen af denne, og de fleste om ikke alle de andre Dele har hver for sig udgjort et selvstændigt Syssel. Valdemars Jordebog har ej heller til Hensigt at give Underretning om Landets Inddeling, men vil betegne hvor Indtægterne må søges, hvorfor Syslerne i det større Jylland nævnes, derimod ikke i de mindre Landsdele. I alt Fald betegner Jordebogen Inddelingen som bestemt og bekendt.

Nogle ¹⁾ har ment at Syslerne er opståede af erobrede Småriger, og Sagnene om Sysselkonger kunde end ydermere godtgøre dette i Forbindelse med den Omstændighed, at vi ofte finder det Sted, der har givet Syslet sit Navn, blandt Krongodset (konunglef), således Jelling, Almind, Varde, eller i de Sysler, der ikke synes at have fået Navn efter nogen By, det Sted hvor Tinget holdtes, som Hjørring, Ålborg, Viborg, Århus, Søderup (ved Urnehoved) og måske flere. Da det i historisk Tid erobrede Bornholm, der i det 10. Årh. havde sin egen Konge ²⁾, og Rügen, Fris-

¹⁾ Langebek og Suhm i SRD. VII., 554 og udførligst fremsat af Vedel Simonsen i Indledning til »Borgruinerne».

²⁾ Jfr. Suhm II. 601—02.

³⁾ Alfreds Orosius (Rask sml. Afh. I. 322).

land, Landet mellem Sli og Ejder henregnes under Kununglef, kunde man også i denne Omstændighed finde en Henvisning til Rigets Samling og en Inddragelse af Småkongernes Hovedsteder¹⁾. Dog kan Syssel aldrig betyde noget selvstændigt, men må nødvendig være noget en højere Magt underordnet; en Sysselkonge er således en Modsigelse som Betegnelse for en enevældig Hersker.

Også er det meget muligt, ja sandsynligt, at nogle af dem har Navn efter særegne Folkestammer og således viser Spor af en ældgammel Fylkesinddeling. Harthæsysæl kan således betegne det Syssel, hvor Harderne, der svarer til de norske Hørder, bode; de er åbenbart de samme som Charudes, som Ptolemæus anviser Plads nordpå i Jylland. Himbersysæl kan stå for Himbræsysæl og have Navn af Himbrer, Cimbri²⁾, som Ptolemæus også angiver at bo ved Siden af Charudes i det nordlige Jylland; dette Stammenavn kunde give fremmede Forfattere Anledning til at lade Kimbrer udgå fra Jylland³⁾. Thythæsysæl, oftest kaldet alene Thyuth har vistnok Navn af Þjóð, Folk, hvilket kan tyde på at Navnet er ældgammelt; i mythiske Sagaer nævnes Konger i Thy (á þjóði), hvilket dog vistnok er ganske overført. Derimod har Wændlesysæl rimeligere fået Navn af

¹⁾ At Danmark allerede ved År 600 var et samlet Rige, er vist i Dr. C. A. E. Jessens Undersøgelser til Nordens Oldhistorie. Suhm går så vidt i sin Antagelse om Sysselkonger, at man i de 2 første Bind af hans Historie vil finde fuldstændige Kongerækker for flere Sysler, hvad der naturligvis kun er aldeles vilkårlige Påfund.

²⁾ Ti Himbri, Himbrar vil svare til Cimbri, og Harudes, Haruðar, Hørðar, Harðar til Charudes som Halm til calamus, Horn til cornu, Hundred til centum, Hud til cutis.

³⁾ Plinius den Ældre († 79) omtaler først Jylland som Kimbrernes Hjem, måske også hans Samtidige Pomponius Mela. Ptolemæus (150) nævner Jylland aldeles bestemt (Schiern: origines et migrationes Cimbrorum 8—11).

Landets Beliggenhed ¹⁾ og ligeså Indbyggerne deraf, Vændefolk, efter hvem Vandfuld Herred har Navn; dette er uden tvivl også Tilfældet med Lofræthsysæl, hvis Endestavelse — æth ²⁾ synes at være oldn. eið, Landtunge, idet Syslet har gået ud i 2 Tunger, så at Nordgrænsen dannedes af Søerne ved Skanderborg, der vistnok ved Norsminde har stået i Forbindelse med Havet, og Sydgrænsen var Vejle Fjord, medens Horsens Fjord skar sig ind i Midten. De andre, med Undtagelse af det uforklarlige Omungersysæl lader sig oplyse af Stednavne indenfor deres Område.

Den Mening er først fremsat af Cl. Lyschander i Orig. et antiq. Cimbrorum ³⁾, at Sysselinddelingen er indført af Harald Blåtand, og Dahlmann ⁴⁾ vil forklare Adam af Bremens Beretning om denne Konges Lovgivning derhen, men dette er kun en løs Formodning. Vist er det, at Inddelingen har bestået, da Ribe og Slesvig Stift ved 1040 adskiltes ved bestemte Grænser, ti da er Barvid og Ellum Sysler delte mellem de 2 Bispedømmer ⁵⁾; vi finder intet-somhelst Spor af, at dette er sket senere og det vilde være urimeligt at antage, at Inddelingen i Sysler skulde være sket efter den Tid og indrettet således, at noget lå i et, noget i et andet Bispedømme, især når det er bekendt, hvormeget den lå til Grund for den gejstlige Jurisdiktion. Rimeligere bliver det at henlægge Oprindelsen til langt ældre Tider, til kort efter Rigets Samling, når denne nu har fundet Sted, hvorved måske de undertvungne Smårigers Grænser for en Del er bevarede, men med nødvendig Forandring, idet der navnlig synes at have været Bestræb-

¹⁾ Sml. Ælnoth SRD. III. 355—56: Wende quod convertibilis interpretatur.

²⁾ Sml. Odræth, Odder (Kbnh. Selskabs Skrifter IV. 220) Skathrith, Skader (SRD. VI. 485) Bitreth, Bedder (SRD. VI. 410).

³⁾ Westphalen monumenta II. 695.

⁴⁾ Danm. Hist. (Overs.) I. 175.

⁵⁾ Dette er udførlig udviklet af Dr. Jensen i «Bispedømmet Slesvigs gamle Omfang» i Ann. f. nord. Oldk. 1849. Se også senere.

else for at få hvert SysseL til at have sin Del af Kysten. Med den ellers så skarpt seende J. E. Larsen¹⁾ at antage Syslerne for ældre end Herrederne, da Jurisdiktionerne efter hans Mening i Beg. har været større og siden er delte i mindre, går derimod ikke an, ti Herrederne er som sammengrode med hele den nordiske og tydske retslige Indretning. Herred, der er det samme som Hundred, betegnede opr. det Distrikt, hvoraf hundred (120) Mand kunde stilles i Leding og viser sig ved hele sin simple Indretning at være ældgammel; denne Inddeling omtales også allerede hos Tacitus²⁾. Som det jo også er ganske vist, at Danmark i en gammel Tid har bestået af flere Riger og det temmelig små, så kan disse ikke godt have haft en sådan Inddeling, der kunde stemme med de Fordringer et større Rige stillede til sin indre Bestyrelse. Smårigerne har vistnok også afvekslet i Størrelse, og Levninger af gamle Grænser, om end vistnok fra »Broncefolkets« Tid, synes de større Diger at være, som vi så ofte finder i Jylland, der gennemskærer både Sysler og Herreder, såsom Trældige i Andst Herred, Fandens Dige i Ikast Sogn, Margretes Dige, der forener Gudenås og Skærånås Kilder, Olgerdige eller Valdemars Vold i Slogs Herred og uidentivl mange flere endnu ej ret bekendte. Sandsynligvis er Samlingen sket således, at de små Riger efterhånden er sammensmeltede til større og at Samleren af Danmarks Rige kun har havt med en Tredeling eller Femdeling at gøre, 1) Jylland med Fyn, 2) Sælland med Smålandene, 3) Skåne (med 4) Halland, 5) Bleking); dette lærer vi af den Tredeling som så længe fandt Sted senere. Kongerne havde fælles Valgsted midt i Riget ved Isøre³⁾, men måtte hyldes

¹⁾ Saml. Skrifter 1. Afd. I. 122.

²⁾ Se foruden mange andre Steder Velschov de Danorum institutis militaribus 50—60. Et Bevis på Herredernes større Ælde end Syslerne har vi også deri, at Hald Herred var delt mellem Ommer og Åbo Sysler.

³⁾ J. E. Larsen Saml. Skr. 1. Afd. II. 200—3.

på de 3 Landsting i Viborg, Ringsted og Lund, foruden på de mindre Ting under disse; hvert havde sine særegne Love, der endog under Valdemarernes samlende Herredømme fornydes og gaves i en forbedret Skikkelse; Forordninger udkom i forskellig Form til de 3 Landsdele endnu 1284, ja måtte nødvendig gøre det endnu langt længer frem i Tiden. Hver havde sin Flåde og Hær; således omtales 1167 Skåningernes Flåde under Anførsel af Prins Kristoffer, den sælandske under Absalon, hvortil den fynske under Prins Magnus sluttede sig, da Jyderne ikke var blevne tilkaldte, hvortil den hørte¹⁾. I Borgerkrigene ser vi dette aldeles tydelig, hvor Danmark en Tid var delt i 3 Riger, der rasede mod hinanden.

Indenfor den enkelte Landsdel stod Syslet som et afsluttet Hele. Det nævnes allerførst i jyske Lov²⁾: »Barn om det vorder kristnet, stande Arv, og ej ellers, vorder Uenighed om Moder eller Barn lever længst eller Barn er kristnet eller ej, da er det nærmere at vidnes til Kristendom og til Arv end fra. Det samme gælder om Fader som om Moder. Det skal man vidne med Kønsnævn, det er 12 Mænd inden tredje Byrd og inden Syssel«. Kønsnævn bliver således en Genstand, der må betragtes noget nøjere. Det udkrævedes i Sager, der angik Familie og Arv, og skulde vidne om hvormeget en Mand eller Kone havde ført ind i Boet (1, 13, 20, 3, 45), hvor meget Søn eller Datter havde fået i Faderens levende Live (1, 15), om Søskeneskifte (1, 16, 18); om Ejendom: vidne om Gods var lavbudt (1, 34), værge solgt Ejendom for Køberen i 3 År (1, 41), vidne om Broder tillige har solgt Søsters Lod, der var i Fællig med ham (1, 43), Jord at værge med Lov kommer ej andet til end Kønsnævn, således når Bonde strider med Kirke om Jord, som han har i Hævd og gælder deraf 1 Mark Sølv eller mindre (1, 44), om Ornum til-

¹⁾ Sakse (Müllers Udgave) 806.

²⁾ JL. 1, 1. samme Bestemmelse i Sk. L. 2, 4 og ESL. 1, 2.

hører den der har det i Hævd (1, 46), om nogen har Lovhævd på Møllested (1, 57), om Køb af Jord i en anden By end Bonden bor (2, 21), hvormeget en skylder bort (2, 61), hvem en Mark tilhører (2, 72, 73); i kriminelle Sager: værge den der er sigtet for Drab (2, 9), afgøre hvem der er nærmest til at gøre Ættebod (2, 25), vidne en fri for Hørsag (2, 18), om en Mand ved, at hans Kvæg har den Vane at slå eller bide (2, 35, 3, 33), om nogen, der beskyldes for Ran eller Tyveri, besidder Kosterne af Vanvare (2, 40, 58, 93), om nogen har tilegnet sig jordfundet Danefæ (2, 113), om en har dræbt anden Mands Fæ, der har Hyrde, af Vanvare (3, 52, 53), om en har beskadiget anden Mands Hest, som han har lånt (3, 54), om den Skade Fæ har gjort i hegnet Bymark (3, 56), om anden Mands Gods er brændt med Bondens eget (2, 114), om en er skyldig i Hærværk (2, 34), om en har gjort sig skyldig i Valrov (Plyndring af Lig) (3, 24), om en har såret en anden (3, 31, 32. 34. 36), om en har lånt Våben i den Hensigt at såre en anden (3, 35)¹⁾. Kønsnavn skulde således vidne i mangfoldige Tilfælde, men disse grupperer sig alle om Forhold, der angår Familien og dens Ejendom, Sager som udenforstående ikke kunde vide så god Besked om; denne Indretning peger dog i hele sit Væsen tilbage til mere patriarkalske Forhold end dem, der var fremherskende, da J.L. gaves ²⁾, til en Tid da Syslet endnu var mere selvstændigt og ikke gået ind under Landstinget; i det 13. Årh. levede man ikke så afsluttet, at Familiens Medlemmer ligesom gik ud af denne, når de kom udenfor Syslet; i alle Fald tyder dette dog på, at Syslets Beboere havde særlig Grund til Sammenslutning, at de havde fælles Lensmand, fælles Leding, fælles Skatter, fælles Mål og Vægt, ligesom fælles Ting. Et ganske mærkeligt

¹⁾ Sml. Stemann: Geschichte des öffentl. u. Privatrechts des Herz. Schleswigs I. 73—76.

²⁾ Jfr. J. E. Larsens Skrifter 1. Afd. I. 102—5.

hidhørende Vidnesbyrd om dette Sysselslægtskab, skønt rigtignok fra en senere Tid, har vi i Stiftelsesbrevet for St. Birgittes Alter i Ribe Domkirke, udstedt af Jep Iversen (Lange) Kantor i Ribe 1440), »i hvilket holdes en daglig Messe for alle levende og døde der af det Frændegilde og Samfund, som nu holdes inden Varde Syssel«; til dette Kapel skulde beskikkes en Kapellan »item skal for^{ne} Kapellan hvert År søge det Frændemøde i Varde Syssel, som før er nævnt og sige Messe på den anden Dag for dem«¹). Også de faste Nævningers Myndighed faldt bort udenfor Syslet; »om Nævning dør eller far Pilgrimsfærd eller far af Syssel eller af Herred eller vorder Bryde, da skal hans Fjerdingsmand tage en anden og Ombudsmand tage ham i Ed«²). Til samme Hovedtanke om Syslets sammenknyttende Betydning hører følgende Bestemmelse i Slesvigs latinske Stadsret (fra omtrent 1195) § 90³): En Bonde, der i Staden sigtes af en anden Bonde for Tyveri, Røveri eller anden Brøde begået på Landet, skal stille Fogden Borgen, og de må afgøre Sagen for deres eget Ting, (hvis de bor indenfor Syslet, hvori Slesvig eller nogen anden Købstad, der kunde have samme Ret, ligger); er de derimod udenfor Syslet, må de stå til Rette i Staden som Gæster. Ligeså hedder det i Haderslev Stadsret § 23: End gives nogen Landsmand (Mand fra Landet) eller Gæst Tyvesag, da skal de værges med 12 Mænds Ed og så at Vognkarl, der siddende er inden Barug Syssel, han skal fæste for sig Lov og stæde Værge og komme på Lagdag og værge sig... men er han a Lengd sittend (boende langt borte og udenfor Syslet), da skal han sætte sin Fod på Hjulnav og sværge, at han har ej Ven og ej Frænde så nær, at de kan ham værge, og sværge siden 12 Sinde.

Herhen hører også Bestemmelserne i Lovstykket om

¹) Danske Samlinger I. 131—32.

²) J. L. 2, 57.

³) I den ny Stadsret § 108.

Majestætsforbrydelse¹⁾, der udentvivel står som nærmere Forklaring og Udvidelse af Erik Glippings Forordning 1276: Hvis nogen bliver anklaget for crimen læsæ majestatis af Kongen, skal 2 ansete Mænd af det Syssel, hvor den anklagede bor, udnævne 15 »de vetherlagh«, som skal værge den anklagede med Ed eller overbevise ham ved at sværge og ej ved at tie. Og dersom han således overbevises for Brøden eller Forræderi mod Riget, eller for Kongens Død eller Anslag derimod i Gerning eller Hensigt, skal han straffes på sit Hoved. Flygter han eller Dommen udføres, skal alt hans Gods konfiskeres. Men hvis han for Mistanke alene bliver overbevist eller fangen, går alle hans Ejendomme til hans Arvinger, hvis han ikke har været Tilhænger af Rigets åbenbare Fjender eller ført Avindskjold mod Riget. Af de 15 Nævninger kan dog 3 udskydes; hvis de 12 andre bliver uenige, så at 6 frikender og 6 finder ham skyldig, skal 3 andre gode Mænd nævnes, og den Afdeling med hvilken 2 af dem sværger, dens Dom skal stå fast, og det således konfiskerede Gods skal tilfalde Riget og Kronen (∴ blive kununglef), men ikke Kongens Patrimonium; Bisperne, Hertugen, Dronningen og Kongens Børn skal regnes for Kongens Lemmer; den, som anklages for Drab, Forræderi eller Forrådelse af nogen af disse, skal på samme Måde rense sig og straffes. Den, som anklages for synden Å, skal der rense sig, den, der anklages for norden Å, skal rense sig der (nemlig indenfor det Syssel hvor han bor), men Fyn regnes for 2, Sælland for 3 og Smålandene for 1 Syssel (eller i Smålandene skal han rense sig i det Bispedømme, hvor Kongen stævner ham). Hvis nogen i Raseri under Fængslet hænger eller på nogen Måde dræber sig, skal hans Arvinger dele Arven efter ham; hvis nogen af Ondskab tager sig selv af Dage konfiskeres hans Gods. Når Erik Glippings Forordning af 1276²⁾ sam-

¹⁾ Kofod Anchers Lovhist. II, 549—50.

²⁾ Kofod Anchers Lovhist. II, 523—33.

menlignes hermed, får man en klarere Indsigt i dens noget mørke Udtryk. Den, der er anklaget forat tragte Kongen efter Livet, skal rense sig med 12 Nævninger, sed tres assumuntur de qualibet Worthæl (ikke af enhver Landsdel, som Larsen mener¹⁾), men 3 tages til foruden de 12 af den Worthæl, hvortil de hører), den der forbryder sig mod Kongen og hans Slægt på anden Måde, rense sig med 12 Mænd, der af Kongen er valgte, de sua Worthæl (nemlig af den W., hvori den anklagede bor.) Hermed kan sammenlignes Erik Glippings Håndfæstning 1272 § 13.²⁾: »ingen skal for sin Brøde miste sit Jordegods, uden han forbryder sig mod sit Herskab og vorder overbevist med Ed af Worthel.« Derved kommer Worthel til at stå i samme Betydning som Wetherlag, der ovenfor er nævnt, og dette betegner da den Forbindelse, hvori visse Folk står til hinanden på en eller anden Måde, her indenfor Syslets Område. Ti i Sager, der angår hele Riget³⁾, bruges også Worthelsnævninger fra de forskellige Provinser, hvor Worthel altså betegner Forbindelsen under fælles Konge; Ordet er udentvivi afledet af verja. Udnævnelser af de 15 Mænd er ikke nogen egen Fremgangsmåde i dette Tilfælde, men den samme, der ellers fandt Sted ved Nævninger. Det hele viser atter Sammenholdet indenfor Syslernes Område og hvorledes Bekendtskab til hinandens Forhold ikke kunde sættes indenfor videre Grænser end dettes.

Et Vidnesbyrd om denne Afsluttedhed fandt Sted endnu længe efterat Syslernes Betydning ellers var ophørt, nemlig i de forskellige Mål, som vi lærer af Arent Bernsen⁴⁾. 1 Td. var da en Enhed, undtagen i Riberhus Len, fastsat i Kristjan IV's Reces, men Skeppernes Størrelse var såre forskellig. 1 Td. Korn af alle Sorter bestod i Sælland, Låland og Falster af 6 Skp. (men af Boghvede 5) ligeså i

¹⁾ Skrifter, 1ste Afd. I, 528.

²⁾ Årsber. fra Geh. Ark. II, 6. 8.

³⁾ Se om dem Larsens samlede Skrifter II, 233.

⁴⁾ Danm. og Norges frugt. Herlighed. 1656. Fjerde Bog 485—509.

Skåne, Halland og Bleking (hvor Hvede dog kun havde 5), i Himmersyssel 7, Ommersyssel $7\frac{1}{2}$, Løver, Åbo, Jelling, Varde Syssel og Haderslevhus Len 8; Flensborg Len 9, Harsyssel 10 (men i Skodborg og Vandfuld H. 12), Salling og Vendsyssel 12, Thy 18 og Mors 20 Skp. Ørtug, der ellers alm. bestod af 10 Skp. Rug, 12 Skp. Byg, 20 Skp. Havre, havde i Salling Syssel endnu en anden Beregning, nemlig 12 Skp. Rug, 14 Skp. Byg og 28 Skp. Havre, der kaldtes Tiendelsørte til Forskel fra hin, der hed Tolvmandsørte. 1 Td. Smør var 9 Harbo Pund i Harsyssel, 14 L $\mathcal{H}$ i Flensborg Len, 14 Pund i Halland, 15 i Bleking (hvor Medelstad H. dog regnede 15 L $\mathcal{H}$ og Lister og Bregne H. 14 L $\mathcal{H}$ 6 $\mathcal{P}$) og Mors, 16 L $\mathcal{H}$ i Sælland, Låland og Falster og Haderslevhus Len, 16 Pd. i Skåne, Løver, Jelling, Åbo og Varde Sysler, samt Riberhus Len, 18 Pund i Himmer, Ommer, Vendsyssel og Thy og 20 i Salling, derimod regnedes overalt 24 $\mathcal{P}$ til 1 Pund Smør.

I Henseende til Sproget kunde man endnu nogle Steder fristes til at søge Forskellighed mellem de enkelte Sysler, men dels er sligt vanskeligt at påvise udførligt formedelst Dialekternes Overgang i hinanden og de store Forandringer, der er foregåede med disse i dette Årh., dels forbyder Mangel på Materiale og egen Kundskab dette sig af sig selv. I nogle Punkter vil en Forskel skønt i mindre væsentlige Dele dog lade sig påvise. Varsyssel og Harsyssel, der har så meget tilfælles, navnlig det bestemte Kendeord foran Navneordet, skelnes dog tydelig fra hinanden i sproglig Henseende: »Norden for Skærn Å sporer man enkelte Afvigelser fra den sydlige Dialekt. Således hedder Børn ban, istedenfor bön, Oldemoder Allemuer istedenfor Ollemuer, tog—tu istedenfor tow o. s. v. Beboerne sønden for Åen kalde dem norden for den Narisser og kende dem straks på Udtalen såvelsom på Dragten, der også er forskellig fra hines¹⁾.« Thy og Mors har atter fælles med

¹⁾ V. Bloch: Nogle grammatiske Bemærkninger om den vesterjydske Dialekt. 1837. S. 16—17.

Harsyssel det bestemte Kendeord, medens de skelnes derfra ved at have Intetkøn. Hanherrederne, der snart hørte til Thy og Vendsyssel, snart var selvstændige, danner som en Slags Overgang imellem disse 2 Landskaber. I Vendsyssel udtales oldn. nn og nd som j i Ind- og Udlyd, i Øst Hanherred som jn, maj, majn (Mand), Oldn. t som Ind- og Udlyd bliver altid ð i Øst H., derimod i Vendsyssel beholdes ð som Indlyd og i Udlyd, hvor Ordet har rullende Tonehold, men bortfalder i Udlyd ved langt Tonehold i den sydvestlige Del, f. Ex. Gade, goð, go, men gåð'n (Åby). I ge, gi, gø, gö, gæ udtales g i Øst H. som ðj, men i Vendsyssel som j; göre, ðjør, jør. Vendsyssel har atter vistnok på Grund af Vildmosen ikke liden Forskel, navnlig i Henseende til Kønnen, idet den nordlige Del har 3 Køn, den sydvestlige derimod omtrent som Skrifsproget¹⁾. Himmersyssel og måske Ommersyssel har Spor af 3 Køn i det efterhængte Kendeord, ellers kun 2 Køn, ligeledes har Åbo Syssel med særegen Udvikling i Sønder Herred og Mols samt Samsø Egenheder fremfor dets Omegn²⁾, Løver, Jelling og Almind Sysler er nærmest vesterjydske på Grund af det bestemte Kendeord foran Navneordet. Endelig skiller det sønderjydske sig atter ved Småegenheder fra nørrejydske³⁾.

Meningen med ovenstående Påvisninger er dog ikke, at disse Særegenheder skal være oprindelige, tværtimod er jeg fuldstændig enig med Dr. Lyngby⁴⁾ i, at Dialekterne har udviklet sig i senere Tider, men Forskellighederne er fremkaldte ved Syslernes Afsondring fra hinanden og indre Centralisation, idet det ene kun havde lidet at gøre med det andet.

Endnu må hidsættes en hidtil ikke påagtet Fremtræden

¹⁾ Meddelt af Stud. theol. Nic. Christensen.

²⁾ Warming, Jydsk Grammatik S. 6.

³⁾ Påvist af Dr. Lyngby i Sønderjydsk Sproglære 9—34. Jfr. Warming i Saml. til jydsk Hist. og Topog. I, 23—45.

⁴⁾ A. St.

af Syslet: Når man ved, at Sysseltingene også kaldes Bygde-
ting og de, der søgte dem, Bygdemænd (jfr. et Brev af
1464¹): »vide må I alle kære Herredsmænd og Bygdemænd
i Vendsyssel og i Jerslev Herred«, i Anledning af en Arve-
sag, der var forhandlet ved 8 af Kongen beskikkede gode
Mænd i Hjørring, på Sysseltinget, og et andet af 1469 »den
Onsdag næst efter Påske var skicket for os og for menige
Böydermend på Vendelbo Böiderting i Hjørring«²) ligger den
Slutning nær, at det i de gamle Love flere Gange ferekom-
mende Bygd egentlig betyder Sysssel. Vel betegner Bygd
også her på nogle Steder Byen med dens Omliggende, så-
ledes ESL. 2, 58: Far nogen Mand om Land ridende eller
agende eller dog han driver sit Kvæg til en Bygd eller til
anden, da må han vel ligge på Fæled og bede. ESL. 3,
55: Har en optaget Ko eller Okse på sin Mark, må han
ej tage Nytte deraf, før han har lyst den på Tinge og Om-
budsmand og Tingmænd nævne Mænd til Bygd hjem med
ham at vurdere det, ligesom Sk. Lovs 7, 4 hembygd af A.
Sunesen oversættes ved domus sua og Herredsbygd ESL.
2, 51 betyder hvad der er indenfor Herredet³). Når deri-
mod ESL. 3, 2 udsiger, at når man lovbyder sin Jord til
Frænderne, må man ej sætte den højere end så som an-
den lige megen Jord, der har været købt dyrest i den By
eller anden By i den Bygd ligger lige god som hun«, eller
ESL. 3, 48 om Hærværk: »har Ombudsmand Tingsvidne
til og Herred ved det og Bygden, at det er gjort«, eller
Sk. L. 17, 6: »Når Landbo vil fare af sit Fæste, skal han
så så meget af sin Rugsæd, som Lov er til i den Bygd,
inden hvilken han bor«, hvilket A. Sunesen gengiver ved:
»debet provinciæ consvetudinem observare«, eller Sk. Kirke-
lov 19: »Ingen Sag skal man af Bygd stævne, uden når en

¹) A. Kall Rasmussen, Musse Herred 90. sml. 87. 92.

²) Molbechs Glossarum S. 127. sml. Tillæg XII.

³) Ligeså forekommer Bygd og Landsbygd (Landbygd) i Betydningen
Land modsat Købstaden (smst. 127. 471).

Mand skils åbenbarlig ved sin Kone eller han tager sin beslægtede til Ægte, alle andre Sager stå usøgte til Biskop kommer i den Bygd«; kan den anklagede ikke møde, skal han sende en anden i sit Sted, bliver denne da sigtet, »og skyder sig fra og vil ej bie Biskop i Bygd, da skal han valkes (forfølges) længre om Land« — da ser man, at her menes et langt større Område end den enkelte Bys. Dette bliver endnu tydeligere, når der tales om »bedste Bygdemænd«; herom hedder det i J. L. 2, 7: »Skil Sandemænd, da skal det stande, som de fleste gör, foruden det ene, at de bedste Bygdemænd og de sandeste, 8, og Biskop vidne, at de enten har gjort Ulov eller Uret eller begge. End sværge de og alle et og så åbenbarlig Mén, at hver Mand véd, at de sværge Mén, så som om de svore en Mand til andens Bane, der ej var i den Bygd, der hin blev dræbt, eller ej i det Land [hvor Bygd altså modsættes Land ɔ: Provins], da må de dog forgøre deres Boslod, fordi at Sandhed skal altid være rigere og kærere end Lov. Men der de fleste gode Mænd i Bygd sigte dem ej og sværge de alle et, da skal det stande.« At det her er urimeligt at forklare Bygd ved Herred, som Rosenvinge til Forklaring af et andet Sted vil¹⁾ og altså at lade dem, hvis Dom skal fælde Sandemænd, der ved Naboskab til de pågældende eller egen Fordel kunde være interesserede i Sagen, udtage af samme Distrikt som disse og altså være samme Forhold undergivne, ses endnu klarere af nogle senere Bestemmelser. I Kristjan III's Reces 1558 § 27 hedder det: »dersom Sandemænd, Nævninge, Ejermænd eller Oldinge svære nogen Mand til Skade med Urette, da skal Landsdommeren have Magt, om det af ham begæres, at opstævne bedste »Bymænd«, som dem må fælde, om de har gjort Uret«, og på samme Måde om end med noget forandrede Ord i Fredrik II's Håndfæstning § 26. Disse »bedste Bygdemænd«, ses her nu at høre under Landsdommeren

¹⁾ Udgaven af Eriks sæl. Lov. S. 335.

og således at kunne tages under hele Landstingets Område, hvad man ydermere vil overbevise sig om ved i Tegnelser over alle Lande (Danske Mag. 3 og 4 Række) at efterse de mange Steder, hvor Kongen — før denne Reces's Udgivelse — selv beskikker sådanne, de fleste Adelsmænd og nogle Bønder, hvilket altså tydelig viser, at bedste Bygdemænd ej udtages af Herredet, skønt rigtignok nu ej heller sf Syslet, der havde mistet al Betydning. Også i Osterson Vejles Glossarium forklares »Beste Bydemænd vel Bygdemænd« ved »Riddersmænds Mænd, som bo og bygge på Landet i Danmark o. s. v. Disse bedste Bygdemænd kommer også frem i de andre Love: ESL. 1, 49 omtaler således, hvorledes ved Skifte Frænder tager Lod på de umyndige Børns Vegne, »men siden de har Lod i båret og får noget Søkend Hævd på sin Lod, så at Bygden tør sværge, at de havde det i sin Hævd, da har han at holde Lod med Tyltered og vidne og dog til Jævned med andre Søkende; ESL. 3, 9: Når der efter Bondens Død er flere Kuld, og de ej har Frænder, der kan forlige dem, eller de er udenlands, »da tage man de bedste Mænd af Bygden eller af Herred og de gøre dem sätte, og sværge, at de kan ej sandere få end de har der gjort«; ESL. 3, 36: »Kommer så, at nogen Mand har enten den Broder eller nær Frænde, der mister sit Vid og har den Jord eller Ejendom, som han vilde nødig, at hin afhændte, da skal han tage de bedste Mænd af Bygden til Tings, de som hans Tilstand (mæth) véd og lyse det der, at hin har ej sit Vid tilfulde.« ESL. 1, 23: »Kommer Trætte mellem Mand og Kone eller deres Arvinger om deres Jord, hvad der er Konejord og hvad Fang og Fædrene, da skal man der tage de 12 bedste Mænd af Bygden, og de skal sværge det til hans Fædrene og det til hende, som de tør, og såmeget til Fang, som de vil.« Af den følgende § 24 vil Rosenvinge slutte, at Herred er det samme som Bygd, da han påstår, at den angår det samme som forrige §, men Forholdet er vistnok dette, at i § 24, hvor der siges, at 12 Mænd, de bedste i

Herred¹⁾ er, skal sværge, omtales alene Uenighed mellem Stivbørn indbyrdes eller med Stivmoder om hvad der er deres Fædrene, medens der i § 23 er Tale om flere Arter af Formuefællesskabet mellem Ægtefæller, hvortil Frændernes Mening indenfor Syslet vel var mere nødvendig. Endelig skal nævnes 2 Steder, der er aldeles tilsvarende i Sk. L. og VSL.: »Heftes Vej for Herredsmænd og anden Bygd til Købing eller Strand eller Skov, da vide Herredsmænd sig Vej der de vil med Tyltered af Odelbønder og 2 Mænds Vidne; de 12 Mænd, der Vej skelnede, skal man tilnævne på Tinge eller for Kongen eller Erkebispem» (Sk. L. 4, 3), og på et andet Sted hedder det (4, 7): »Skil By ved anden om Markeskæl eller ved Torp, da skal man tilnævne 12 Mænd, de som er Oldinge i Bygden og lade sværge Markeskæl der som de vil og de tør for Gud.« I VSL. 2, 48 hedder det omtrent på samme Måde: Fæster man Vej i By for alle Grander, da har de at vide dem til Vej med 2 Granders Vidne og 1 Tyltered. Fæster man Vej for Herredsmænd eller for al Bygd (man lægge Mærke til Forholdet »By — Herred — Bygd«), da har Herredsmænd at vide op med 2 Mænds Vidne og Tyltered. De Mænd, der Vejen opvidne, de skal nævnes til for Kongen eller på Tinge. Og VSL. 3, 1: Skil nogen By ved anden om Markeskæl, da har man at nævne 12 gode Mænd af Bygden, og de er til, og de sværge Markeskæl der de vil, se de for Gud hvad de sværge.« I ovenanførte Stykker af Sk. L. skulde Hovedbeviset ligge for at Bygd er det samme som Herred, idet A. Sunesen oversætter på det første Sted: ad constituendum transitum provincialibus ad civitatem vel ad nemora vel ad mare coram rege vel antistite vel in jure sunt 12 bondones de prudentioribus totius provinciæ quos aldonge bønder natale nominat idioma.« Ti — således påstår man almindelig — provincia betegner gennem hele Middelalderen Herred, hvilket også ganske rigtig finder

¹⁾ Også i J. L. 2, 42 nævnes de bedste Mænd i Herred, der skal råde Nævninger i et vist Tilfælde, hvad de skal sværge.

Sted hos Sakse og alle Krønikeskrivere og Annalister samt i Diplomer; dog må man betvivle Rigtigheden af, at det ikke også betydede Syssel, idet man neppe vilde finde nogen anden tilsvarende Oversættelse af dette Ord, der også i den gamle Oversættelse af JL. I, 1 og II, 87 betegner dette Begreb. Men nu slår det tilsvarende Sted i VSL. Hovedet på Sømmet, idet det ganske tydelig fremstiller Modsætning og Gradation mellem By, Herred og Bygd og disse omtalte Steder i Sk. L. synes da at stå som Levninger fra en ældre Tilstand og af gamle Retsvedtægter, der ikke mere havde videre Betydning, idet Sysselinddelingen var ophørt i Skåne og Herredet i mange Tilfælde trådt i dets Sted. Da Sysseltinget senere blev gejstligt Ting, blev den omtalte sidste Instans af Bygdemænd indsat af Biskoppen, hvorfor det hedder i Kristjern II's gejstlige Lov Kap. 19: Biskopper og Bygdemænd skal ikke herefter have Magt i nogen Måde at kalde eller stævne Sandemænd, Ransnævninge eller andre Nævn for sig uden Kongen selv personlig derover tilstede er, eller de som dertil skikket vorder¹).

Af det, som her er påvist, synes man at kunne slutte sig til, at den Måde, hvorpå Syslernes Selvstændighed viser sig, kun er Levninger fra et endnu selvstændigere Standpunkt, der navnlig i retslig Henseende har været mere udviklet i Oldtiden og den tidligere Middelalder, idet hvert Syssel f. E. har haft sine særegne Retsvedtægter, der i Valdemarernes Tid sammensmeltede til de bekendte Lovbøger, og hvoraf tydelige Spor endnu påvises²). En vigtig Del af nærværende Undersøgelse bliver derfor den om Sysseltingene.

¹) Rosenvinge gl. d. Love IV. 10. Jevnfør Frederik I's odenseske Reces 1527 (Rosenvinge IV. 139), et Dok., der i det følgende nævnes ved Jellingsyssel og Thor Degn (kortere Text 9, længre 11). Hos Thor Degn (kortere Text 10, længre 12) omtales biscoppen oc attæ bæstæ bygdæ mæn i thet hæret, men i den latinske Text 22 octo meliores jllius bøgð.

²) Larsens saml. Skrifter 1 Afd. I, 52, 199 fig.

Sysselting.

Eriks sælandske Lov 2, 48 udsiger »om ret Ting«: »Det skal man vide, at Ting skal 3 have, Stedet og Timen og Folket. Stedet er det rette, som Kongen har givet, og de har alle givet ja ved, der er i Herred, det må og ikke anden Sted skydes uden med alle Herredsmænds Vilje og Kongens Ja. Timen, det er deres Lagdag, som de har haft af Arilds Tid, og den Dag skal det være fra Midmorgen og ej må den længer være end til Middagen, og ej må mindre Ting være end 12 Mænd. Vorder nogen Dom dømt før Midmorgen, da er den, som den ej var dømt. Vorder og Ting sat, det der vorder Lagting (lovligt Ting), som man sætter om Midmorgen eller senere og kommer så, at de skilles atter, at stundom vorder ej langt Ting og kommer atter andre Mænd efter, siden de er skilte og gør andet Ting, da hvad som de mæle der, da skal det ej mere Sted have end det var ej mælt på Tinge.« Da vore Love i det hele kun tager Hensyn til Herredsting, må denne Bestemmelse også gælde om andre Ting.

En Beskrivelse af et hedensk Tingsted (Gulating i Norge) har vi i Egil Skallegrimssons Saga Kap. 57: »Hvor Dommen var sat, var jevn Mark og Hasselstænger nedsatte i Kreds i Jorden og udenom lagt Snore, der kaldtes vëbönd (hellige Bånd); indenfor denne Ring sad de 3 Tylter Dommere, der ved denne Lejlighed var udnævnte.«

Om Tingsteders Udseende her i Landet kan man nu neppe slutte noget af nærværende Vidnesbyrd, idet den nyere Tid har bortført Stenene fra Tingstederne, om hvis Betydning nu kun Navnet og den store Mængde gamle næsten tilgrode Vognspor er Vidne. Herredsfogden Testrup giver i sit vakre Skrift Relation om Tingene 1747 S. 38 følgende Oplysning: »Tingstederne var indrettede på Marken [eller i en Lund, således blev sælandske Kirkeret given a malstæfnæ i ringstathæ lund] med 4 Tingstokke, som i en Firkant lå på Stene, hvorpå sad Fogden og Skrивeren med flere, som administrerede Retten så og de 8 Mænd,

som af disse Tingstokke kaldes Stokkemænd, hvilket Ord endnu bruges, ligesom og Stokkenævn i de gamle Love heraf havde sit Navn. Midt på denne Plads imellem de 4 Stokke lå en stor Sten, som endnu på Tingstederne er tilsyn; på denne Sten skulde Tyvene sidde, når de skulde dømmes, hvilke Stene endnu desårsag kaldes Tyvstene på denne Dag.« I den Mængde Efterretninger om »Tinghøje«, der findes i Antiq. Annaler og deres Fortsættelser, nævnes mange, der kun har været hedenske Begravelser og i en senere Tid må have fået dette Navn, hvis det ikke først er givet af Meddeleeren; der er dog 2, der med Bestemthed fremtræder som sådanne. Den ene i Ø. Brønderslev, Jerslev Herred: »En rund Høj med nogle Sten i den østre Side; ved dens vestre Side er en firkantet Plads jævn med Hedens Overflade. Den er indhegnet med temmelig store Sten og kaldes Tinget, fordi der forud har været holdt Ting, vel er det ikke sket i de nu levende ældste Mænds Tid, men deres Oldefædre har fortalt dem, at de kunde huske det.« Når Tinget formedelst Uvær eller Regn ej kunde holdes der, holdtes det i Stubdrup; på en af de tilstødende Høje har været Galge. Et andet Tingsted omtales fra Samsø: »S. V. for Nordby Kirke findes en aflang Firkant, 50 Skridt lang og 10 Skridt bred, omgivet af store Stene, af hvilke nogle er bortførte. Efter Sagnet havde på denne Plads været et Rettersted og egenlig en Galge, hvilket Sagns Rigtighed de tilstødende Agres Navn synes at bevise, de hedder nemlig Galagre¹⁾. Den indhegnede Plads, hvor Rettens Personer sad, hed Tingdom (se f. E. JL. 2, 91, hvor der tales om, at når en bunden Tyv slipper løs enten af Bondens Hus eller på Tingvej eller a thingi vtæn thingsdomæ, må man tage ham, hvor man finder ham og gøre ham hans Ret). Indhegningen kaldes Tingskammel (det er Hærværk om nogen Mand bryder nogen almindelig Bro eller Tingskammel — — men brydes Tingskammel, da

¹⁾ Antiq. Annaler I. 325. I. 206.

skal alt Herred, som det Ting plejer at søge, gøre en Mand myndig at dele de Dele¹⁾, eller Tingbænk, som det hedder i Lunds (el. Helsingborgs) Birkeret fra det 13de Årh.²⁾: »Sidder Bonde på Ting og kalder anden Bonde Tyv, bøde ham 3 ŷ , dølger han, at han kaldte ej Tyv, da skal alle 4 Tingbænke skære ham for den Sag, at han kaldte ej Tyv.« Det at kun bestemte til Tinget nødvendig hørende Mænd sad på Tingbænkene, ses også af et Tingsvidne 1353 fra Lyng Herredsting³⁾: »og da havde 2 af hver Bænk på Tinget, som Fogden (ikke Herredsfogden, men den af Sagvolderen udsendte, der tilfældig var Foged i Helsingør) havde især dertil udnævnt, enstemmigen udsagt« o. s. v. En anden Benævnelse var Tingstokke, der if. Moths Ordbog betydede »de Bænke, hvorpå Fogden og hans Tingmænd sad«⁴⁾; heraf kom den bekendte Formel i Tingsvidner: »han gik indenfor 4 Stokke og vidnede« og Benævnelsen Stokkemænd o : de der årlig var udnævnte til at overvære Tinget, og som sad på Tingstokkene ved Herredsfogdens Side; de er det samme som Tinghørere, der ofte forveksles med Tingmænd; i Jylland var der 8 (med Fogden eller uden ham) i Sælland 12; ligeledes Stokkenævn.

Tingstederne forekommer oftest ved Gravhøje, fra hvilke Kundgørelser foregik⁵⁾, og hvør der kunde være Læ under ugunstigt Værligt, derimod neppe for ved almindelige Møder at tale til Forsamlingen, i alle Fald bebrejdes det Sven Grade, at han ikke fandt det passende på Tinge at tale fra de sædvanlige Talersteder, men plejede at holde Ret på Steder, der lå højere end Almuens Plads var⁶⁾. Når Ting flyttedes, tog man Tingstokkene med (ligesom de gamle

¹⁾ Thor Degn (kortere Text) 21.

²⁾ Anchers Lovhist II, Tillæg 224.

³⁾ Suhm XIII, 278—79.

⁴⁾ Molbech dansk Glossarium II, 198—99.

⁵⁾ R. Keyzers Skrifter II, 159.

⁶⁾ Et ne quid fastui deesset in communibus suffragiis contionari fastigio suo indignum ducebat, quam ob rem æqua vulgarium allo-

Nordboer medførte Højsædesstøtterne. 1562 fik Hertug Hans Tilladelse til at Tyrstrup Herredsmænd måtte flytte deres gamle Tingstokke fra det forrige Sted og atter sætte dem ved Aller Kirke alsam beqvemste orte für einheimische und fremde als zu fortschaffung der posten, willen es am algemeinen heerewege belegen. Tingstokkene er således aldeles tilsvarende til Vibåndene.

Dette om Ting i Almindelighed. Ligesom Landsting afholdtes for hele Landets (Provinsens) Vedkommende, Herredsting for hele Herredet, Sogning for Sognet, således har Sysselting været Samlingssted for Syslets Beboere. Det kaldes både alene Sysselting og Bygdeting med afledte Former Bydeting, ja endog Byting; på Latin placitum commune¹⁾ til Forskel fra Landsting, der hed placitum generale og Herredsting, placitum provinciale.

I de gamle Lovbøger omtales Tinget kun i JL. 1, 37: »På Tinge skal man Jord skøde og ej andensted, det er på Herredsting, der Jord i ligger, eller på Sysselting eller på Landsting eller for Kongen, fordi at Tingsvidne er så stærkt, at mod Tingsvidne skal ej Lov gives.« På Danehoffet i Nyborg 1354 vedtoges bl. A.: hvis nogen vil anklage en anden for på voldsom Måde at have frataget ham Gods eller Jord, skal han forfølge Sagen på sit Herreds-, Syssel- eller Landsting for Drogen, Justitiarius eller os, hvis ham ej før kan vederfares Ret. Men hvis han på ingen Måde kan få Ret, skal han 6 Uger tilforn stævne sin Modpart på Herredsting at møde på næste Landsting²⁾. I Dronning Margretes Forordning 1396, der lægger en Grundvold for Landets fredelige Udvikling, udsiges, at det Gods, der var

---

quia contemnendo editoribus locis occupatis suppositæ plebi superne jus dicere consuevit (Sakse S. 696).

¹⁾ Byting kan dog også hedde således: Anchers Lovhist. II, Tillæg 263, sml. 201; 265, sml. 204.

²⁾ SRD. VI 527—28 »placito sui Hæret, Sysel et terræ quod Landsting dicitur.«

kommet fra Kronen, siden Kong Valdemar udfor af Landet til Tydskland, igen skulde komme under Kronens Fred; hvis Kronen siden havde fået noget Gods med Uret, skulde det gives tilbage til dem, som havde mest Ret dertil, ligesom også hvis nogen Privatmand havde nogen andens Gods med Uret. Dertil at hver skal fange sit eget igen ufordærvet, da bede vi og byde vore Fogder og Embedsmænd hver på sit Sted i de Len, han inde har, vederkendes ved Bønder og det, som Kronen tilhører, som før er sagt og hver paa sit Sted kendes ved sit og lade så stande urørt på både Sider til næste Retterting vorder, og at hver ved, hvad han må beholde med Rette på alle Sider, og skal første Retterting være i Jylland og siden i de andre Lande i Danmark og skal begyndes først i Viborg første Retterting første Søndag i Faste og siden hver halve Måned Mod i de andre Sysler i Jylland til des det omkring er kommet i Jylland og er dertil nævnt 12 Danemænd, som er 6 Riddere og Svende og [6] Odelbønder, de skal sidde Retterting i hvert Bispedømme med vor Biskop det Bispedømme, som Landsdommer Jens Nielsen, som deres Navn véd, som til er nævnte, derover skal sidde med Hr. Vendelbo og Jes Nielsen og den, Biskop af Sælland, Kongens Kansler dér tilsætter i sit Sted; disse skal dømme først på Kronens Side siden imellem hver Mand¹⁾. For Fyn omtales kun i Retterting under Forsæde af Biskop Tets, Hr. Jens Andersen og Jens i edersen af Løvesmose og den Bispen af Sælland sætter i sit Sted²⁾. Her er den Mærkelighed, at de 12 Nævninger ikke tages af hvert Syssel, men af hvert Stift, hvoraf ses at Syslernes Centralisation er i Dalen. Dette Retterting må ikke forveksles med Kongens Retterting, der holdtes paa ubestemte Tider og Steder, når han drog om i Landet; dette har også kun fundet Sted den ene Gang,

¹⁾ Anchers Lovhist. II, 558. Hos Suhm XIV, 364 efter Hvitfeld er Udtrykkene noget anderledes.

²⁾ Petersens og Molbeshs Diplomer 56—57.

da de Sager som det skulde ordne, her fik en endelig Afgørelse. Vidnesbyrd om Rettertingets Afholdelse har vi i 2 Breve udstædt i Kongens Navn 28. Sept. i Horsens (altså på Løver Sysselting) og 27. Okt. på Varde Sysselting¹).

Sysselting omtales endvidere i Koldings Privilegier 1452 § 22: »Item hvo forskrevne Bymænd vil trænge for Hærværk, Rov, for Kongens Brev eller for anden sådan Sag, ikke på Sysselting, ikke på Herredsting, men på deres Byting, i de Sager skal man dem lovlig overvinde²).

Vi ser altså at efter disse Bestemmelser i de verdslige Love skulde Skøder og Sager om Ejendomstrætter navnlig her behandles, hvilket står i Forbindelse med Lovbud, idet Jordegods, der skulde sælges, først måtte tilbydes Frænderne, der som vi har set måtte søges indenfor Syslet. Derfor siger også Thor Degn: Det er lovlig Lovbydelse om en Mø eller Enke tilbyder sine Frænder på sit Herredsting eller Landsting eller Sysselting, at de skal gifte hende og på samme Ting som hun begynder sin Lovbydelse, der skal hun forfølge den³). Kønsnævn, der er 12 Mænd inden 3dje Byrd og inden Syslet, måtte vel også ofte nævnes på Sysseltinget, var i alle Fald nødvendige under de der forekommende Ejendomstrætter.

De Sager der angik Syslet i Almindelighed hørte selvfølgelig også hertil. Derfor samledes Salling Syslets Indbyggere 1375 i Lyby Kirke og svor at ville fremme Kirkens og dens Personers Frihed⁴) og derfor haves flere Kongebreve til Syslernes Beboere. c. 1237 udstædt Valdemar II. et Brev til Harsyslets Indbyggere, at ingen var fri for at give Plovpenge til Ribe Kirkes Bygning, men alle både Lægfolk, Klærke og Klostermænd var forbundne til at udrede dem⁵). 1240 formanede Biskop Esger i Ribe Ind-

¹) Suhm XIV. 390.

²) Rosenvinge gl. danske Love V. 305.

³) Thor Degn (den længre Text) § 38, den latinske § 89.

⁴) Suhm XIII. 746—47. ⁵) Suhm IX. 661. 772.

byggerne af Almind Syssel, at de skulde give til Domkirkens Bygning 1 Skp. Havre af hver Plov og 1 Ost af hvert Hus, som brugeligt havde været tilforn ¹⁾. Et andet Brev fra en Kong Erik (vistnok Plovpenning) til Vardesyssels Beboere, at vi ikke vil formindske Ribe Biskops Skibsreder, men vil at de skal forblive uformindskede ligesom for nylig vor elskede Fader og vi med vore Bud har tilkendegivet. Hvis altså nogen kommer fra sit Skibsrede til os og svigagtig gør os Huldskab, fortiende at han tilhører Biskoppens Skibsrede, vil vi tilintetgøre slig Huldskabsed og anse den for ugjort, ti det er billigt, at Løgneren mister hvad han har opnået ²⁾.

1294 haves et Brev fra Erik Menved til Åbo Syssels Beboere, at ingen måtte drive Kvæg og Heste på Syfning, Vistthorp og Skongs Marker, der er Århus Kapitels fri Ene-mærke ³⁾. 1323 udstædte Kristoffer II 4 Dombreve til Jelling Syssels Beboere, hvorved han tildømmer Niels Brök noget Gods i Lynsholt, der var skødet til ham på Sysseltinget og hvis det var nødvendigt, at væрге det med Frændeed. Da Godset opr. var skødet på Sysseltinget, bliver det en Selvfølge, at Kongens Brev kom til at lyde til Syslets Beboere, der søgte dette Ting og var Vidne til Omstændighederne derved ⁴⁾.

¹⁾ Suhm X. 128. Biskoppen havde 1237 for Afståelsen af sin halve Andel i Mynten (fabrica) i Ribe fået af Kongen Plovskatten i Har, Almind og Varde Sysler tilligemed af Byerne Varde og Lemvig (Suhm IX. 673. 771). 1252 bevilgede Abel Biskoppen istedenfor Plovpenge af disse 3 Sysler 18 Penge af hver Plov, men af Varde og Lemvig en vis Sum årlig ligesom hidtil; Resten skulde tilfalde Kongen, med mindre han forandrede sin Mynt. Desuden gav Kongen Biskoppen af sine Plovpenge i disse Sysler 50 Mark (Suhm X. 203—04).

²⁾ Ripæ Cimb. 682—83. Suhm henfører det først til 1237 (IX. 674), senere (X. 954) vist urigtigt til Erik Glipping.

³⁾ SRD. VI. 416—17.

⁴⁾ Kolderup Rosenvinge: Om Rigens Ret og Dele S. 4—5. Suhm XII. 358—59.

Hvad der nys er berettet om Plovpenge, bringer Tanken hen på visse Skatteforhold, der har været egne for hvert Syssel, hvilket det særegne Forhold med Mål-systemet syntes at antyde. Dette bekræftes tilfulde af et bestemt Vidnesbyrd. Kristoffer II havde givet Sorø Kloster noget Gods i Udesundby; med Hensyn til dette gav Valdemar Atterdag Klostret Fritagelse for omni jure regio, specialiter a talliis, exactionibus, precariis ¹⁾ et tributis qvæ vel in communi placito vel in placitis provincialibus imponuntur interdum ²⁾).

Med Hensyn til Ledings Udbydelse på Tinget se næste Afsnit.

Også rent kriminelle Sager findes behandlere her, udentvilt dog kun i første Instans, i Form af Tingsvidne om noget, som mange af de Tilstedeværende havde haft Lejlighed til at være Vidne til. 4. Apr. og 2. Maj 1492 toges Tingsvidne af Løversysseltung, at Jep Ulf Slotsfoged på Bygholm fik et fuldt Tingsvidne af 8 trofaste Danemænd, der vandt på deres gode tro Sjel og rette Sanden, at de så stå for sig samme Dag på forskrevne Ting 24 uvildige Danemænd, der vandt at de nærværende hos var på Horsens Byting Tirsdag næst efter dom. lætare (Dagen før) og hørte og så, at Nis Hollemsen tog på Jep Sture for sin Tyv som hans Koster fundes hjemme til, som ham var frastjålne i Mørke og i Mulm. Da blev han trængt fra ham med Magt, Vælde og Uret og måtte ej blive ved sin Tyv som Lov var. Da bød Jep Sture Lov og Værn til, da fandt Kongens Foged ham til sin Lov og bad ham værge sig efter Loven og så gik han bort og gjorde ingen Værn. Da spurgte Jep Ulf Jep Strømersen Borgermester ad, om han vilde

---

¹⁾ 1343 pantsatte Peder Vendelbo til Ivan Razstorp Halvdelen af Gærn Herred, cum omni regali jure et singulis attinentiis et precariis excepta precaria qvam dominus meus rex semel in qvolibet anno petierit (Langeb. Excerpter).

²⁾ SRD. IV. 529.

hjælpe ham så meget som Ret var. Da sagde Jep Strømersen: han skal ikke få her anden Ret idag, men tog ham fra ham med Magt og havde meget Folk med sig med deres Våben og Værge og fulgte ham i Klostret af Retten og blev Jep Ulf nødt og trængt fra Tinget så at han måtte tigge sit Liv for vor Herres Døds Skyld og sagde, at han vilde sige hvad de vilde have, sagde og bad dem selv holde Tinget og gøre hvorledes de vilde have det. Desligeste blev og den fattige Mand, som åkærende var, trængt fra sin Ret. Vunde og for^{ae} 24 Mænd så at dem fuldvitterligt er i Sandhed, at havde Jep Ulf ikke så snart undkommet, da havde han bleven slagen ihjel og så mange som med ham var¹).“

Oprindelig er Kongevalgene foruden på Lands-tingene vistnok foregåede på Sysseleting; sædvanlig nævnes det kun i Alm., at Kongerne drog omkring på Tingene og blev hyldede, men om Kristoffer I hedder det bestemt fra en samtidig Kilde, i Jakob Erlandsens Klage, at da han blev udvalgt til Konge på Sysseletingene (in communibus placitis), som han holdt i hvert Stift, lovede han åbenlyst at formilde og tilbagekalde alle Skatter fra hans Forfædres og Farbroders Tid, der var pålagte af hans Fader og Brødre eller deres Fogder²), hvor Tillæget, at det var i hvert Stift, ikke lader nogen Tvivl tilbage. . At Kongerne i den tidligere Middelalder virkelig mødte på de mindre Ting, ses af Beretninger om Knud den Hellige, der 1085 selv drog omkring og pålagde Bøder. I Fyn åtti kann þing við bœndr og om Sønderjylland hedder det: i hverju héraði þingar hann við bœndr³). Erik Emune blev dræbt in

¹) Diplomatariet.

²) Item conqveritur qvod cum tempore electionis vestræ in regem in communibus placitis, qvasi in qvalibet diocesi habitis, aperte promiseritis omnia gravamina a tempore avorum et patruï vestri per patrem et fratres vestros reges vel ipsorum exactores superinducta relaxare et revocare. SRD. V. 594.

³) Knytlinga s. Kap. 44. 45.

placito juxta Ripam if. den samtidige chron. Roskild.¹⁾, og den ikke stort yngre Sakse S. 665 taler om et Ting i Ribe, hvilket synes at vidne om, at det var på Ribe Syssetling, ti at det var Ting med Bønder, fremgår tydelig af alle Beretninger; placitum juxta Ripam kan godt betyde Ribe Ting²⁾.

For endelig at have alt samlet hvad der i vore Lovbøger forekommer om Syssetling, anføres følgende Artikel hos Thor Degn (den længre Text § 31): »Hvo som vandrer til Tings og nogen bryder mod ham og gør ham Ufred så nær Tinget, at man må stande på Tinget og se det, det bliver Tingfreds Brøde. Så er og om det sker på Tinget. Ligervis brydes og Tingfred den ganske Dag som Herredsting og Syssetling holdes, når man vandrer fra Ting, om nogen bryder mod ham. Men når man vandrer fra Lands-ting, da skal den Tingfred vare den Dag ud og den anden Dag som kommer næst efter.«

Den Mening at Syssetlingene var gejstlige Ting har man hidtil været enig om endog som udelukkende sådanne, uden at man dog nærmere har undersøgt denne Sag³⁾. Knud den Hellige henlagde gejstlige Stridigheder fra verdslig til gejstlig Domstol⁴⁾ og siden udvidedes denne til at indbefatte Sager, hvor Gejstlige var Sagvoldere; såvidt var man under Kong Niels. Snart henlagdes derunder også Gejstliges Søgsmål over private, samt hvad der angik Kirkens Ejendomsret. Jakob Erlandsen forfægtede ivrig Retten til at unddrage Kirkens Tjenere fra den verdslige

¹⁾ SRD. I. 385.

²⁾ Sv. Aggesen har Urnense placitum, hvilket synes at være opstået ved, at han har vidst, at det skede på et Ting i Sønderjylland og så har nævnt det mest bekendte. Senere Forfattere har Hvidding Herredsting, men vistnok ikke efter nogen ældre Kilde, sml. min Afh. i Ann. f. nord. Oldk. 1860. 217—26.

³⁾ Se f. Ex. J. E. Larsens saml. Skrifter I. Afd. I. 121—22, hvor hidtil det vigtigste om Syslerne er samlet.

⁴⁾ Sakse 575.

Domstol og gejstlige Birker findes allerede under Erik Glipping, alt foregående efterhånden uden bestemte Lovbud¹⁾. Her var Biskoppen den øverste Instans, men da han umulig selv kunde være Dommer i alle Sager, forbeholdt han sig selv ved Hjælp af sine officiales generales in spiritualibus at dømme i de grovere Forseelser, der var begåede af Gejstlige eller udøvede imod Gejstlige, alle Ægte-skabssager, samt Bøder for de i Stiftet udøvede grove Forseelser, hvilket han afgjorde på sine Visitater, hvor hans Domstol holdtes i Kirkerne²⁾. De andre Sager, Bandsættelse, Hor og Helligbrøde overlodes til officiales speciales, hvis Stilling udentvivel som oftest forbandtes med Sysselprovstiet³⁾, men også mange Gange var der en særskilt eller en i hvert Herred, således i Fyns Stift en Sognepræst i hvert Herred⁴⁾. Biskop Knud Mikkelsen siger i sit Skrift om den gejstlige Rettergang⁵⁾: Der er tvende hande Folk, der Kirkens Dom må holde, en hande Folk hedder eller kaldes ordinarii, det er de der selv have Vold i den hellige Kirke, som er Biskop, Provster, Erkedegn og deres lige; den anden hande Folk hedder delegati, det er dem, der gives Magt af Paven eller Pavens Legat; tredje hande Dommere hedder arbitrii, det er dem, der nogen hande Magt gives i Hånd og de må siden ende om de samme Sager.« Når Erkedegnen her nævnes og i en Formel Dekanus, da er det fordi deres Værdighed ofte

¹⁾ Se Kolderup Rosenvinge: Om den kanoniske Rets Anvendelse i Danmark i Kirkehist. Saml. I. 39 flg.

²⁾ Helvegs Domkapitler 84—85.

³⁾ smstds. 46—47. 67. SRD. V. 274. 281. Suhm IX. 572. 1459 toges Tingsvidne at Ærkedegnene i Roskilde og deres Provster i Tybjerg Herred havde altid haft Magt til at løse i barleje Frændskab, som kaldes Kætteri, åbenbar Mened, Hor, Jomfrukrænken og i andre Biskopssager, om de før kom end Bispens Officialer (Danske Selskabs Tilvæxt 246—47).

⁴⁾ Helvegs Domkapitler 76. flg.

⁵⁾ Udg. af Kolderup Rosenvinge i Ny D. Mag. VI. og særskilt.

var forbunden med Provstedømme som f. Ex. i Ribe, men at Provsterne beklædte Dommersædet er aldeles vist. Om Domstedet hedder det: »Dommer skal sidde og gøre Dom og ej stande og i det Sted som Dom er van at gøres og i det Sted der kvemt er og ædelt og retfærdigt, ej i Stegerhus eller andre delig Huse og i begge deres Nærværelse der Dele har eller i andre flere Danemænds Nærværelse.« At Sysseletinget har været det rette Domsted for de Sager som Bispernes Officialer og Provsterne pådømte, ligesom for gejstlige Stridigheder overhoved, skal dernæst vises.

Under den hårde Strid, som Øm Kloster 1263 havde med Biskop Bo i Århus om Gæsteri, klagede denne en Torsdag på Åbosysseleting over, at man havde drevet ham ud af Klostret med Stokke og ringet med klokken forat samle Folk imod ham, ligeledes over at Klostret skjulte Kongens Fjender, navnlig Arnfast. 8 Dage efter (revoluta supradicta hebdomada) kom Abbeden til samme Ting i Århus på Opfordring af Ridder Joh. Kanne, der tilbød med andre Venner at ville forlige dem. Men Biskoppen var næsten ikke til at bevæge til at give Møde, da der var mange adelige tilstede. Tilsidst gik de stridende Parter ind i et Kapel i Domkirken, hvor det kom til så alvorligt Klammeri, at de tilstedeværende adelige lagde sig imellem og sagde, at slig Strid mellem 2 gejstlige Partier ikke kunde tåles, og endelig forligedes de så, at de næste Dag skulde møde i Dover Kirke (Herredskirken), hvor Abbeden skulde fremvise sine Privilegier. Der mødte også en stor Forsamling, bl. A. havde Biskoppen did stævnet alle sine Provster at fremkomme med Klager¹⁾).

Erkedegnen i Århus, der havde provstelig Jurisdiktion, udbetalte Kristine Jakob Blærugs Enke Købesummen for Gods i Ølstath, som hun havde skødet Kapitlet på Åbosysseleting 1284²⁾. 1323 toges Vidne af Thrugillus sacerdos

¹⁾ SRD. V. 272--73.

²⁾ SRD. VI. 415.

in Noringh og 7 andre at Thorkil Dyuring på Abo Sysse-
 lting bortskødede sit Gods i Lywngbalugh i Ladingh Sogn¹).
 1326 vidnede smstd. Esbernus, sacerdos ecclesiæ Selegh, Joh.
 eccl. Skogby, Wibaldus eccl. Skydhæ, Ascerus eccl. Framløff,
 Andreas sacerdos de Styærdhæ et Joh. sacerdos eccl. Bard-
 hom og 12 andre, vistnok Adelsmænd, om, at der ikke er
 kæret forhen på noget Gods i Aagard og i Brinnæ, som
 Broder Diaconus, Kannik i Århus for flere År siden havde
 fået tilskødet på Tinge²). 1342 var Herbertus plebanus
 eccl. St. Nicolai Warwith, Ebbo sacerdos in Stathorp, Ni-
 colaus rector eccl. Hornæ og 2 Andre Vidne, da Fru Ger-
 trud, Hencer Litles Efterleverske til Mag. Peder, Erkedegn
 i Ribe skødede Gods i Beliumthorp, Hanæwagh samt Gist
 Mølle på Varde Sysse lting³). Ved Udstædelsen af et Skøde
 fra Terkel Hwal 1343 in communi placito Vendliæ på Gods
 i Arnstorp og Smithstorp til en vis Lammiin på Nic. Ebby-
 sons Vegne var tilstæde: Olauus præpos. Burglanensis,
 Nic. Ingwarson præpos. Vendliæ, Nic. sacerdos de Byærby,
 domini Burglanensis officialis in Vænnæsysæl, 2 Riddere
 og 19 andre, hvoraf en fra Hanherred, der altså da har
 hørt under Vendsyssel⁴). Vidner ang. Lavrids Jonsens
 Adelskab 1374 in communi placito Wendliæ var Joh. præpos.
 Burglanensis, Tidericus de Hiøringh, Jonas Jønsson de
 Mathorp sacerdotes, Hennichinus Kietilbiergh miles et capi-
 taneus domini regis Alburgi og 4 andre⁵). 1377 var Nicolaus
 dictus Kok, sacerdos, rector ecclesiæ b. Nicolai in Warwith,
 7 Væbnere og 7 andre Vidne på Varde Sysse lting, da Knud
 Nielsen de Thorp til Tuve Provst i Varsyssel skødede alle
 Bygninger i Gården Thorpsgarth tilligemed Toften (fundus)

¹) SRD. VI. 447.

²) SBD. VI. 449. Sjelle, Skovby, Skivholm, Framlev, Stjær og Borum
 Sogne, alle i Framlev H.

³) Tillæg. II. sml. min Skadst Herred S. 152, Vester Horne H. S. 111;
 Varde i Vester Horne, Horne i Øster Horne, Starup i Skadst H.

⁴) Tillæg III. sml. Suhm XIII. 732.

⁵) Suhm XIII. 875, Hjørring og Mårup i Vennebjerg H.

og tilliggende Jorder i Bramming Mark, som han havde pantsat på Vardesysselting den næste Tingdag efter Mikkelsdag¹⁾. I det Tingsvidne af Vendsyssels Ting 15. Dec. 1395, der nævnes hos Suhm XIV. 357, om at Lunholm fra gammel Tid af havde tilhørt Niels Bugge og at Kristjern Vendelbo havde arvet den efter ham med sin Hustru, nævnes ikke 8 Præster, som Suhm siger, men kun Magnus Pederssøn de Hyøringh, Joh. de Bintzløf sacerdots, de andre 6 var Adelsmænd, hvilket ses af Seglene under Diplomet. 1408 quarta feria post festum St. Michael toges Tingsvidne in communi placito Harthsyssel af Jacobus Johannis prior in Stubthorp, Laurentius de Hostebro, Cri-stiernus de Heirrem (Hjerm) presbyteri, 2 Væbnere og 4 andre, hvoriblandt Michael Petri advocatus de Hostebro, at Niels Kraag Ridder og hans Hustru Fru Elena skødede Ribe Kapitel alt deres Gods i Hing Herred i Velling, He og Stadel Sogne, nemlig deres Hovedgård Ryubierregarth og andet Gods²⁾. 1416 in placito communi Warthsysæl vidnede Esgerus Ubbisen, advocatus placiti communis Warthsysæl, Olaus Petri, presbyter, 2 Væbnere, Jacobus Johannis proconsul, 2 Borgere i Varde og 1 Bonde, at Kathrine Niels Tagesens Enke skødede til Kantor i Ribe Jakob Iversen på Kapitlets Vegne 1 G. i Sedæn i Guldager Sogn for sin Sjælemesse³⁾. 1418 pa then othensdach nest efter then syndach ther men sywnge thette officium quasi modo geniti pa Wendelbo bøgthething i Høringe var tilstede Pether meth Guthz nathe biscop i Børlum, Jens Nielsøn prowest i thet samested, Jens Asgitson prowest i Wendsysel, Niels Oweson priær i Øø, Joon Jenson priær i Wregløff, Laurenz priær i Hwntzlund, Hans Bekker aff Saltum ther prester ære, 1 Ridder, 3 Væbnere og 2 andre og vidnede at Jens Eriksen og Brun Erik fik et Vidne af

¹⁾ Tillæg. VI. sml. min Vester Horne Herred 19. (D. Saml. I. 129).

²⁾ Topog. Samling. Hing Herred.

³⁾ Tillæg VIII. sml. min Skadst Herred S. 212.

8 skellige Mænd, hvoriblandt 2 Væbnere, at det Gods som de kærede på og som faldt dem til Arv med Rette efter deres Broder Nis Gazzxson var ingen Måde forbrudt med Rette at komme i Herskabets Værge, men Hr. Vendelbo tog det med Vold fra Gaazx Nielssøn, dennes Fader og havde ingen Ret dertil, hverken på Herskabets eller egne Vegne ¹⁾. 1418 vidnede Peder Friis, Præst i Hvejsel, Jens Blick, Præst i Jelling og 7 andre at Peder Skram fik Tingsvidne af 8 Mænd, at Absalon Palles Ægtefrue Ingeborg Strio alt det Gods som hun åtte i Jelling Syssele efter den Tid hun havde skiftet med sine Stivbørn gik og for på Jelling Syssele indend 4 Stokke ²⁾. 1443 nævnes som Vidner på Harbobythingh Mattis Symenssen foweth po Harbobythingh, Esgy j Holstethbro, Mattis Persen j Huussby, Crestern Nielsen i Salæ ther prester æræ, Borgemestren i Holstebro og 3 Borgere sammesteds, at Hr. Niels Eriksen af Langtyym, Ridder lod læse et Brev udstædt 1391 feria tertia post dominicam mediæ quasimodogeniti in placito Harbobything communi af Jacobus de Hwsby prior sanctionialium in Stubthorp, 5 Væbnere og 1 Borger i Holstebro ang. et Pantebrev fra Albert Andersen Væbner til Agho Hiedisen på Rydhave og Gods i Ginding H. ³⁾. 1471 indvarede Malte Juel 1 Gård i Grejs på Jelling Syssele, hvorom Nis Jensson i Mynstorp som tha thingholder war på Jælingsyzel thing, Jens Twn prowest i Holgard, Per Nielsson prest i Snedhe og 3 andre vidnede ⁴⁾. 1471 then othensdach næst for sanctorum Fabiani Sebastiani martirum skødede på Varde Syssele Hr. Thomas Lange, Dekanus i Ribe til Hr. Niels Jensen, som man kalder Bachensen, Kannik i Ribe på Kapitlets Vegne for sin Sjælemesse en

---

¹⁾ Diplomatariet.

²⁾ Testrup om Tingene 15—16.

³⁾ Topogr. Saml. Rydhave. Holstebro i Hjerm, Husby i Ulborg og Sale i Ginding Herreder.

⁴⁾ Tillæg IX.

Del Gods i Vester Herred, hvilket bevidnedes af Christiern Gerlofsen tingholder paa Warde syselthing, Niels Jenssen sogneprest at St. Nicolai kirk i Warde, Palli Matssen prest, Kalli Egherne borgemester i Warde, Jes Lassen foged ywer Warde lææn, Mons Lawssen wepner, Palli Jenssen radman i Warde, Jesper Pedersen sognedeghen i sammedsted¹⁾. Samme Personer vidnede samme År then othensdach næst for St. Agnete dach om at Thomas Lange tillod Kapitlet straks at oppebære Afgiften af dette Gods¹⁾. Michel Asløssen tingholder po Jæling syselthingh, Anders Jepsen prest i Huixel, Niels Skram wepner og officialis i Holgard og 5 andre udstædte Brev på Jelling Sysseleting 1479 then tysdagh nesth effther sancti Martini dagh, at der der var udstædt Tingsvidne af 8 Danemænd at Hr. Jep Windh gjorde sin Lovhævd på 1 G. i Gresæ på Ribe Kapitels Vegne og indvarede den med Præster og fribærne Mænd og gode Selvejere selv 12te, så som Foged og Herredsmænd funde ham for Ret, at den havde ligget til Kapitlet i 30 År og i 100 År i rolig Hævd²⁾. 1486 var Vidner på Jelling Sysseleting Per Marquordson tingholder, Niels Skram til Scoffgardh (der ovenfor 1479 nævnes som Official) Morten Bang til Holgardh (vistnok nu Official), Malte Jewel ther wæppner ere og 3 andre om Per Lykkes Gods i Brande Sogn³⁾. 4. Apr. 1492 odensdagen nest effther domin. lætare toges Vidne på Løwersyssel Byting (se foran 27—28) af Jes Olufsen i Flemming tingholder til Løwersøsell hything then dagh, Powel Niclessen Prest og Prowest i Nynherred og 7 andre.

Af disse Exempler er det klart, at Provster, Officialer og Præster stadig var tilstede på Sysseletingene og vidnede om de forskellige Sager, der foretoges, foruden at Gejstlighedens Sager også afgjordes der. Det var dog ikke nødvendigt, at gejstlige udstædte Brevene eller endog var

¹⁾ Ribe Kapitels Breve 317. 318.

²⁾ smsds. 344.

³⁾ Danske Mag. IV. 16—17.

Vidner i Sagerne her behandlede. 1366 in placito Al[m] inzsysæl vidnede Nic. Hinzæson, Joh. Skeelson, Matheus Christernsøn, Michael Therkilsun, Ascerus Biuly, Esbernus dyaconus, Jacobus Tostyson de Hæsælbaligh et Petrus Jønsson de Rafning, at Gøto Rydæt, Matheus Laurensøn, Nic. Aldrup, Nic. Jensson de Nybbæl, Martinus Tostyson, Yuarus Skrænæ og Jacobus Nyman svor, at på samme Ting havde Yuarus Therkilson, kaldet Tranæ, pantsat sit Gods i Hwilsbyerigh til Jacob Jønsson de Kiældkyær¹⁾. 1371 in placito Warwythsysæl vidner 9 Lægmænd, at Botilde Esger Eskilsens Søster og Niels Palnesons eneste Arving afstod sit Gods i Skadst Herred til Thomas Iversen, der var Niels Palnesen pantsat af Christiern Kås, desuden alle Bygninger i Lundermark i Skasteth Sogn på Ribe Kirkes Grund, som Niels Palnesen havde fæet af Torsten Baggesen²⁾. 1400 quarta feria pentecostes in placito Warwithsysæl vidnede 1 Væbner og 7 andre, at Petrus Johannis skødede til Ribe Kapitel alle sine Ejendomme i Warwithsysæl for sin Sjælemesse³⁾. 1481 oppa howetfastedaw udstædtes Brev af Christiern Ger[l]jofsen thingholder på Warde syselthing, Peder Nielsen foghet a Nørholm, Jep Jenssen radman i Warde og 2 andre, at Hr. Thomas Lange fik Tingsvidne af 8 Danemænd, at de hørte og så, at Thomas Lange fremledte 3 Danemænd, der på Tro og Sanden vidnede, at den Tid han havde Avl i Agerbæk, brugte han en Toft i Galsthodh og fæstede andre »oc skohemel« (skød Hjemmel) der på Ribe Kapitels Vegne⁴⁾. 1503 udstædtes Brev af Las Nichelsen byfoget i Holstebro og Tinghør paa Hardbo byting, begge Borgemestre, 1 Rådmand i Holstebro og 6 andre ang. et Tingsvidne om Fugelsig som skyder på Hestbæk Å⁵⁾.

---

¹⁾ Tillæg IV.

²⁾ Tillæg V. sml. min Skadst Herred S. 13.

³⁾ Tillæg VII.

⁴⁾ Tillæg X. sml. Skadst Herred 178.   ⁵⁾ Tillæg XI.

Tingene er udentvivil holdte 1 Gang om Ugen, som vi ser om Åbosyssel foran S. 31 ligesom af følgende Tingsvidner fra Varde Syssel: 1471 then Othensdach næst for sanctorum Fabiani et Sebastiani martyrum (der er 20 Jan.), 1471 then othensdach næst for St. Agnete dach (der er 28 Jan.), 1427 then næstæ thingdagh for kyndermis (der er 2. Feb.), 1518 Onsdag før Gregorii (der er 12. Marts), 1377 crastino sanctorum Tiburtii et Valeriani (13. April), 1529 Othensdagen nest for wor frue dag assumptionis (der er 15. Avg.), 1521 Onsdag efter sidermere vor Frue Dag (der er 8. Sept.), 1371 proxima qvarta feria ante beati Mathei apostoli et evangelistæ (17. Sept.), 1416 qvarta feria post festum exaltationis s. Crucis (18. Sept.), 1342 proxima ante festum b. Nicolai (5. Dec.).

Ombudsmænd.

Vi har aldeles ingen udtrykkelige Vidnesbyrd om, hvem der forestod Syslet. Snorre fortæller om Magnus den Gode, at han ved sin Regerings Tiltrædelse indsatte Ombudsmænd i Danmark i alle Sysler og Herreder, ligesom Knytlinga Saga Kap. 46 nævner 2 Sysselmand i Vendsyssel Thord Skori og Tolar verpill, der ophidsede Almuen mod Knud den Hellige, hvortil svarer Sakses Tosto Peculator og Horta, der skulde inddrive Bøderne og ved deres Uretfærdighed fremkaldte Oprøret¹⁾; men hvor ypperlige Sagaerne end er, om danske Forhold må de benyttes med stor Forsigtighed, da de på dem ofte overfører, hvad der passer på Norge og Island. I vore egne Kilder finder vi ikke Benævnelsen Sysselmand undt. i Biskop Knuds Skrift om de gejstlige Retter i Be-

---

¹⁾ Sakse S. 587, sml. Ælnoth Kap. 16. Navnene er udentvivil de samme, idet peculator betyder den der begår Underslæb og verpill en Tærning; Thord er vel Sakses Horta, hvad enten nu Thord ell. Hørð er det rette Navn.

tydningen Prokurator, den hvem det er overdraget at føre en Retssag for en anden, men som Syslets Befalingsmand omtales han på intet Sted. Man kunde også påstå, som det synes at være den almindelige Mening, at Syslet ikke var under nogen enkelt Mands Styrelse, men hvert Herred var et Len for sig, der styredes af den i vore Love så ofte forekommende kgl. Ombudsmand¹⁾. Den Omstændighed, at hans Bestilling kaldes Len f. Ex. J. L. 3, 62. 63 betyder imidlertid intet, da enhver Bestilling kaldtes Len: således hedder det om Nævning: ængi man thær læn havær skal thet sælæ sin swæn at søkæ (JL. 2, 55), ligeledes tales om Rådmands Len²⁾. Det bliver derfor nødvendigt at betragte hans Stilling noget nærmere efter vore Retskilder.

Ombudsmanden måtte ikke kalde nogen Mand Tyv uden han først var bleven sigtet af den bestjålne og da ikke førend Tyven havde vraget sit Mål som Lov er og det var bevist, at han ikke kunde væрге sig mod Beskyldningen, eller kun når den bestjålne var Enke uden Væрге eller værgeløse Børn eller var udenfor Riget³⁾; også hedder det: ingen Foged og ingen Provst må sigte for Hor nogen Mands lovtagne Kone uden hendes Husbonde sigter først⁴⁾. Gribes derimod Tyv på fersk Gerning, skal han bindes og føres til Ombudsmanden og siden føres til Tings⁵⁾. Når Tyven er overgivet til Ombudsmanden, er den, der har bundet ham, sagesløs; hvis denne derfor ikke fører ham til Tings, skal han bøde 40 ₰ til Tyven og ligeså meget til Kongen; lader han Tyven løs uden Tyvsmærke, må Tyven ej heller kære over Bonden,

¹⁾ Velschow om Bryder (Hist. Tdskr. I, 127 flg., især 144. Anm.); men hans Mening er opstået ved en fejlagtig Opfattelse af, at Ombudsmands Bestilling på de citerede Steder kaldes Len.

²⁾ Anchers Lovhist. II, Tillæg 199.

³⁾ ESL. 3, 52. 53. JL. 2, 91.

⁴⁾ Haderslev Stadsret 81, den latinske 22, Åbenrå Stadsret 82.

⁵⁾ JL. 2, 87. VSL. 2, 36.

der bandt ham¹⁾. Har han stjålet Koster til $\frac{1}{2}$ ŷ 's Værdi, må Ombudsmanden hænge ham, men hvis han ikke vil tage mod ham, har han forgjort sit Len, fordi han gør Bonden retløs, og bøde Kongen 40 ŷ ²⁾. Hvis Tyven ej hænges, når han er bleven overgivet til Ombudsmanden, bliver han Træl i Kongens Gård³⁾. Når der ransages over Byen efter stjalne Koster, skal Ombudsmanden være tilstede; hvis han ikke kan det, må Bønder selv ransage⁴⁾. Fældes en Bondes Landbo for Tyveri, skal Ombudsmanden have alt hans Kvægfæ, der kan gå over Dørtærskel⁵⁾.

Får en Mand Sår, skal han lyse det til Kongens Gård inden Herred og dernæst til Tinge. Vil den sårede ej lyse, må Ombudsmand ej tvinge ham dertil, uden han er så usel at han har ej Evne til at føre sin Sag frem eller han kan ej; har Kongens Ombudsmand Herreds Tyende til og Vidne om Såret, da skal den, der ydede det, bøde Kongen 3 ŷ . Ej heller for Ran må Ombudsmanden sigte nogen, hvis ikke den skadelidte selv kærer⁶⁾. Sår skal vurderes af Frænder og Venner, men kan de ikke forlige Parterne, skal der nævnes 4 dertil på Tinge, hjælper det ej heller, skal det ske på Landsting og det står; siger nogen siden derimod, skal han bøde Kongens Ret derfor og dog skal Ombudsmand trænge ham til at tage imod Vurderingen⁷⁾. Når den der fik Sår, siger, at det skede ved Våde og Ombudsmand påstår, at det var med Vilje, skal begge Parter aflægge Ed og 10 Mænd gå til og sværge efter dem; det er den eneste Gang at Nævn kommer for Kongens Ret⁸⁾.

Når en har dræbt en anden, betaler han Fredkøb til Kongens Ret, men Ombudsmanden kan tillade at han giver mindre end der er bestemt. Ingen skal bøde forat være i Samfund med Manddraber, før Ombudsmand har lyst til

¹⁾ JL. 2, 91. 92. ²⁾ JL. 2, 88. 89. ³⁾ Sk. L. 6, 9. VSL. 3, 13.

⁴⁾ JL. 2, 97. ⁵⁾ JL. 2, 103. ⁶⁾ ESL, 3, 49.

⁷⁾ VSL. 2, 8. Orbodemål 22. ⁸⁾ Sk. L. 5, 25.

Tinge, at hans Fred var ej løst¹⁾. Ej heller Drabssager må Ombudsmand forfølge, ej heller 40 ŷ Sager eller Far og Følge (i Hærværk), uden hvis Gerningsmanden er så mægtig, at den forurettede ej tør sigte ham af Frygt for Hævn, eller er så usel, at han orker ej at søge Hævn, eller er udenlands²⁾.

Den, der er skyldig i Hedebrand, Kærbrand og Skovflåen og ej vil bøde Skaden, skal føres til Tinge, hvor Ombudsmanden lader ham hudslå³⁾. Rider Træl på en andens Hest, skal hans Husbonde bøde og istedenfor Kongens Ret gange hans Hud i Ombudsmands Vold eller Bonden løse ham med $1\frac{1}{2}$ ŷ .

Når en Udlænding dør hos en anden og har rette Arving med sig, skal Bonden, i hvis Hus han døde, sende Bud til Kongens Bryde, og han skal komme med Grander og syne hans Ejendele, dernæst skal Ombudsmand komme til Tings og lyse og Tingmænd nævne Folk til med ham og Husbonden at syne og vurdere Godset. Kommer ingen ret Arving inden År og Dag, skal Kongens Bryde tage Godset til sig. Sigter enten Arving eller Ombudsmand Bonden for, at han lod ej alt Godset ud, skal han værge sig med Tylter Ed. Vil Bonden ej beholde Godset, skal han føre det til Ombudsmanden⁵⁾. Danefæ, der findes i Jorden, tilhører Kongen og ikke Ombudsmand⁶⁾.

Vrag gemmer Ombudsmand År og Dag, kommer Ejermanden inden den Tid, skal han betale noget vist efter Vragets Størrelse, men skal intet give, når det ikke er opdraget på Land⁷⁾. Kommer et Skib inddrivende, som der er Folk på, er de selv nærmest til at bjærge, og den der hjælper dem for Betaling, er sagesløs; bjærger de ej selv og giver ingen anden Lov dertil, da har ingen Ret til

¹⁾ ESL. 3, 46.   ²⁾ ESL. 3, 48.

³⁾ Anhang til Thor Degn (Thorsens Stadsretter 304).

⁴⁾ ESL. 2, 77.   ⁵⁾ ESL. 3, 57.   ⁶⁾ ESL. 3, 69.

⁷⁾ ESL. 3, 58. Sk. L. 8, 3.

Bjergning undt. Kongens Ombudsmand¹). Men er den skibbrudne Ufredsmand, har han ikke Ret til selv at bjerge²). Røver Ombudsmand skibbrudnes Sager eller forbyder Folket at hjælpe dem, miste han sit Len, lade ud hvad han tog og bøde fulde Bøder³). Kaster en Sømænd i hårdt Vejr sin Last ud, og den driver i Land, skal Ombudsmand vogte den og have Betaling af Ejeren for sit Arbejde⁴). Hval og Lyft og andre store Fisk, som man ej kan bære, er Vrag og tilhører Kongen; den, der finder Hval, skal sige Ombudsmand til, der så giver ham en vis Del. Den Ombudsmand, der fanger Hval og ej giver Kongen hans Lod, miste sit Len⁵). Hvad Sømænd forbyrder mod hverandre ombord, står de til Ansvar for hos Ombudsmand⁶). Kommer Ejermanen til herreløst Gods ikke inden År og Dag, skal Ombudsmand tage det med rette. Vil Finderen give Ombudsmand det i Hænde forinden, skal han lyse det på Ting og Ombudsmand skal lade det vurdere og lyse på 3 Ting; kommer Ejeren ej, må Ombudsmand vel nyde sig det til Hænde⁷). Ombudsmanden er samme Ret underkastet som Bonden, således i Henseende til Indtagelse af Kvæg⁸).

Sandemand beskikkes ved Kongens Brev, og Kongens Ombudsmand skal tage ham i Ed⁹). Nævning udvælges af Bønderne, der på det Ting, der er næst efter 12te Dag Jule (altså Snapsting eller Drikting) skulde nævne dem for Ombudsmanden, der skulde tage dem i Ed; hvis de ikke gør det, må han selv tage sig Nævninge. Vil han ikke tage imod dem, som Bønder har nævnt, inden 3 Ting efter 12te Dag Jule og ingen Mand lovsøge, fordi han ej vil i gange, har Kongen god Ret til at tage hans Len fra ham, fordi han gør Bonden retløs¹⁰). Herredsnævn skal Ombudsmand eller en uvildig Mand nævne¹¹). Når der er Uenighed

¹) ESL. 3, 61.   ²) Sk L. 8, 2.   ³) JL. 3, 63.   ⁴) ESL. 3, 60.

⁵) JL. 3, 62. ESL. 3, 63.   ⁶) Haderslev Stadsret 33.

⁷) ESL. 3, 54, 55.   ⁸) Sk. L. 9, 5. ESL. 3, 56.

⁹) JL. 2, 4.   ¹⁰) JL. 2, 51. 54.   ¹¹) JL. 3, 64.

om en Mølle stemmer sit Vand for højt, skal Ombudsmand nævne 12 Mænd til at vidne derom¹⁾. Han skulde også selv give Embedsed: Der O. tager Len, skal han sværge på Helligdommen, at han skal være Kongen tro og dømme det retteste de vide og ej tage Gave, at de skal gøre Ret og ej tvinge noget af Folk, fordi han er deres Ombudsmand²⁾. En Bestilling, som vist oftere var forenet med denne, var Styresmandens, hvorpå følgende Bestemmelse tyder: Styresmand, der ej er Ombudsmand og tager mere med nogen Tvang af hver Havne end 9 Skp. Rug, de År, Leding går ud, bøde Kongen 3 ⷘ, er han Ombudsmand, miste sit Len³⁾. Foruden Bøderne på Ting, der var meget forskelligartede, indkrævede han også andre Afgifter. Den Dag, da han vil have Kongens Stud (laghæ stuth), skal han lyse Fimt for og siden ret Lagdag. Beder nogen Bryde Stud til sig selv (giæfstuth), da kan han ej tvinge Bonden dertil, når han forud har udredet Kongens Stud. Det var dog forbundet med Fordel at give denne, ti hvis han ikke fik den, da behøvede han så meget mindre at hjælpe Bonden, om der gik ham noget imod og brister ham eller nogen anden Mand Leding, der er ret Daneleding, da har han at lade Leding ud og 3 ⷘ oven i Købet⁴⁾. I Erik Glippings Forordning 1284 hedder det, at Stud skal hver Bonde rede på St. Andreæ Aften; vil Ombudsmand ej tage derimod, ride Bonden til Tings 2 Gange og tilbyder ham den, vil han endnu ikke modtage den, skal han af Tinget nævne 3 eller 4 Mænd at følge ham til Kongens Gård, om den er i det Herred, eller til Ombudsmands Gård; er ingen af dem der, skal han føre dem til Herredskirken⁵⁾.

I de Forhold, hvori Ombudsmanden her fremtræder, viser han sig aldeles ikke som nogen betydelig Mand; hans Bestilling var at forestå Tingene og udøve den exekutive Myn- dighed, hvorfor han havde nogen Indtægt i de forefaldende

¹⁾ ESL. 3, 6.   ²⁾ Anchers Lovhist. II 546.   ³⁾ JL. 3, 3.

⁴⁾ ELL. 3, 63.   ⁵⁾ Sml. Ny kirkehist. Saml. III 829.

Bøder og frivillige Ydelser, men det var alt; han var en Selvejerbonde eller Fælligsbryde, men havde intet af hvad vi kalder Len, neppe engang Kongens Gård i Herredet, der bestyredes af en Bryde¹). Kongens Ombudsmand, der fra først af synes at have været beskikket af Kongen, viser sig også aldeles at være det samme, som siden hed Herredsfoged, uden at der ses senere at være foregået anden Forandring med hans Forhold, end at han beskikkedes af Lensmanden. Det hedder således i Kristoffer den andens Håndfæstning 1320: Hvor Fogden er født (hvorved sigtes til den Bestemmelse, at ingen må have Len udenfor det Land, hvor han er født²) sætte han en Bonde i Herredet til sin Officialis. I Hertug Valdemars Håndfæstning 1326: Foged eller Høvedsmand (advocatus sive capitaneus) må ikke sættes i noget Land (terra) uden han er født der, og samme Foged eller Høvedsmand skal i hvert Herred sætte en Bonde fra det Herred, der ejer tilstrækkeligt Gods at bøde med, hvis han forsér sig, til sin Official, men samme Foged eller Høvedsmand og hans Official, hvis de går frem imod Lov og Ret og påfører nogen Uret, skal overbevises som andre Bønder og tilfredsstille Klageren. I Olufs Håndfæstning 1376 bydes, at Foged, hvorsomhelst han er født, skal indsætte en Bonde eller Bryde i det Herred til sin Official, og dette gentages

¹) Kongens Gård inden Herredet, der også nævnes i ESL. 3, 49, Sk. L. 6, 9. VSL. 3, 13, var uden tvivl den ved Kristendommens Indførelse indtagne Herses eller Hofgodes Embedsgård. Således gæstede Kong Niels Vide Staller i Borg, der lå ved det gamle Tingsted og Offersted i Ål i Vester Herred (D. Saml. I 350—52.) En Levning heraf er vistnok de kgl. Barfrede, der stod beredte til Kongens Nathold, som det synes et i hvert Herred, og i en senere Tid fremtræder oftest i Forbindelse med Præstegårde, til hvilke Offergodens Ejendom da er lagt (Om Barfred se Danske Saml. II 55—59). Kongens og Kronens Gårde var med det dem underliggende Gods overdraget til Bryder, af hvilket Forhold Lensvæsnets har udviklet sig i Henseende til de små Len. Når Ombudsmanden også undertiden kaldes Bryde, er det uden tvivl en Levning af ældre Retsvedtægter fra en Tid, da han virkelig havde Kongens Gård at bestyre; men i det 13de Årh. var det neppe Tilfældet.

²) der i Skåne allerede gjordes gældende under Valdemar I.

i alle følgende Kongers ligetil Fredrik III's; fra Kristjern II's er Foged ombyttet med Lensmand og Official med Herredsfoged¹).

Syslerne er derimod de Landsdele, hvoraf ligesom umærkeligt hvad vi siden kalder Len, udviklede sig (hvorom i det enkelte henvises til næste Afsnit) og Syslets Ombudsmand er det samme som Lensmand. Dog må vi ikke tænke os disses Virksomhed ganske den samme som hines. Syslets Ombudsmand var vist fra først af kun Skatteopkræver i Distriktet og Tilsynsmand med Kongens Hovedgård²), medens efterhånden det vanærende ved en sådan Forretning ophørte og den overlodes til ansete Mænd, der blev Befalingsmænd over det ledingspligtige Mandskab³). Egenligt Lensforhold kendtes ikke i Danmark, således at Lensmanden udøvede Kongens Rettigheder, undtagen med Hensyn til fyrstelige Personer⁴), og først under Kristoffer II finder vi Afvigelser derfra, som dog i det hele ingen Indflydelse fik i Fremtiden. I Erik af Pommerns Proces 1424 hedder det således i Vidnesbyrdene, at man aldrig har hørt sige eller set, at nogen dansk Konge har givet nogen noget i Len, men kun plejede at pantsætte og atter indløse Borge og Steder eller indrømmede Riddere og sine Tjenere Borge og Steder på en vis Tid eller på Livstid pro servitiis factis et faciendis⁵). »Adelen efterlignede troligen Gejstligheden med at drage store Besiddelser fra Kronen og under det skuffende Navn af Vasal at gøre sig selv til Herre derover lærte den først fra Tydskland. Den begyndte med at erhverve Frihed for sig selv samt Hals og Hånd over Bønderne i de tydske Lande, som stode under dansk Overherredømme og den fik disse Rettigheder arvelig. I Dan-

1) Geh. Ark. Årsberetning II. 11. 14. 24. 59. 87. 99. 107. 116.

2) Sml. P. A. Munchs det norske Folks Hist. I 572—73. III 989.

3) Den under Kong Niels omtalte Esge Ebbason bryde af Varde var som Medlem af Tinglid en ikke uanselig, i alle Fald fribåren Mand.

4) Bevisstederne i N. M. Petersens Bonde, Bryde og Adel i Ann. f. nord. Oldk. 1847, S. 286—87.

5) SRD. VII, 401 flg.

mark selv gjorde den det samme, såsnart Lejlighed gaves. Under Kristoffer II, under den slesvigske Valdemar og Grev Gerts Herredømme var Tiden gunstig. Da kunde alt tages fra Kronen som Gave, som Pant, som Len og ingen skammede sig ved at tage det. Valdemar Atterdag og Dronning Margrete søgte bestandig at få det tilbage og at stanse den frembrydende Strøm, men den var for mægtig. Efter deres Tid blev den ny Forfatning til Lov.«

Da Skatter pålagdes på Syssetinget, synes deraf næsten at følge, at dettes Ombudsmand har oppebåret disse, ligesom Bøderne fra hvert af de ham underliggende Herreder uden tvivl er blevne overgivne til ham. I Processen mellem Kristoffer I og Jakob Erlandsen omtales Naturalydelser og Penge, som Præfekten i Lund hævdede i Skåne på Kongens Vegne²⁾. I Kristoffer II's og den sønderjydske Valdemars Håndfæstning hedder det: Bønderne må ikke besværes af Kongens Fogder (advocati) mod Landets Lov og Ret, ikke tvinges til at føre Kongens Skatter (expensa) udenfor det Herred, hvor de bor, ikke pålægges tallia og uvante Byrder af Kongens Fogder³⁾. Ligeledes hedder det om Hr. Joh. Pape, der havde Tredjedelen af Jylland i Len under Erik Menved: »Der vi skulde lade høre hans Regnskab, befandt vi allehånde Utroskab, hvilke Mangler vi alle efterlod, at vi fremdeles skulde finde større Troskab.« Og om Hr. Niels Lavridsen, der havde 3 Herreder i Jylland i Len, siges, at han har gjort ondt Regnskab deraf⁴⁾.

Han har også forestået Hærvæsenet. I Ledingsret⁵⁾ omtales, at når Hær ligger for Landet, da skal Kongens Gælkere eller anden hans højere Ombudsmand lade bære til Landsting Skovl og Spade og byde Udgerds Leding. Denne Ret er vel for Skåne, men Gælkeren, der var det

¹⁾ N. M. Petersen a. St. 300. ²⁾ SRD. V. 39.

³⁾ Geh. Ark. Årsber. II, 10. 11. 13.

⁴⁾ Suhm XI. 728. 729.

⁵⁾ Anchers Lovhist. II, 567.

samme som præfectus. Thord Gelker præfectus Lundensis nævnes 1182 og at præfectus Lundensis ikke alene var Befalingsmand for Lund Slot, men for hele Skåne, der stod som et særskilt Syssele i Forhold til de andre Landsdele, ses af, at Nicolaus Erlandson præfectus Lundensis 1251 og 1259 nævnes 1283 og 1284 som fordem præfectus Scaniae¹). 1303 bestemtes, at når Indbyggerne i Lund Stift in generali placito udbødes til Leding til Rigets Forsvar, og Ærkebispens og Kirkens Mænd var modvillige, skulde Ærkebispens straffe dem, hvis de ej ellers var hjemfaldne til Landslovens Straf²). At Leding beregnedes sysselvis ses også af Erik Menveds Frdn. for Jylland 1304³), hvor der bestemtes, at 10,000 M 's Formue skulde udrede 1 Kog på 50 Læster, der skulde udrustes med Mandskab og anden Bekostning for 16 Uger. Når Søleding blev udbudt, skulde alle Kværæsædemænd som alle øvrige udrede af sit Gods og på den Tid være fri for Kværæsædeafgifter. Til at beregne Folks Indkomster udnævntes i Varsyssel Biskoppen og 2 Mænd, der kunde tage med sig hvem de vilde, i Almind og Jellingsyssel 2 Mænd med Provsterne der (nemlig de 2 samme Mænd og Provsten i hvert Syssele). Derpå nævnes de andre Stifter uden Angivelse af Sysseliuddeling og uden tilsyneladende Forbindelse dermed, idet Viborg Stift foruden Bispnen havde 4, Århus Stift foruden Biskoppen 4 og Børglum Stift 7, men Forholdet kan gerne have været noget anderledes, da Lovstykket, som det er trykt, synes at være noget forvansket. At alle Syslerne går til Havet er også et Punkt, der må tages under Overvejelse i denne Henseende.

Herved forstås bedre det af Tillæggene til Valdemars Jordebog, der er dårlig trykt SRD V. 616—21, men hvis sidste Del atter her udgives som Tillæg Nr. 1. Her findes først Plovtallet

¹) Suhm X, 195. 862. 879. SRD. V. 529. ²) Pont. Annaler II. 89.

³) Anchers Lovhist. I 534—39.

syssevis optalt for Sælland, Låland og Falster¹⁾, hvilket åbeu-
bart har Hensyn til Leding²⁾, derpå følger Møn og de sæ-
landske Købstæder med Angivelse af en Sum Penge ved
hver, udentvivil deres Afgift i Leding, og dernæst Opregning
af de jyske Sysler, hvorefter også følger Sælland med An-
givelse af endel Mænd, der sædvanlig er stillede sammen
3 og 3 under Fællesbenævnelse fratres. Opregningen af som
oftest 3 og 3 kunde bringe på den Tanke, at her menes
Havnebrødre, den Samling af Bønder, der udredede en
Mand i Leding. Imidlertid fremgår det ved nærmere Be-
tragtning af de under Sælland opførte Navne, at det er
virkelige Brødre, der har virket under Valdemar Sejr, her
nævnes, som det synes næsten alle af Hvidernes Æt⁴⁾.

³⁾ se næste Afsnit under Sælland. ²⁾ Jfr. JL. 3, 15.

⁴⁾ De første 6 Brødre i Sælland er Sønner af Sune Ebbesen til Knar-
drup, hvorimod dennes 7de Søn Jakob, der først døde 1246, ej
nævnes; de følgende 3, af hvilke Nigles hidtil er ubekendt, er
dog vistnok hans Sønner, medens af disse Johannes, der døde
1240, ej er taget med. De næste 3 må være Esbern Snares Søn-
ner, der alle var døde før 1240. Olef Glug er vistnok ham, der
ejede Bavelse, Valdemar II's Skænker († 1247 eller 1250), medens
de her opførte 3 Brødre ej kendes; af de 3 følgende var Ebbe
disses Fader, ligesom hans 2 Brødre Ascer og Gumme også er
bekendte. Af de næstes Broder Ingvar må de følgende 4, af hvilke
kun Esbern er os bekendt, være Sønner, Navnene Hemming og
Olef gik ofte igen i denne Æt. Biskop Skjelm, Ulf og Sven er
Sønner af Skjalm Hvides Datterdatter, Ingerd af Pedersborg; dog
kendes Sven ikke blandt disse; Gumme, Karl og Ascer er
vel igen af Gluggernes Æt. Ligesom alle disse hører til Hviderne,
således synes de under Fyn nævnte at henhøre til en af samme
Æts ældre Sidelinier, hvorpå Navnene Odenkar, Take, Esbern og
Gumme tyder. Biskop Niels, Kansler, som vi finder under Jelling-
sysse, var Biskop i Roskilde 1225—45 og atter af Hviderne, hvor-
imod hans 3 her nævnte Brødre er ubekendte; de der nævnes
både foran og efter dem, betegner sig ved Navnene Vogn, Gumme,
Stig, Ascer, Sune, Ebbe også at være af Hviderne. De Personer,
vi ellers kan skælne, er Omerus, der nævnes som Biskop i Bør-
lum 1219, Tuui, Biskop i Ribe 1214—30, Episcopus Ascerus må
være Esger af Ribe, Biskop 1246—73, Biskop Peder af Århus må
være Peder Elafson 1224—46, Biskop Niels af Viborg 1251—67.
Scori er bekendt som Valdemar II's Marsk og nævnes 1230 (Suhm

Fortegnelsen er affattet efter 1251, da Niels ikke før blev Biskop af Viborg, men de fleste Personer var allerede da døde. Muligvis har de nævnte Personer været Kong Valdemars Ombud i de Sysler, hvorunder de findes, eller stået i visse Ejendomsforhold til Kronen.

I gejstlig Henseende var Provsten Biskoppens Ombudsmand i Syslet, om hvilken Stilling kan henvises til Helveg de danske Domkapitler.

De enkelte Sysler.

I Oldtiden og den tidlige Middelalder synes man under Benævnelsen Vendle at have forstået alt Landet nord for Limfjorden. Således siger Adam af Bremen i »de situ Daniæ« § 2: at Magnus blev sat til den første Biskop in Wendilam og § 3: Funis (Fyn) insula est non modica post eam qvæ Wendila dicitur in barbari sinus occurrens. Sakse S. 481 siger om Kejser Otto: cum Lymici sinus objectu tunc temporis Wendalam aqvis claudentis og Knytlinga Kap. 32: fyrir vestan Límafjörð er þat ríki er heitir Vendilskagi ok víkr til nordrættar, þar er hinn 5^u biskupsstóll i Danmörk. Vendlia vedblev at være den latinske Oversættelse af Vendsyssel og ofte er Vendsyssel brugt til at betegne hele Landet nord for Limfjorden i Bispens Titel, f. Ex. j. biskop i Wændlæsylæ i J. Lovs Fortale, Bisp Magnus af Vendetzusel 1362, Joh. bishop to Wendesyssel 1365¹⁾, Sven af Wendesyssel 1374, ligesom Kjeld i Necrol. Lund. kaldes Catelo Wendilensis og i lib. dat. Lund. Kettillus Wendalensis²⁾, hvilket tyder på at Vendle før Sysseleinddelingen har haft sine særegne Forhold, ligesom Vendelboernes Herredømme også har strakt sig syd for Fjorden, hvorpå Vandfuld Herred (Vendlefolkæreth) endnu er et

IX 596). Under Åbosyssel nævnes »Kanutus rex Eric Cristoforus«, der betegner Valdemar II's 3 Sønner efter Aldren, således at rex skal henføres til Eric, hvilket gør det rimeligt, at Fortegnelsen er gjort under Kong Abel, da Kristoffer ej nævnes som Konge.

¹⁾ Suhm XIII 462. 650. 726. ²⁾ SRD. I. 382.

Bevis¹⁾. Vendsyssel kaldes oprindelig Wændlesysæl 1231²⁾, Wændælsysæl c. 1300³⁾ Wendelsysle endnu 1406⁴⁾, ellers Wendesysel, Wennæyslæ og desl. Det indbefattede Herrederne: Hornshæreth, Winæbiærghæreth, Burlunhæreth, Jarlslefthæreth (Jerslev H., nu tildels Droninglund H.; en Tid bestod Skovbo H. af en Del af dette og Børlum H)⁵⁾. Kyærræhæreth og Hwet. Hovedstedet var Hjørring, hvor Bispens Sæde oprindelig var⁶⁾ foruden i Børlum. Når Knytlingasaga Kap. 46 siger om Þord Skori og Tólar Verpill: þeir voro sýslumenn Knúts konungs vestr à Vendilskaga þar sem heitir Hjarrandasýsla, þatt er útskagi vestr af Jótlandi, mener den vistnok Hjørring Syssel, uagtet Hjørring ellers i denne Saga kaldes Jórungr. Her var i alle Fald Syslets Tingsted⁷⁾.

Under Knud den Store nævnes som Jarler i Vendle Vifil og efter ham hans Søn Egil, men de er opdigtede Personer⁸⁾. Sikrere er Odinkar Hvide den yngres Fader Toke, der var dux Vinniliorum. Vendsyssel overlodes 1340 i Medgift til Valdemar Atterdag med de andre nordlige Sysler: »Ålborg med Vendsyssel, Himmersyssel, Thysyssel, Hanherred«⁹⁾, af hvilket Udtryk det synes at fremgå, at de allerede før har været forenede under Ålborg som Hovedslot; under Fredrik I hørte Himmersyssel undt. Gislum Herred samt hele Vendsyssel og Hanherrederne — ti Vennebjerg og Jerslev H. siges at være komne fra Lenet i

1) Sagnet om Amled, der synes at have været Konge i Vendle, findes fremtrædende i Vandfuld Herred, der også havde Kornmål som Vendsyssel.

2) Valdemars Jordebog. 3) SRD. II 528.

4) Petersens og Molbechs Diplomer S. 236.

5) D. Mag. VI. 95. D. Atlas V 191.

6) Knytl. Kap. 32. 95.

7) I et Diplom 1418 nævnes Wendelbo bøgthething i Høringe. Sml. D. Atlas V, 192. Æ. Archiv-Registraturer III, 31.

8) Müllers Sagabibliothek III 131 flg.

9) Suhm XIII, 4.

denne Konges Tid — under Ålborghus Len¹⁾. Børlum Herred har ved samme Tid været forlenet til Biskop Styge Krumpen og var til Suveræniteten et Len for sig²⁾; Åstrup i Vennebjerg H., der vistnok erhvervedes af Dr. Margrete, og til hvem det aldeles afstodes 1406³⁾, dannede vist snart et Len, men uden Herreder, hvortil først under Fredrik I Vennebjerg og Jerslev H. lagdes, hvilket Styge Krumpen havde 1523 og Ove Lunge 1527 fik; også dette Len bestod til Suveræniteten⁴⁾, da både det og Børlum forenedes med Ålborghus Len. 1794 dannedes Hjørring Amt af de Herreder, hvoraf det gamle Vendsyssel bestod, undt. Kær H., der lagdes til Ålborg, samt Ø. Han Herred.

Til Provster i Vendsyssel må ikke regnes præpositi Burglanenses, ti disse var Forstandere for Børlum Præmonstratenserkloster og Kapitel. Således omtales 1335 samtidig Provsten i Børlum og i Vendsyssel⁵⁾, 1345 Hillebrandus præpos. Burglan. og Magnus præpos. in Vendsysl.⁶⁾. Derimod må man antage med Kinch, at Sysselprovstiet i Børlum Stift som oftest har været forenet med Kannikedom i Ribe⁷⁾, skønt vist ikke altid, da Bortgivelsen af dette Embede berode på Biskoppen i Stiftet. Af Provster i Vendsyssel nævnes Elias 1253⁸⁾, Esger 1304⁹⁾ Nic. Ingvarsen 1343¹⁰⁾, Magnus 1345, Goscalcus canonicus Ripensis et præpos. in Wendsysl 1370, 1388¹¹⁾, Jens Asgitsen 1418¹²⁾; 11 Marts 1304 nævnes blandt dem, der skulde be- regne, hvormeget enhver skulde udrede i Leding i Børlum Stift, Provst Johannes de Oerby, måske Hørby i Dronning-

¹⁾ Ny D. Mag. VI. 297 - 29.   ²⁾ D. Atl. V. 399.

³⁾ Pet. og Molb. Dipl. 242-44.   ⁴⁾ D. Atl. V. 399.

⁵⁾ Suhm VII. 265.   ⁶⁾ SRD. VI. 496.

⁷⁾ Ny kirkehist. Saml. I. 88-89. Når der sammesteds anføres, at Kantoren i Ribe 1303 tillige kaldes præpos. Burglanensis, da er dette urigtigt, ti i Kilden, (Suhm XI. 438) står: Peder Cantor i Ribe og J. Provst i Børlum.

⁸⁾ Ny kirkehist. Saml. III. 101.   ⁹⁾ Suhm XI. 466.   ¹⁰⁾ Tillæg III.

¹¹⁾ SRD. V. 544. Ripæ Cimb. 54.   ¹²⁾ Langeb. Exc.

lund H.¹⁾), der kan have været ham annekteret; Esger, der ovenfor er nævnt, er vel således hans Eftermand, ti det Brev, hvori han er forekommer, er af 29de Dec., hvis der ikke herved skal forstås 1303, med Året begyndende Juledag.

Thysyssel, mest alene kaldet Thyuth, isl. Þjóð. I mythiske Sagaer nævnes Nidud og Hjalprek som Konger i Thy, men disse ældgamle Sagn må vist henføres til ganske andre Steder. I Valdemars Jordebog indbefattede Syslet Hanæhæreth (Hanherrederne var således endnu og længe efter, som det synes, udelte) Hildeslefhæreth, Hunbiærg-hæreth, Hasinghæreth og Refshøghæreth (Rævs H.). Hovedstedet og Sysseltinget har uidentvivel været Tisted, Tystath²⁾, i hvis Landsogn Byen Tingstrup ligger. 1367 nævnes Gods, som var skødet in placito communi in Thydh bygdæthing dicto, jfr. D. Atlas. V. 402: »Dette Sysseil havde for dum sit eget alm. Landsting eller Sysselting, placitum commune in Thyd eller placitum Thythæslysæl bygdæthing.«

1340 overlodes bl. A. til Valdemar Atterdag i Medgift Thysyssel og Hanherred, hvilket sidste allerede da har været et særskilt Len og 1343 synes at have hørt til Vendsyssel (Tillæg III), som det også 1253 havde sin egen Provst, Sven³⁾. 1355 fritoges Erik Nielsen af Ågård for al Tiltale i Henseende til Hanherred og Næsbo Fjerding, som han havde haft i Forlening⁴⁾. 1505 var Han Herred pantsat⁵⁾, og endnu 1523 var det forlenet for sig⁶⁾. 1656 hørte det under Vendsyssel. Af den øvrige Del af Thysyssel fremstod Ørum Len, hvilket Slot 1406 skødedes til Kronen. Det ved Reform. oprettede Vestervig Len havde ingen Herreder under sig, men kun det gamle Klostersgods og ej længe

¹⁾ Anchers Lovhist. I. 534—39.   ²⁾ D. Atlas V. 416.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. III. 101.

⁴⁾ Suhm XIII. 307. 309. Næsbo Fjerding er det i Valdemars Jordeb. forekommende Næs og det samme som Hannæs.

⁵⁾ Rosenvinges gl. Domme I, 32.

⁶⁾ Ny. d. Mag. VI. 281.

efter forenedes det med Ørum. 1794 dannede det gamle Thy Syssel, undt. Ø. Han Herred og Mors. Thisted Amt.

Provsterne i Vestervig var kun Forstandere for Præmonstratenserklostret der; ligesom i Vendsyssel har Provsterne i Thy vistnok ofte været Kanniker i Ribe. Af Provster nævnes Thorben (Thebernus) 1253¹⁾. Thrugil, Kannik i Ribe, Provst i Thysyssel 1288 † 1290²⁾. Joh. Fris, Kannik i Ribe, Provst i Thy † 1337³⁾, de senere i D. Atl. V. 516⁴⁾ Til Provstiet lå Hvidbjerggård på Tyrholm, hvorfor det også hedder Provstiet på Tyrholm. I Langebeks Excerpter nævnes efter et utrykt Dok., at 1403, da Provst Johannes Roerson var død extra Romanam curiam, vilde Paven have sin »Orator« Erik Dosenrode til hans Efterfølger, medens Niels Mikkelsen var »intrusus« i Embedet.

Morsø, Mors regnes i Valdemars Jordebog under Salingsyssel, men i provstelig Henseende synes den allerede da at have været selvstændig, ligesom den tidlig optræder alene i verdslig Henseende. 1334 forlenes Grev Johan af Henneberg med Mors⁵⁾. 1340 havde Rantzauerne den i Pant og de holstenske Grever forpligtede sig til at indløse den til Hertug Valdemar⁶⁾; senere fremtræder den også som et eget Len⁷⁾. Lund Slot på Mors havde kun noget Gods under sig⁸⁾, derimod benævnedes Lenet efter Reform. efter det inddragne Dueholm Kloster og senere forenedes det med Ørum og Vestervig Amter; 1794 lagdes Øen under Thisted Amt.

I Biskop Gunners Levned af Viborg († 1251) siges⁹⁾: in natale domini quatuor præpositos et plures de melioribus clericis . . . secum habere nullatenus omisit; blandt disse 4 Provster må han fra Mors have været regnet, da Tallet ellers ikke kunde bringes ud. Viborg Kapitel var et Avgu-

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. III. 101.   ²⁾ Ripæ Cimb. 300. SRD. V. 535.

³⁾ SRD. V. 542.   ⁴⁾ sml. Gl. Domme I. 54.   ⁵⁾ Suhm XII. 249—50.

⁶⁾ Hvitfeldt 475.   ⁷⁾ Lensmændene opregnes i D. Atl. V. 391.

⁸⁾ smst. 585.   ⁹⁾ SRD. V. 577.

stinerkonvent, der altså bestyredes af en Prosvt, der ikke havde noget med Syssejursdiktionen at gøre. I Stadfæstelsen af dets Privilegier af Biskop Tyge¹⁾ 1327 gives Provst Simon *autoritatem ordinariam* i Viborg By og over Kapitels Tjenere samt *jura specialia*, nemlig Sager ang. Skilsmisse, Kirkegårdes Indvielse, Kirkens Ret for Drab og Helligbrøde, for Voldsomhed mod Klærk og Forældre, *inhibentes ne quis præpositorum aut officialium nostrorum memoratas libertates infringere præsumat vel eis ausu temerario contraire*. Provsterne stod således da under Biskoppen i Viborg, men deres Embede synes for Mors og Sallings Vedkommende ofte at have været forbundne med Kanonikater i Ribe. Således nævnes 1291 og 1299 Nicolaus Kannik i Ribe og præpos. in Mortæ²⁾. En anden Provst i Thy, Thrugillus † 1290 var vist også Kannik i Ribe, da han indstiftede Sjølemesser der³⁾. I det 14de Årh. † Provst Nicolaus de Morsø, Kannik i Ribe⁴⁾. Awgo præpos. in Morsø nævnes 1376 og 1396⁵⁾. I det 15de Årh. var Provstiet forenet med Hanherred. 1419 og 1442 nævnes Palle Sønson og 1454 Jens Lavridsen som Provst for begge⁶⁾; den sidste nævnes også 1459⁷⁾, Henrik Olesen 1475 og 1502 ligeså for begge⁸⁾. Af disse sidste ses, at Mors på den Tid hørte under Børlum Stift, ti 1440 var Viborg Kapitel blevet omdannet til et verdsligt⁹⁾; dog er Sysseprovstierne i Viborg Stift vistnok ikke blevne forenede med noget Kanonikat i Viborg, ti hverken ved Indrettelsen af Præbenderne eller i senere Kapitelsregnskaber findes noget herom. Mester Peder Eriksen, Provst i Mors 1520, nævnes i Langeb. Excerpter.

Sallingsysse bestod if. Valdemars Jordebog foruden

¹⁾ Pont. Annaler. II. 133—34.

²⁾ Ripæ Cimb. 134. Suhm XI. 341.

³⁾ SRD. V. 535. ⁴⁾ SRD. V. 540. ⁵⁾ D. Atl. V. 534.

⁶⁾ smst. Langeb. Exc. ⁷⁾ Kallske Saml. Fol. 58. ⁸⁾ Langeb. Exc.

⁹⁾ Pont. Annaler II. 575—76.

af Mors af Fyallanshæreth (Fjends H.) Rythingshæreth Hærnburghæreth (Hlinborg H.), Nørgæhæreth og Hargæhæreth. Af Sysseltingsvidner haves kun 1, nemlig et Brev udstædt 1375 i Lyby Kirke i Sallingsyssel i Nærværelse af Biskop Jakob i Viborg, Prioren i Grinderslev, Thorben, Provst i Salling Syssel, 2 Præster, hvoraf 1 i Hernich (Hjerk i Harre H.?), end så mange fromme Mænds Nærværelse, som derhos stod, hvorved 2 Riddere, Jakob Nielsen, Høvedsmand på Hald og Skive Slot, 10 Væbnere og Salling Syssels Indbyggere forat afvende Guds Vrede, sværge med oprakte Hænder imod Himlen at skulle stadelig og aldeles uden Svig og Skalkhed lægge Vind på at forfremme Kirkens Personers Friheder og det, som dem tilhører, at forsvare og siden med Guds Nåde at emendere det, om der findes noget ved os bedrevet, så Kirken og hendes Personer og hvad dertil hører skal nyde sine Friheder, som de har i alle Måder haft dem, dertil tilbyder vi os ikke at ville forsvare dem, som der vil gøre imod, men mere vil sætte dem tilrette og forfølge Retten over dem, såsom Rettens Ordning udkræver¹⁾. Denne Forsamling af Syslets Indbyggere må nødvendig være afholdt på Sysseltinget og det træffer sig så heldigt, at vi har en anden Oplysning om, at dette er afholdt i Lyby Sogn. I Betænkninger fra Herredsfogderne 1687 om, hvor Tingstederne bekvemst kunde afholdes, når Jurisdiktionerne forandredes, hedder det²⁾: Kommer al Salling tilsammen, da kan Tinget holdes ved en Høj, kaldet endnu Tinghøj, liggende mellem Bostrup og Viomb, ved hvilken Høj menes i gammel Tid at Tinget skal have været holdt. Ved Reskript 13de Marts 1688, hvorved de 4 Herreder lagdes sammen tilligemed Fur, blev Tingstedet virkelig sat her. Bispens Nærværelse har bevirket, at Tinget er holdt i Sognekirken, der må have stået i samme Forhold til Sysseltinget som Herreds-

¹⁾ Suhm XIII. 746—47. Thorkelins Kirkelove 122—23.

²⁾ Kallske Mskrsamling 78.

kirken til Herredstinget¹⁾, men om det oprindeligt har indtaget samme Stilling som den først opførte i Syslet, kan kun formodes, ikke påvises.

Under Opløsningen under Kristoffer II blev Sallingssyssel delt. 1328 forlenedes Knud Albertsens Børn med Skive, Hjerm og Hinborg Herreder, som Kongen forhen havde undt deres Fader for Nörre Asbo H., som han havde forlenet til Knud Porse²⁾. Grev Johan pantsatte til de samme Lister og Bleking, Mønten i Lund, en Gd. Vinderis med Hjerm og Hinborg H. og alt Kronens Gods i Thy og Mors; af disse skulde Hr. Albert sin Livstid nyde Hjerm H. og Holstebro³⁾. Ved denne Tid er Fjends Herred vistnok for bestandig skilt fra Syslet, ti 1390 nævnes Jakob Pedersen capitaneus provincie Salingholm⁴⁾, hvilket Distrikt forstodes ved den Halvø vi endnu kalder Salling⁵⁾. Herpå tyder også, at Fjends Herred 1442 havde sin egen Provst⁶⁾ og altså synes at have været skilt fra Syslet. De 4 Herreder forblev samlede som Skivehus Len og Amt til de 1794 lagdes under Viborg Amt.

Provst Nicolaus de Salingsyssel var 1252 tilstede i Ribe ved Udstædelsen af et Gavebrev til Løgumkloster og synes således at have været Kannik i Ribe⁷⁾. Han blev omtrent 1367 valgt til Biskop i Viborg, men døde i Rom under Forhandlingerne om hans Antagelse⁸⁾. Jordanus 1317⁹⁾. Ovenfor er nævnt Thorbern 1375.

Himmersyssel, Himbersyssel, nu kaldet Himmerland, bestod af Herrederne: Rinshæreth, Slætæhæreth, Gislumhæreth, Hornumhæreth, Hornøghæreth (vistnok det samme som Års H., der nævnes 1408¹⁰⁾), Flæskiumhæreth, Hellyumhæreth, Hethænsthæreth. Hovedstedet var vistnok Ål-

¹⁾ Om Herredskirker se min Afh. i Ny kirkehist. Saml. III. 829—38.

²⁾ Suhm XII 164. ³⁾ smstds 183—88.

⁴⁾ Suhm XIV. 267—68. Diplomatariet 30te Nov. 1390.

⁵⁾ D. Atlas IV. 719. ⁶⁾ Testrup om Tingene 32. ⁷⁾ SRD. VIII. 221.

⁸⁾ Ny kirkehist. Saml. III. 375—78. ⁹⁾ SRD. VI. 536.

¹⁰⁾ Petersens og Molbechs Diplomer 374.

borg, hvor Tinget vel også er holdt. Gro, Esbern Vognsens Enke udstødte sit Testament 1268 in placito quod dicitur Ymbersusyl¹⁾.

Syslet overlodes 1340 i Medgift til Valdemar Atterdag²⁾ og her synes Ålborg at være Hovedsædet, ligesom også 1355 nævnes Tuko Skamylsen advocatus i Ålborg³⁾. Under Fredrik I var Rins Herred forlenet til Predbjørn Podebusk og Gislum Herred til P. Lykke⁴⁾, det første kom siden til Hald Amt, det sidste til Mariager og 1794 tilbage til Ålborg, medens Rins da kom til Viborg; det hele er dog altid vedblevet at høre under Viborg Stift undt. Ålborg By, der ved Reform. blev Hovedsædet for Ålborg Stifts Biskop.

Provsterne har udentvivl som oftest været Kanniker i Århus. Ericus præpos. in Himbersysel 1278⁵⁾, Joh. præpos. in Himbersysæl, canonicus Arus. nævnes 1286⁶⁾, Thrugil Jonsson præpos. in Hymbersysæl 1391⁷⁾. I Langebeks Excerpter forekommer han som Thrugillus de Myeltrup sacerdos, præpos. in Slethæreth 1392 og Thrugillus Jenssøn præpos. in Slæthæret 1388, hvoraf ses, at det at nogen nævnes som Provst i et Herred ikke er afgørende Bevis for, at Sysselprovstiet er ophørt. Petrus præpos. »eccl. Humberysysel« blev Biskop i Viborg 1298⁸⁾. Nicolaus Provst i Ålborg 1322⁹⁾.

Ommersysssel, Omungærsysæl bestod af Lyungæhæreth norræ og syndre, Mæthælsholmhæreth, Othænsyllæhæreth, Styfrighæreth, Hallæhæreth (Nørre Hald H.) Herlefæreth (Gerlev H.). De 4 østligste af disse Herreder skal 1395 være pantsatte til Århus Bispestol, hvorfra de aldrig siden er indløste, nemlig Støvring, Onsild, N. Hald og Gerlev og på Arent Bernsens Tid henhørte de under Åbo Sysssel.

¹⁾ Suhm X. 995—97. ²⁾ Suhm XIII. 4.

³⁾ Suhm XIII. 314, flere nævnes i D. Atlas V. 188—89.

⁴⁾ Ny D. Mag. VI. 281. 283. 302. 1442 var Rins H. endnu under Himmersysssel (D. Atl. IV. 584).

⁵⁾ SRD. VIII. 243. ⁶⁾ SRDVI. 415. ⁷⁾ Suhm XIV. 286.

⁸⁾ Ny kirkehist. Saml. III. 403. ⁹⁾ D. Mag. I. 147.

Når Pontoppidan udsiger ¹⁾ at Pantsættelsen skede forat tilvejebringe Købesummen for Hald Slot, da er dette urigtigt, fordi Dr. Margrete skænkede det 1393 til Bispenses Bord for sin Sjælemesse ²⁾; i Danske Atlas angives Året til 1396 ³⁾. At Pantsættelsen af de 4 Herreder dog ikke forandrede Forholdet til Syslet, ses af et Tingsvidne af Onsild Herred af 1422 den Tingdag på St. Peders og Povls Aften »at den Å, som løber til Klejtrup Sø, hun er ret Skæl mellem Himmersyssel og Ommersyssel og Markeskæl mellem Hornum (Hvornum Sogn i Onsild Herred) og Klejtrup Mark (Rinds Herred) ⁴⁾«. Et udtrykkeligt Vidnesbyrd haves også i et Tingsvidne af 1484, aftrykt i Stadfeldts Beskrivelse af Randers S. 6—7, at de 4 Herreder med Randers lå i Ommersyssel og Viborg Stift og at Bispens Rente, Rettighed, Sagefald og Kirker i disse Herreder, ifølge hvad Vidnerne havde spurgt af deres Fædre og Forældre, var udgivet på Pant fra Viborg Bispedom og til Års Bispedom for et ret Pant og aldrig for nogen Ejendom. Heraf ses at der da har været Strid om hvortil Herrederne hørte og Sagen er rimeligvis falden ud til Århus Bispestols Fordel, idet Pantet var forfaldet. 1425 tog Abbeden af Glenstrup Kloster Vidne af Omer sysel bygdeting at der sidder de på 2 Gårde i Kollested og Asferi, som gøre til Kongen fuld Redsel for Bøndergods ⁵⁾. Asferg, Kåsted og Glenstrup lå i N. Hald Herred, så de 4 pantsatte Herreder vedblev at høre under deres gamle Sysselting. Under Fredrik I var Nørlyng H. forlenet til Mogens Lavridsen, Mejlsom og Sønderlyng H. til Fru Birgitte, Hr. Niels Eriksens, Støvring, N. Hald og Onsild til Bispen i Århus ⁶⁾. Da Hald blev inddraget under Kronen ved Reform., dannedes Hald Len af Rins, Nørlyng, Mejlsom og Fjends H.; Synderlyng H. henlagdes til Dronningborg Len. 1794 henlagdes Nørlyng

¹⁾ Pont. Annaler II. 250. ²⁾ Petersen og Molbechs Diplomer 31—32.

³⁾ D. Atl. IV. 64. ⁴⁾ Testrup Kirkerne i Viborg Stift. (Univ. Bibl. Addit. Fol. Nr. 75). ⁵⁾ D. Mag. II. 130. ⁶⁾ Ny D. Mag. VI. 281 282.

og Mejlsom H. til Viborg Amt, Onsild, Støvring, N. Hald og Gerlev H. til Randers Amt.

Syssellinget er holdt i Randers, ti 1263 stævnede Biskop Bo Æm Klosters Bønder i Thyrning (Tørring i Ø. Tørslev Sogn, Onsild H.), Ines og Asnes (Assens, Falslev S. Onsild H.), til at møde der, hvor hans Officialer pålagde dem Interdikt, fordi de havde tjent Klostret ¹⁾. 1403 toges in cimiterio b. virginis in Randrus Tingsvidne ang. en Vidisse af et paveligt Privilegium for Glenstrup Kloster (Pont. Ann. II. 497).

Lindum (Limum, Linum) i Nørlyng H. var vistnok opr. annekeret Provsten. 1176 fratog Bispen i Viborg Provst Bo Ketilson i Linum denne Kirke, fordi han ej vilde skilles fra sin Hustru og overlod den til Sven «cathedralis ecclesiæ præposito ²⁾». Provstegården i Randers var vistnok senere Sysselprovstens Bolig og Sysselprovsterne er da oftest kun kaldte Provster i Randers, af hvilken Titel flere Personer nævnes ³⁾. Et aldeles klart Bevis på at Provstiet her opr. hørte under Århus Biskop, ses af, at Biskop Esger i Århus 1309 henlagde Lime Kirke til Provstiet i Omongersysæl, «som Provst Johannes, Kannik i Århus og vor Generalofficial har» ⁴⁾. I Langebeks Excerpter nævnes som Provster Esgerus prepos. in Amongærsysæl 1291, 1323, Olaf Thrugelson prowest i Omorsyssel 1443. 1442 nævnes Jes Lund Provst for Medelsom Herred alene ⁵⁾, men han har dog vistnok været det for hele Syslet.

Åbosyssel, Åbsyssel, Opsyssel, Abosysæl, bestod af Hallæhæreth (Sønder Hald H.), Galtænhæreth, Saghæbrokhæreth, Lithæsbiarghæreth, Diursø Nørræhæreth og Syndræhæreth, Hælgænæs, Mulnæs (Mols), Samsø, Hasløgghæreth Ninggehæreth, Hialmæslefhæreth, Giærnæhæreth, Haghælbiarghæreth, Framlefhæreth, Øndælaghæ (Endelave).

¹⁾ SRD. V. 274. ²⁾ Thorkelins Diplom. I. 37—38.

³⁾ Stadfeldts Randers 268. 168—69. ⁴⁾ SRD. VI. 413.

⁵⁾ Testrup om Tingene 32.

Efter Forliget mellem Knud Magnussen og Sven Grade 1152 skulde Sælland overlades til den første, men efter Hjemkomsten fra Tydskland gjorde Sven Vanskeligheder, da han vilde forbeholde sig alt Krongods og sine Arvegodser; ved Valdemars Mellekomst forandredes Overenskomsten da således, at Knud fik Apasýsla i Jylland, 6 Herreder i Sælland og 6 i Skåne¹). Da Syslet var så stort, er det vistnok tidlig blevet delt. Kalø, bygget 1313, synes at have været et Hovedsted. 1340 forpligtede Hertug Valdemar sig til at overgive Grev Gert Kalø med dets Fogderi, hvis Pantsættelsessummen ej betaltes inden en vis Tid²). Valdemar Atterdag skulde indløse Kalø med en Fjerdedel af Jylland. Grev Gerts Sønner sluttede senere hen på Året en Overenskomst med Valdemar, at de skulde overgive ham Kalø med alle Fogdi, ligesom Hr. Nic. Limbek det havde³). 1348 lovede samme Grever at skaffe ham Kalø af Klavs Limbek⁴). Under Fredrik I hørte under Kalø Øster Lisbjerg, Sønder og Nørre H., Mols, S. Hald, Helgenæs, Anholt, Galten H., Thorsager og Hassens Birker⁵), hvilket også siden vedblev at høre derunder. Til Dronningborg Len hørte Støvring, Hovlbjerg, Rugsø, Galten, N. Hald, Onsild, Gerlev samt S. Lyng af Ommersyssel. Af Kalø og det meste af Dronningborg Amt dannedes 1794 Randers Amt. Hasle, Vester Lisbjerg og Ning H. dannede Havreballegård Amt, der 1794 lagdes til Århus Amt; Framlev, Hjelmslev og Sabro H. kom under Skanderborg, der også 1794 kom under Århus.

Syslet har udentvi tvl Navn efter Åbo i Ormslev S., Ning H., hvor der forhen har stået en Borg, hvoraf endnu i forrige Årh. var Spor⁶); men da Valdemars Jordebog affattedes, tilhørte den ikke Kronen. Derimod hørte Århus blandt kununglef og der finder vi også Tinget holdt i det

¹) Knytl. S. 357. ²) Hvitfeld 466. ³) Hvitfeld 474.

⁴) Suhm XIII. 87. 190. ⁵) Ny d. Mag. VI. 276. 300—01.

⁶) D. Atl. IV. 111.

13 Årh.¹⁾ Ligesom Syslet i verdslig Henseende tidlig blev delt, således var den provstelige Jurisdiktion også skilt ad Rugsø, der i Valdemars Jordebog ikke nævnes som Herred, men uden tvivl var en Del af Sønder Hald H., havde sin Provst, idet 1282 nævnes Vilgrippus prepos. de Roxho²⁾, med mindre herved kun betegnes hans Bopæl. For Dyrs har i alle Fald været et særeget Provsti, som dog har indbefattet andre Herreder tillige. Under Striden mellem Biskop Bo og Øm Kloster, stævnedes Biskoppen Klosters Bønder i Sloxhæthæ vel in parochia Lasby, til at møde for sine Officialer i Grinøgh (Grenå)³⁾; Låsby Sogn hører til Gærn H., så dette Herred har hørt derunder.

Løversyssel, Lofræthsyssel, dannedes af Harzhæreth (Hads H.), Horæhæreth (Vor H.), Nymhæreth, Hattyng-hæreth, Biarghæreth, Wrazhøghæreth, Thystinghæreth, Hizhæreth, Lyusgardhæreth. Det eneste Navn, der kan have stået i Forbindelse med Syslets Navn, er Louerstrup i Odder Sogn, nu Ratlousdal, der 1570 solgtes fra Kronen som en Bondegård. I Bondeopstanden 1313 deltog Løversyssel og det antages, at Bygholm Slot da er anlagt forat holde Bønderne i Ave⁴⁾. Da Valdemar Atterdag 1340 forpligtede sig til at indløse det pantsatte Jylland, nævnes Horsens med en Fjerdedel af Landet⁵⁾, og de holstenske Grever lovede 1340 til Hertug Valdemar at indløse det Hus Bygholm med al Rettighed som hører til Horsens⁶⁾. 1406 fik Mogens Munk Forleningsbrev på Bygholm Slot med de Len dertil ligger tilligemed Endelave og Horsens By⁷⁾. 25. Juni 1451 pantsatte Kristjern I. til Hr. Henrik Knudsen Bygholm med de Herreder derunder ligger, nemlig Hatting, Nim, Vor og Bjerre⁸⁾ og 1463 fik dennes Søn det samme i Pant⁹⁾. Vor Herred kom senere under Skanderborg, der

¹⁾ se foran S. 31. ²⁾ Ny kirkehist. Saml. III. 378.

³⁾ SRD. V, 274. ⁴⁾ Suhm XI. 707. ⁵⁾ Suhm XIII. 5.

⁶⁾ Hvitfeld 464—75. ⁷⁾ Ny D. Mag. VI. 236. ⁸⁾ Voss Reg.

⁹⁾ Christjan I's Diplomatarium 146—47.

tillige havde Gærn og Tyrsting H. under sig. Hads H. dannede Åkær Len, der først oprettedes efter Reform., 1525 var dette Herred tilligemed Endelave bortforlenet for sig ¹⁾, Silkeborg Len fremstod også først efter Silkeborgs Inddragelse efter Reformationen og bestod af Lysgård, Hids og Vrads H., af hvilke de 2 første 1523 var bortforlenede uden at høre til noget bestemt Len ²⁾. 1794 lagdes Stjernholm (Bygholm) Amt under Vejle Amt, Skanderborg, Åkær og Silkeborg Amter under Århus Amt.

Oprindelig synes Sysseltinget at have været holdt i Virklund, Tem Sogn, Vrads H., omtrent midt i Syslet, ti i Striden mellem Biskop Bo og Øm Kloster 1263 stævnedes han Klosters Bønder i Dyursæ (der her ikke er Landskabet omkring Grenå, men udentvivi et Sted ved en af Søerne omkring Silkeborg) til at møde i Wirklong ³⁾. Siden holdtes det i Horsens, ti i et Tingsvidne for Løwersøsell bything 1492 odensdagen nest effther domin. letare (4. April) nævnes en Begivenhed, som Vidnerne Dagen i Forvejen havde set foregå på Horsens Byting. (Foran S. 27—28).

Elauus (Oluf Glob) prepos. de Louersisl (og »Lolvsyses») Arusiensis dioces. blev Biskop i Børlum 1252 ⁴⁾. I ovennævnte Tingsvidne 1492 nævnes Povl Niclessen Præst og Provst i Nynherred 1492.

Jellingsyssæl, Jalyngsysæl indbefattede Herrederne Jalynghæreth (Tørild H.) og Wangshæreth (Nørvangs H.; Søndervangs H. bestod en kort Tid i det 14 og 15 Årh.) og den nordlige Del af det 1552 oprettede Slavs H. Jelling, Jyllands gamle Hovedsæde, der også i Valdemars Jordebog regnedes blandt Kununglef ⁵⁾, var rimeligvis Ting-

¹⁾ Ny D. Mag. VI. 318. ²⁾ smsds. 281. 319. ³⁾ SRD. V. 274.

⁴⁾ Ny kirkehist. Saml. III. 98—102.

⁵⁾ Spor af det gamle Kongesæde var udentvivi Høvdingsborg i Præstegården, der var Gæstehus for Kongen, men endnu 1511 nævnes i et utrykt Diplom Jep Jwell i Jellinggaard vebner, da han udstædte Gældsbevis til Landsdommer Niels Klemensen.

sted for Syslet, til dets Betydning tabte sig og Vejle blev Hovedstedet, ti Tingsvidnerne der nævnes hos Gårman om Vejle 65 og 66, synes at være tagne på det sidste Sted. Syslet forlenedes af Hertug Valdemar 1326 bl. andet Gods til Ludvig Albertsen¹⁾. Det er vistnok snart efter lagt under Koldinghus, ti i Forliget mellem Hertug Valdemar og de holstenske Grever 1340 nævnes Koldinghe Hus vnd stad vnd Wedele mid der voghedye de dar to hørt²⁾. At Almind og Jelling Sysler også i tinglig Retning hørte sammen, måske fra den Tid da Almind Syssel 1331 lagdes til Kantoratet, ses af en Dom udgiven af Biskop Hartvig Juel i Ribe i Vejle Bys Kirke om Tveds Enemærke ved Vejle³⁾ 1492 St. Mikkels Aften, hvor der for ham mødte efterskrevne »Bydemænd Henrik Pedersen i Sellerup (Holmans H.), Peder Brokkenhus i Lerbæk (Nørvang H.), Niels Kristiansen i Pjested (Holmans H.), Henrik Skel i Hesselballe (Brusk H.), Niels Munk i Hørup (Nørvang H.), Møvrids Stygge i Herslev (Brusk H.), Mathias Råle i Velling (Brusk H.), Jes Ulv Husfoged på Kolding, Væbnere, Vide Vintersen i Egtved (Jerlev H.), Nis Pedersen i Rawinghe (Tørild H.), Peder Ruved i Hauderup (Nørvang H.), Peder Thordsen smstds., Mathias Kristiernsen i Dalldowrde (Tørild H.) og Jës Godsen, Bønder,« hvilke altså var hidstævnedede fra begge Sysler.

Som Provster nævnes Hælf i det 13 Årh.⁴⁾, Jonas Errie 1323⁵⁾, Knud Tidemansen 1394 † 1424⁶⁾, Thomas Lange 1462⁷⁾, Hr. Peder Friis 1479⁸⁾.

Almindssyssel, Almundæsýsæl bestod af Jarlæzhæreth (Jerlev H.), Anzstathæreth (Andst H.), Almundæhæreth (nu Brusk, Broskog H.), foruden noget af det senere Slavs H., det af Jerlev H. før 1340 dannede

¹⁾ Suhm XII. 128.   ²⁾ SRD. VII. 321.

³⁾ Ribe Kapitels Breve Nr. 401.   ⁴⁾ SRD. V. 619. Tillæg I.

⁵⁾ Suhm XII. 358   ⁶⁾ SRD. 558, Ripæ Cimb. 56.

⁷⁾ Danske Samlinger I. 132. 133.   ⁸⁾ Langeb. Excerpter.

Holmans H. (Holmbomoothæreth) og det af Brusk H. dannede Elbo H., der som Jurisdiktion først nævnes 1476¹⁾, medens Benævnelsen Elendæ, Elnd er langt ældre og kun angav Landskabets Beliggenhed som en for sig liggende Halvø²⁾. Syslet havde Navn efter Almind By og Sogn, der også nævnes blandt Konunglef³⁾. Koldinghus er dog tidlig bleven Hovedsted. Ved det Forlig mellem Erik Menved og Hertug Valdemar 1296, hvorved denne afstod Als, Ærø og Femern, forekommer følgende: »I Henseende til Jerlev Herred, Gamborg og Føns da skal Hertugerne ske den Ret, som Brevene udsiger, der er i Kongens Forvaring; når Borgerne af Lybæk, Stralsund, Rostok og Vismar fremviste Hertugerne Kongens Bevis hvorefter han havde nedlagt hos dem 1600 ŷ , da skulde de overgive Kongen Kolding Amt med Bønder og Tjenere⁴⁾.« Heraf synes det som om Hertugerne har haft »Kolding Amt« (af hvilket Udtryk man kan se, at Originalen til dette Brev har været tydsk) c : Almind Syssele i Pant af Kongen, medens de tillige har haft en vis Ret til Jerlev Herred, hvis Indtægt synes at have været omtvistet Arvegods mellem Valdemar Sejrs Efterkommere. Hertug Valdemar var Abels Sønesøn, og Erik Plovpenningss Dattersøn Hertug Erik Valdemarsøn af Sverig gjorde siden Fordring på samme Herred, som han tilligemed andet Gods i Danmark fik sig tildømt som Mødrenearv af den sønderjydske Valdemar 1327, dog med det Tillæg, at hvis nogen havde mere Ret dertil,

¹⁾ Ribe Kapitels Breve 338.

²⁾ Danske Samlinger I. 132. 133.

³⁾ I Indberetning til O. Vorm fra Provsten i Brusk Herred 1638 hedder det om Almind Sogn (Univ. Bibl. Donat. Varior. Fol. 45). »Efter Præstens H. Jens Hundewads designation findes der tuert offuer fra Kirchen udi en schow et smuct bierg, kaldis Kongensholm, huorpaa menis i fordumb tid at haffue standet ett slott, den gamle Vej der til siunis endnu at være kiendt. Synden fra Aldmend huosz vejen er en stor steen kaldis Wagssteen, huor vact i fordumb tid for Slottett haffuer uden tuil standen.«

⁴⁾ Hvitfeld 308. sml. Suhm XI. 220.

skulde denne Dom ikke være dem forfængelig ¹⁾. 1348 tilsikredes Valdemar Atterdag »Kolding Len« ²⁾. 1326 forlenedes Ludvig Albertsen med Almind SysseL med Slot og By Kolding ³⁾. Om Syslets Forbindelse med Jelling SysseL er allerede handlet ovenfor; endnu kan tilføjes, at 1406 forlenedes Mogens Munk med Slottene Kolding og Rotsborg (ved Vejle) med de Len dertil ligger og med Byerne Kolding og Vejle ⁴⁾. I det 16 Aarh. bestod en Tid Hønborg Len med Elbo H., men i det hele forblev Koldinghus Len uforandret til 1794, da Andst og Slavs H. henlagdes til Ribe Amt og det øvrige dannede Hoveddelen af Vejle Amt.

Som Provster nævnes Ketilbiørn, begravet i Løgum Kloster ⁵⁾, Wido Provst i Almundesysæl † 1297 ⁶⁾, Joh. Skaningh † 1331 ⁷⁾. Efter hans Død forenedes Provstiet med Kantoratet og dertil annekteredes Smedstrup Kirke ⁸⁾.

HarsysseL, Harthesysæl bestod af Landet fra Limfjorden til Skærn Å og indbefattede Herrerederne Wændlefolk-hæreth, Skodburghæreth, Getinghæreth (Ginding H.), Vlburchæreth, Heingæhæreth, Bylænghæreth, Hiarmæhæreth, og Hamrumhæreth. Det Stednavn, der nærmest står i Forbindelse med Syslets Navn, er den nordligste Halvø, Harboøre, der imidlertid synes at være et Afledsnavn og betegner Øret på Hardeboernes Land. Ved Bondeopstanden 1313 rejste HarsysseL sig, og efter Bøndernes Underkuelse anlagdes Volstrup Borg i Hjerm H., der dog neppe kan have været Hovedsædet, som afsides liggende, er også siden kommen til Ribe Bispestol. Lundenæs lå i Syslets sydligste Del og allerede 1406 holdt Kongen Retterting der, men hvorvidt den har været Hovedsæde i en ældre Tid, er tvivlsomt. Nærmest må man tænke på Holstebro,

¹⁾ Hvitfeld 439. ²⁾ Suhm XIII, 190. ³⁾ Suhm XII, 128.

⁴⁾ Ny D. Mag. VI, 237—38. ⁵⁾ SRD. IV, 554.

⁶⁾ SRD. V, 558. ⁷⁾ SRD. V, 549, 569.

⁸⁾ Brevet herom i Ripæ Cimb. S. 156 er dateret 23 Dec. 1330, Joh. Skaning er død 12 Kal. Jan. 1331 ☉: 21 Dec. 1330. Senere Provster nævnes Ripæ Cimb. 155—57.

hvor Tinget idetmindste senere holdtes, således er et Tingsvidne fra Hardsyssel byting, S. Pauli Omvendelse 1503, dateret Holstebro ¹⁾. Syslet blev tidlig skilt ad, således forlenes Hjerm H. 1328 til Knud Albertsens Børn ²⁾. Hing H. var 1474 pantsat til Hr. Gunde Nielsen ³⁾. Under Fredrik I var Ginding og Hjerm H. forlenede til Fru Birgitte på Skærn, Hing, Ulborg og Vandfuld H. havde Niels Klemensen, Skodborg H. Predbjørn Podebusk ⁴⁾. Efter Reform. dannedes et Len af Bøvling Slot, der fra Bispestolen inddroges under Kronen og indbefattede Vandfuld, Skodborg, Ulborg, Ginding og Hing H. Til Lundenæs lagdes de øvrige Herreder tilligemed Nørre og Øster H. af Varsyssel, af hvilke det sidste 1794 lagdes til Ribe Amt, hvorimod begge Lenene forenedes under Navn af Ringkøbing Amt, der således indbefatter hele det gamle Harsyssel foruden Nørre Horne Herred.

Provstiet, hvortil var annekeret de 2 Kirker på Holmsland, og som bestyredes af en af Kannikerne i Ribe. blev 1507 gjort til en ny Prælatur, Domprovstiet ⁵⁾. Af Provster nævnes Turo 1171 ⁶⁾, Esger † 1287 ⁷⁾, en unævnt Provst der døde 1306 ⁸⁾, vistnok Ivar der nævnes 1291, Kristjern † 1313 ⁹⁾, Laurentius 1377 ¹⁰⁾, tillige Kannik i Århus 1389 ¹¹⁾, Thomas † 1441 ¹²⁾.

Varsyssel, Varde Syssel, Warwithsysæl havde Navn af Købstaden Varde med sit gamle Slot, der allerede synes at nævnes under Kong Niels, idet Esge Ebbasun bryti af Wartwik, der sloges af Agi Thuer i Borg, uidentivl var Hovedsmand her. Syslet bestod af Hornshæreth (nu Nørre, Øster og Vester Horne Herreder), Skazstathæreth, Moltæ-

¹⁾ Elline Gøyes Jordebog i Geh. Ark. 17 Okt. 1620 blev Landstinget på Grund af Pest i Viborg flyttet til Holstebro. (J. Tegnelser VII. 49).

²⁾ Suhm XII. 164. 183—98. ³⁾ Danske Samlinger I. 131.

⁴⁾ Ny D. Mag. VI. 296. 319 ⁵⁾ Ripæ Cimb. 153.

⁶⁾ SRD. VII. 189. ⁷⁾ SRD. V. 542. ⁸⁾ SRD. V. 568 Ripæ Cimb. 135.

⁹⁾ SRD. V. 549. ¹⁰⁾ SRD. I. 314

¹¹⁾ SRD. VI. 444, sml. Ripæ Cimb. 54. 478. ¹²⁾ Ripæ Cimb. 359.

hæreth (Malt og Gørding H.). Det er vistnok i Medgift overladt til Hertug Vilhelm af Lyneborg, der 1202 ægtede Valdemar I's Datter Helene; hans Søn Otto må derpå have arvet det og når han har deltaget i Valdemar Sejrs Krige, er det som dennes Lensmand og Undersåt. Han døde 1252, hvorpå hans Søn Albert blev Hertug af Lyneborg; denne gjorde 1267 en Forening med sin Broder Johan, hvorved denne fik Lyneborg og han selv Brunsvig, ved hvilken Lejlighed deres Gods i Danmark omtales, som de enedes om at beholde i Fællesskab. Hertug Otto af Brunsvig og Lyneborg solgte 1296 sit Arvegods i »Vardhe« til sin Morbroder Grev Gerhard af Holsten, til hvem Kong Erik 1300 gav Bekræftelse på begge Hertuger af Lyneborgs udstødte Skøde på Garding og Tetenbøl i Nordfrisland, Varvidsyssel samt Gods i Avlby, Staverby, Lumby og Stege i Fyn, dog forbeholdt Hertugerne sig 2¹/₂ Mark årlig Skyld af Østerhornsherred og Leding af Skadst Herred. Grev Gerhards Søn Gerhard solgte 1314 til sin Broder Johan al sin Ejendom i Holsten samt Varvidsyssel, Staverby, Avlby og andensteds i Danmark og for en Del af Købesummen fik han igen i Pant Besiddelserne i Danmark, der årlig ydede 210 ŷ Sølv, og noget Gods i Holsten. Dette Pant overdrog Gerhard igen til Grev Nicolaus af Sverin, hvilket Erik Menved 1315 bekræftede. Den snilde Finansmand Johan må igen have set Lejlighed til at indløse sit Pant, ti ved det Forlig, hvormed Grev Gert 1332 fik Nørrejylland i Pant, forbeholdt Johan sig sit Arvegods i Jylland og Fyn. Valdemar Atterdag forpligtede sig ved sin Tronbestigelse 1340 til at indløse det pantsatte Nørrejylland, en Fjerdedel ad Gangen, sidst Ribe By med dens nærmeste Fjerdedel, hvorpå det halve Varde Syssel med det Fiskeri dertil hører skulde overlades Dronning Helvig som Livgeding, dog skulde Kongen ej hindre Hertug Valdemar i hans Arvedel i Varde Syssel» men vi (Hertugen) skal for^{ne} Gods arveligen beholde med al Rettighed ligesom Grev Johan og Grev Gert af Holsten og deres Børn det har ejet.» Dette skede

dog ikke på den Måde. Grev Johan, der synes at have overladt Varde Syssel til andre, hvorved det er kommet til Hertug Valdemar, afstod 1353 sin Mødreneary i Danmark til Kongen, undt. de 4 Byer i Fyn, som han havde solgt til sin Fætter Grev Gert; at Varde Syssel ej regnedes herunder, idetmindste ikke helt, ser vi af at først 1375 udstædtes Brev af Greverne af Holsten »at Varde og Varde Syssel er dem afløst af Dronning Margrete, og andvorde hende det igen og mæle alle de Breve døde at blive, som findes kan, lydende på for^{ne} Len, som de eller deres Arvinger har. 1399 pantsatte Dronning Margrete til Henneke Limbek Varde Slot og Varde Syssel for 8000 ŷ lybsk, og det er sidste Gang Syslet nævnes samlet som verdsligt Område. Dog er det uidentvilt en Stund endnu forblevet samlet. 1433 nævnes Henrik Ranzov som Hovedsmand på Vardehus, Varde Slot ødelagdes først 1439 og 1471 nævnes endnu Jes Lassen, Foged over Varde Len¹⁾. Måske er Skadst, Gørding og Malt Herreder allerede i Limbeks Tid, der tillige var Hovedsmand på Riberhus, blevne henlagte under dette, men måske er det også først sket under Gunde Nielsen til Lydum ($\frac{1}{2}$ 1477), der gerne kan have været Lensmand på Riberhus allerede da Varde Slot blev ødelagt og om hvem man ved, at han siden havde Varde og Vesterherred i Len. Varde Len har da endnu 1471 indbefattet de 3 Horne Herreder. 1486 fik Ludvig Nielsen Rosenkrands istedenfor Riberhus Nørre og Øster Herreder i Pant og Vester Herred forblev hos Familien Lange til Lydumgård til 1542, da det også lagdes under Riberhus²⁾. Øster og Nørre H. vedblev endnu at være 1 Len under Fredrik I³⁾, men er siden henlagte til Lundenæs Amt. Øster H. kom 1794 til Ribe Amt.

¹⁾ Ribe Kapitels Breve Nr. 317.

²⁾ Kilderne anføres i min Vester Horne Herred i Danske Samlinger I. 111—14, her har jeg imidlertid forsøgt at give en noget klarere Fremstilling.

³⁾ Ny D. Mag. VI. 295.

At Tinget holdtes i Varde, ses af flere Tingsvidner, hvor næsten udelukkende nævnes Borgere i denne By.

Med Hensyn til Provsterne synes disse først at have havt Sønder Bork annekteret, idetmindste nævnes 1171 præpositus in Synder Borch¹⁾, der lå i Nørre Horne Herred. Provst Tuvo af Vardesyssel var 1256 tilstede ved Kirkeforsamlingen i Vejle²⁾, Christiernus var Provst 1279³⁾, Esger Juul 1302, 1304⁴⁾, der 1306 blev Biskop i Århus. 1306 annekteredes Jærne Kirke til Provstiet⁵⁾, Jacobus Aughyson † i det 14 Årh.⁶⁾ og er udentvivel den samme som Provst Jacobus de Jærn⁷⁾, måske også lig den Joh. Aughisen, som Terpager⁸⁾ sætter som Provst ved År 1360, Lavrids Thrugotsen † 1368⁹⁾, Mag. Otto 1394, 1400, 1404, Otto Boetii † 1439¹⁰⁾, Nic. Petri † 1450¹¹⁾, Henrik Stangeberg blev Biskop 1455¹²⁾. Ved den Tid oprettedes Dekanetet og Provstiet forenedes dermed, hvorved Dekanus og Provst over Vardesyssel bliver 1 Benævnelse; senere Provster nævnes hos Terpager. Efter Reformationen blev Benævnelsen Provst igen almindelig og først 1720 ophørte Bestillingen og dermed Navnet Varde Syssel¹³⁾.

Endnu 1 Syssel nævnes i Ribe Stift, nemlig Plovsyssel, men kun i en eneste Kilde. Om Sorteplow siger Knytlingasaga Kap. 103: hann var ættaðr af Jótlandi þar som heitir Plógsýsla, þat er i Ripa biskupsríki. Dette enestående Udsagn har imidlertid intet at betyde, når det forekommer i Forbigående i en så lidet autentisk Kilde, der er forfattet af en Udlænding, og hidrører vistnok fra en

¹⁾ SRD. VII. 189. ²⁾ Suhm X. 416. ³⁾ SRD. VIII. 97.

⁴⁾ Suhm XI. 412, SRD. VI. 449.

⁵⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 87.

⁶⁾ SRD. V. 544. 550. ⁷⁾ SRD. V. 541.

⁸⁾ Ripæ Cimb. 152. ⁹⁾ SRD. V. 556.

¹⁰⁾ Forek. 1413 i Schrøders Pap. Mecklenburg II. 1767.

¹¹⁾ Ripæ Cimb. 152. ¹²⁾ SRD. VII. 200.

¹³⁾ Danske Samlinger I. 115.

Navneforveksling med Plógsbørp, Plovstrup, der synes at have været Plovs Hjemstavn ¹⁾).

Sønderjylland, Jylland før sønden Å, var delt i 3 Sysler: Barwithsysæl, Ellæmsysæl og Istathesysæl. Med disse foregik allerede i det 11 Årh. en væsenlig Forandring. Som de Steder, hvor de første Kirker var blevne opførte og hvorfra Missjonen var udstrålet, vedblev Slesvig og Ribe at være Hovedstederne og Biskoppernes Sæde. Endnu i den første Halvdel af det 11 Årh. bestod hele Jylland kun af de 2 Bispedømmer, der ikke havde ordnet Kirkevæsen, ej heller bestemte Grænser; Århus havde vel bestået en Tid som Bispestol, men var atter gået ind. Først 1065 oprettedes Bispestolene i Århus, Børlum og Viborg, men Ribe, der vistnok også har indbefattet disse ²⁾, var noget tidligere blevet skilt fra Slesvig ved bestemte Grænser, ti om Biskop Odinkar i Ribe, der døde 1043, beretter chron. eccl. Ripensis, hvis første Del vistnok er gammel: »hic Othincarus episcopatus Jutiæ certis limitibus dicitur discrevisse.« Denne Adskillelse har været en vanskelig Sag, ti Ribe lå i Barvidsysæl og nær ved Grænsen af Ellumsysæl og var uidentivl stillet i et kirkeligt Overhøjhedsforhold til mange Kirker på Vestkysten, blandt hvilke Tønder vel må regnes. Slesvig, der vistnok stod i samme Forhold til en Mængde Kirker på Østkysten, blandt andre Haderslev, kunde altså ikke gøre Fordring på noget helt Sysæl, undtagen Istedsysæl, og dette vilde være for lidt, ligesom det ej heller kunde give Slip på Østkysten; Ribe kunde ej miste Vestkysten aldeles, da det så vilde komme til at ligge udenfor sit Stift, hvorfor en Deling af Syslerne nødvendig

¹⁾ Min Alh. Herregården Plovstrup ved Ribe i Ann. f. nord. Oldk. 1860 S. 217—26.

²⁾ Petrus Olai SRD. I. 119 siger således udtrykkelig, at Ripensis episcopatus in 4 dioceses partitus est. At Vendsysæl da hørte under Ribe kan også slutes af Adam af Bremens Beretning om Odinkar Hvide, ut ex patrimonio narrant episcopatum Ripeusem fundatum.

måtte finde Sted i gejstlig Hensende, ti i verdslig bestod denne Inddeling her endnu i Valdemars Jordebog; hvor Ribe opføres under Barvidsyssel¹⁾).

Barvidsyssel, der måske har Navn efter Sognet Bjert, Byærthæ, Barthe, der kan være Forkortelse af Barwith, i Tyrstrup Herred, bestod af Herrederne: Hathærslæfhæreth, Thyurstrophæreth, Frøshæreth (der tillige må have indbef. Kalslund H.), Gramhæreth, Rafnustorphæreth (alleerede i Vald. Jdb. delt i 2 Dele: »20 marce puri et de alia parte 25 marce«). Heraf kom til Ribe hele Rangstrup H. (Ø. Løgum hørte under Ris Herred: Hellevad, Ivad og Bested kom først c. 1557 til Slesvig og dannede med Ø. Løgum S. Rangstrup II.²⁾), af Gram Herred: Nustrup, Skrydstrup og Gram (og det nedlagte Endrup Sogn), Frøs H. med Manø, undtagen Skodborg S., og hele Kalslund Herred³⁾).

Ellum Syssel bestod af Hwitynghæreth, Løghæhæreth, Høthærshæreth (vist også indbefattende Tønder H.), Risæhæreth, Locthorphæreth (nu Slogs H.), Clyppæløfhæreth, Sundwith. Deraf gik Hvidding H. med Rømø, Løg H., Kyærræhæreth og Højer H. (med Tønder H.) til Ribe, det øvrige til Slesvig.

Provstiet for den Del af disse Sysler, der kom til Ribe, var henlagt til Erkedegnen, efter Chron. eccl. Ripensis allerede 1171⁴⁾), fra 1321 hørte Frøs og Kalslund H. til Kantordømmet; undertiden kaldes det i Forhold til Kapitlet Sønderjyllands Syssel⁵⁾). Også i verdslig Henseende har

¹⁾ Jfr. Jensen om Bispedømmet Slesvigs gamle Omfang i Ann. f. nord. Oldk. 1849.

²⁾ Mag. Thomas Knudsens Beretning, sidst trykt i Kirkekalender for Slesvig Stift I. S. 177—80.

³⁾ se Kirkefortegnelsen fra c. 1340 i min Skadst Herred S. 253—55.

⁴⁾ SRD. VII. 87.

⁵⁾ Ifølge Meddelelse fra Overlærer Kinch i Ribe forekommer Benævnelserne Sønderjyllands Syssel kun hos tyske Forfattere og han er tilbøjelig til at antage, at man f. Ex. i Kapitlets Jordebøger eller deslige Antegnelser har sat »Sønderjylland« modsat »Hardsyssel«.

Skilsmissen virket, idet Ribe Slot har taget endel dog ikke alle Ribe Bispestols Herreder under sig¹⁾. 1340 forpligter Valdemar Atterdag sig til at indløse Ribe med en Fjerdedel af Landet, endvidere give Dronning Helvig til Livgeding Riberhus med Møller, Told, al Indkomst og Mønten i Byen, ligesom hans Herre Fader havde den. Ligeledes skulde de Enge blive dertil som lå derunder i hans Hr. Faders Tid med de 4 Herreder som i Kong Eriks (Menved) Tid lå dertil, halve Vardsyssel og Fiskeriet. Disse 4 Herreder var vel Hvidding, Rangstrup, Frøs og Kalslund. 1359 faldt Erland Kalv, Lensmand i Ribe fra Kongen og fik af Grev Nicolaus til Belønning Møgeltønder og Gram²⁾, men næste År vendte han tilbage til Valdemar, bringende med sig de 2 »fede Kalve«, hvormed Højer, Tønder og Gram Herreder vistnok var forenede³⁾. 1368 var Klavs, Henneke og Ulf Limbek Hovedsmænd i Ribe By og Slot, som de havde erobret fra Kongen og havde til Hensigt at bringe Varde under Ribe Len⁴⁾. 1372 havde Erland og hans Søn Jakob Kalv Ribe »med tilliggende Len« af de holstenske Grever foruden Ålborg Slot, Gram var da som det synes Kongens⁵⁾. 1382 nævnes Fogderier og Herreder tilliggende Ribe Slot⁶⁾. Løg Herred og Trøjborg, som Dronning Margrete havde købt af Klavs Limbek, pantsatte hun 1400 til Ribe Bispestol⁷⁾ og fra den Tid vedblev det at høre under Riberhus Len.

Syssellinget holdtes i Ribe. Således stævnedes Knud Layard 1130 af Kong Niels til commune placitum i Ribe⁸⁾,

---

•Vardsyssel« o. s. v. og således misforstået dette. Imidlertid må der dog have været en gejstlig Domstol for dette Distrikt og for den ældre Tid nødvendig tillige en verdslig, ti under Urnehoved, der var udenfor Stiftet, kunde det ikke ret vel høre.

¹⁾ 1265 siges således udtrykkelig at en Del af Ribe Stift stod under Hertugen, Suhm X. 544.

²⁾ Suhm XIII, 389. ³⁾ Suhm XIII, 401.

⁴⁾ smstds. 616—17. ⁵⁾ smsds. 699. 700.

⁶⁾ Suhm XIV. 107. ⁷⁾ SRD. VII. 196. ⁸⁾ Suhm V. 356.

Erik Emune drøbtes uidentivl også der¹⁾ og forat nævne et Exempel på gejstligt Ting tildømmer Provsten, nemlig Erkedeggen, og en Kannik Løgumkloster 1 Gd. i Ribe 1463 in ambitu ecclesiæ Ripensis²⁾).

Til Provstiet over Barvidssyssel hørte den Del af Syslet, der ikke var afstået til Ribe. Provsten har uidentivl holdt Ting i Gram Herred; ti i Indber. til O. Vorm 1639 siges: »Gram Herred som kaldes Sysseherred,« hvilket er et mærkeligt Udsagn, der neppe kan forklares på anden Måde. I Haderslev Kapitels Statuter hedder det: nec præpositus in Borchsusel jurisdictionem habeat in canonicos nec locum in capitulo ratione præpositi. Med Hensyn til Kortjenesten hedder det: at den der født i Provstiet Barsyssel og bliver kaldet til Præst, skal tjene 2 År i Koret i Haderslev Kirke³⁾. 1318 afsagde Biskoppen den Kendelse, at Haderslev Kapitel skulde anerkende Provsten i Barvidssyssel for sit Overhoved, støttet på Vidnesbyrd om at fra umindelige Tider havde Kannikerne der, såvelsom de øvrige Gejstlige været ham underlagte⁴⁾. 1517 blev Provstiet gjort til det andet Prælatur ved Kapitlet⁵⁾. De bekendte Provster nævnes i Jensens kirchliche Statistik S. 142.

Ellum Syssel har Navn efter Ellum i Løgumkloster Sogn. Hertug Valdemars Enke Richardis tilstod 1373 at have udvalgt Valdemar Atterdag til sin Værge for alt sit Gods og Livgeding, nemlig hele Als, Ris, Nybøl, Slogs, Lundtoft og Hvidding Herreder; hvis Kongen fik ind noget Herred eller andet Gods, som hørte til hendes Livgeding og hun nu ej besad, så vilde hun lade ham beholde det, ligesom hvis han indløste noget sligt og hvad han allerede besad, skulde hun hverken indløse eller se at få tilbage, med mindre hendes Søn eller anden ret Arving indløste det⁶⁾. Her fristes man til endnu at tænke på Sysse-

¹⁾ Foran. S. 29. ²⁾ SRD. VIII, 236.

³⁾ Pont. Annaler II, 98—100. ⁴⁾ smsds. 120—21

⁵⁾ Geh. Ark. Årsber. II, 53—55. ⁶⁾ Suhm XIII. 711—12

inddelingen, ti dette Gods indbefattede Ellum SysseL, undt. Løg, Højer og Kær Herreder. 1198 forekommer Johannes Provst i EllemsysseL, men siden forenedes Provstiet med præpositura major ¹⁾).

IstedssysseL, IstathesysseL har Navn efter Byen Isted, forhen et Sogn, nu under Michaelis Sogn i Slesvig ²⁾). Herunder hørte Wizhæreth, Husbyhæreth, Nyhæreth, Slæshæreth, Strukstorphæreth, Vggæhæreth, Nørrægøshæreth, Syndrægøshæreth, Arældshæreth, samt Fræzlet, Swansø og Kamp.

Det er et mærkeligt Tilfælde, at medens vi har Tingsvidner fra så godt som alle de andre Sysler, har vi ikke et eneste fra noget af de 3 sønderjydske, uagtet der ellers ikke er nogen Mangel på Dokumenter om disse Landsdele. Men ved nærmere Eftertanke bliver Sagen ikke så påfaldende; som ovenfor er påvist, deltes de 2 Sysler i første Halvdel af det 11 Årh. mellem Ribe og Slesvig og dette har ligeledes haft Betydning i verdslig Henseende, så at Tingstederne, der oprindelig har ligget på bekvemme Steder for alle Syslets Beboere og midt i Distriktet, nu mistede sin Betydning, ja måske endog kom udenfor den Del der blev ved Slesvig; da Ellum og Barvid Sysler nu var så små, har de rimeligvis sluttet sig sammen med IstedssysseL om fælles Tingsted og da er Urnehoved på Grænsen af Uge Mark i Lundtoft Herred og Bolderslev Mark i Kær Herred blevet valgt som det Sted, der omtrent lå i Midten af alle 3 Sysler tilsammen ³⁾). Tinget omtales første Gang 1076. I Knytlinga Kap. 24 fortælles nemlig om Sven Estridsen: »var hann staddr austr á Jótlandi, hann lét þá þings kveðja ok var þat allfjölment, hvor han gjorde Bestemmelse om Arvefølgen; i næste Kap. hedder det: síðan fór Sveinn konungr aprt í þorpið þar som hann hafði áðr

¹⁾ Kirchliche Statistik 358. ²⁾ smsds. 1081.

³⁾ Om Tingstedet se J. Schmidt Urnehovedegnen i Antiq. Tidskr. 1849 S. 47—67.

veizlu haft, þar heitir Suddaþorp. En er konungr kom til herbergis, þá lét hann búa hvílu sína ok lagðist í sótt ok leiddi sú sótt hann til bana. Da man nu også andensteds fra véð, at han døde her i Søderup i Jordkær Sogn, Ris Herred ¹⁾ og dette ligger kun $\frac{1}{2}$ Mil fra Urnehoved, så er der den højeste Grad af Sandsynlighed for, at Knytl. mener dette Ting. Sønderjylland blev snart også i en anden Henseende som et selvstændigt Syssele, idet duces Jutiæ uden tvivl allerede da har haft det i Befaling; en sønderjydske Flåde nævnes 1179, medens den norrøjydske blev hjemme ²⁾ og Sysseleinddelingen i Valdemars Jordebog med Hensyn til Sønderjylland havde vist ikke længer praktisk Betydning. Ved Hertugernes tiltagende selvstændigere Stilling kom Urnehoved, der således blev det Ting, hvor disse kunde samles med hele Landets Indbyggere, til at indtage en mere fremragende Plads end de andre Syssele, ja nærmede sig til at blive et Landsting; Afstanden fra det midt i Nørrejylland liggende Viborg Ting, men som lå fjernere fra disse Egne, har vel også bidraget sit til Sønningen. Dog berettes endnu i det 15 Årh., at der fra Urnehoved kunde appelleres til Viborg ³⁾ og om det end på den Tid skede sjeldnere, så har det dog uden tvivl været almindeligt, medens duces Jutiæ var danske; da deres Plads indtoges af holstenske Grever har de vel neppe tilladt det. At Dokumenter om Solvig er fundne i Viborg Landstingsarkiv er som enestående ikke noget afgørende Bevis ⁴⁾, og en yderligere Bestyrkelse af de 2 Tings Forhold til hinanden vil neppe kunne fås uden ved Undersøgelse af dette Arkiv. På en meget selvstændig Måde fremtræder Urnehoved 1135, da Harald Kesja hyldedes Urnicæ concionis suffragiis ⁵⁾ og endnu mere betydningsfuld er Saksens Be-

¹⁾ Ælnoth SRD. III, 337, Sakse 566. ²⁾ Sakse 926.

³⁾ SRD. VII, 421, der nævnes vel ikke Urnehoved udtrykkelig, men kun: quando quis gravatur in australi Jutiæ in judiciis, tunc talis appellat et appellare debet ad iudicium sive placitum in Viborg.

⁴⁾ Se Allens det danske Sprog i Sønderjylland I. 30—31. ⁵⁾ Sakse 659.

retning at Knud VI. 1182 efter sin Faders Død først drog til Viborg, hvor han hilstes med Glæde og derpå til Urnehoved, hvor han blev modtagen med nogen Misfornøjelse¹⁾. En mere udførlig Fremstilling af dette Tings Historie hører ikke hid, så meget mere, som der vanskelig vil kunne fremdrages noget væsenlig nyt herom efter den udførlige Behandling andensteds²⁾. Til Hertugdømmet hørte ikke Landet mellem Sli og Ejder, ej heller Frisland, der alt som erobret Land og Danmark oprindeligt uvedkommende regnedes under Kununglef; deres Forhold var også anderledes end det øvrige Riges og hører ikke herhid³⁾.

At Fyn bestod af 2 Sysler, læres af Lovstykket om Majestætsforbrydelse, der ovenfor S. 11 er omtalt. Spor heraf haves udentvilt fra Kristoffer II. Tid⁴⁾. Denne Konge overlod nemlig til Grev Gert 1330 hele Fyn forat han skulde afstå Sønderjylland til Hertug Valdemar, idet han dog forbeholdt sig de Øer deromkring, som der ej kunde rides til. Han skulde straks have Hindsgavl Slot med det halve Fyn, men Nyborg Slot med den anden halve Del skulde han først få efterat have overgivet Kongen Helsingborg⁵⁾. Efter sin Tilbagekomst 1348 sluttede Valdemar Atterdag en Overenskomst med de holstenske Grever om Fyn, som han vilde indløse. Først skulde de overgive Niels Jura på Kongens Vegne Halvdelen, udentvilt det østlige; til Hindsgavl skulde regnes Vends og Bog H., til Ørkel Sunds og Salling H. og til Vederlag for disse 4 Herreder (som Greverne beholdt) skulde de udlægge lige

¹⁾ Sakse 959.

²⁾ Allens Sproghist. I. 26—30. Thorsens Runemindesmærker 286—98. Stemanns Retshist. I. 52. II. 81 fl.

³⁾ Det sidste Sted, hvor alt hvad der angår dem er samlet, er Stemans slesvigske Retshistorie på forskellige Steder.

⁴⁾ Dog nævnes 1316 Jacobus Flep præfectus Fionix og Eskillus Krake præfectus Hallandix (SRD. VI. 521), hvoraf det synes at Fyn da har været samlet til 1 Sysse.

⁵⁾ Suhm XII. 203.

god Skæl og Ret ved Nyborg. Når Hovedsummen, hvorfor Landet var pantsat, var fuldgjort, skulde de uden Forhindring lade følge deres halve Part med Slotte, Stæder, Hindsgavl og Ørkel¹). De nævnte 4 Herreder har vistnok således udgjort Fyns Vestersyssel, de indtager også omtrent den halve Del af Landet.

Nyborg og Hindsgavl var altså Hovedstederne fra gammel Tid, og vi må derfor søge Tingene i deres Nærhed. Således holdtes 1180 og 1183 Ting i Hjulby²) ved Nyborg. Omtrent 1140 gav Elevus comes de Vesthorp Gods til St. Knuds Kirke i Odense³); han er den samme som Saksen Eliuus a vico Wisingo, der ved Erik Lams Dødsleje 1147 opfordrede de andre tilstedeværende til at se sig om efter en anden konge, da de var løste fra Troskabsed til ham. Comes betyder det samme som Jarl, men da der vel ej har været mere end et Jarledømme, så kan der vel neppe af den Omstændighed, at Vesthorp synes at måtte søges i Fyn og uden tvivl er Vistorp i Gamtofte Sogn, Bog Herred, (ikke Vejstrup, som Suhm V. 559 antager, der 1462 skrives Vixthorp) i ham søges nogen Sysselforstander i Fyn.

Oprindeligt har Fyn vistnok hørt under Viborg Lands-ting, med hvilket det stod i Forbindelse ved fælles Lov, ti de 3 Hovedlandsting svarer aldeles til de 3 Love. I Længden er det dog blevet for besværligt at drage den lange Vej, og Fyns Landsting, der uden tvivl med det samme har tilintetgjort Sysseltingene, er blevet oprettet, måske dog ikke før end i det 13de Årh. 1272 haves et Skøde fra Odense Ting til Andvordskov Kloster på Gods i Eseholt og Kirketorp⁴). Erik Glipping valgte sit Gravsted i Gråbrødre Kirke i Odense 1279, hvilket han bekendtgjorde in placito Fyonie⁵), og da har dette altså været til.

Pontoppidan udsiger⁶), at der i Odense Stift var 4

¹) Suhm XIII. 187—90, sml. Vedel Simonsens Odense I. 1. S. 153.

²) Thorkelins Diplom 55, 263. ³) SRD. VII. 219.

⁴) Suhm X. 671. ⁵) SRD. V. 516. ⁶) Annaler I. 246

Provster; dette Tal er enten for lidet eller for stort. I selve Fyn var der 2 Regnskabsprovster, men desuden nævnes særskilte for Langeland, Låland, Falster og Femern. Provstiet i Odense var knyttet til S. Albani Kirke, og der nævnes følgende Provster: Livo 1138, 1147, 1159, der 1162 blev Biskop¹⁾, Andreas 1182²⁾, Niels, Provst, blev Biskop 1245³⁾, Johan 1272⁴⁾, Niels 1279, 1285⁵⁾, Martin 1345, 1348⁶⁾, Nic. Suderonius 1340⁷⁾, Thytbern 1396⁸⁾, Hans Urne c. 1474, 1487⁹⁾. Provstiet i Tofte var benævnt efter Tofte el. Gangtofte, nu Gamtofte, hvor det Gods, han havde til sit Underhold, især lå. Provsten havde imidlertid Bolig i Assens, hvor han tillige var Forstander for Helligåndhus¹⁰⁾. Hvor stor dets Område var, vides ikke, efter 1660 bestod det alene af Bog og Vends H., men da var der tillige et Nyborg Provsti, hvorunder hørte Gudme, Sunds og Salling H., Als og Ærø, hvoraf noget kan være berøvet Assens Provsti. Af Provster var vistnok Herman 1147, der var samtidig med Livo, der også nævnes som Provst¹¹⁾, Nicolaus af Tofte, Kongens diaconus 1193¹²⁾ beklædte måske også denne Stilling. Med Vished kendes Mag. Ubaldus »prepos. Tostensis« 1244¹³⁾, Ryko 1285 »Tostenn ecclesie prepositus¹⁴⁾, Kristjern 1335, 1348 tillige Kannik i Lund¹⁵⁾ (i Pont. Annaler II. 174 urigtig kaldet Esbern), Laurens Andersen 1467¹⁶⁾, 1474 omtales præpositus in Asnes¹⁷⁾, Vincentius

¹⁾ Suhm V. 543, 550. VII. 48.

²⁾ Suhm VIII. 35. ³⁾ Suhm X. 671. ⁴⁾ Suhm X. 51.

⁵⁾ Suhm X. 790. 903. SRD. VIII. 160.

⁶⁾ SRD. VI. 496. Suhm XIII. 193, 814. ⁷⁾ SRD. VII. 230.

⁸⁾ Suhm XIV. 373. ⁹⁾ SRD. VII. 273 Pont. Ann. II. 689, 693.

¹⁰⁾ Om dette Provsti se Rørdams Afh. i Saml. til Fyns Hist. og Topog. I. 203—13. III. 263—304.

¹¹⁾ Suhm V. 641. ¹²⁾ Suhm VIII. 293.

¹³⁾ Ny kirkehist. Saml. III. 89, 92. ¹⁴⁾ SRD. VIII. 160.

¹⁵⁾ Suhm XII. 248. XIII. 193, 814.

¹⁶⁾ geneal. biog. Arkiv 11. ¹⁷⁾ Ripæ Cimb. 63.

Mathiæ 1507¹⁾), Hans Hansen 1508—23²⁾), hvorpå Kongen forlenede Provstiet bort³⁾).

På Femern nævnes 1307 som Provst Herman⁴⁾; på Langeland Bertold, tillige Kannik i Slesvig 1271⁵⁾); Karolus presbyter, prepos. eccl. de Langlandia 1292 havde 4 År været Præst i Egen, 3 År Provst og Præst på Langeland, samt Præst ved Simon et Judæ Kirke i Skærbæk i Ribe Stift, fik tillige Tilladelse til at være Kannik i Slesvig⁶⁾), Thorkel 1304 præpos. Lanlandie⁷⁾), Amund 1392, tillige officialis episcopi Othon. in spiritualibus generalis⁸⁾). Låland og Falster vil nærmere omtales senere. Sysselettinget på Langeland, der brugte J. Lov, men i verdslig Henseende stod i nærmere Forhold til Hertugerne end til Fyn, udviklede sig til et særskilt Landsting, hvis Landsdommer omtales 1477, i hvilket År Riddersmændsmænd og agte Bønder og menige Almue på dette Ting forpligtede sig til ikke at støvne hinanden for Kirkens Dom uden for Børnegods, Kirkegæld og fattige Enker⁹⁾).

I et af Tillægene til Valdemars Jordebog¹⁰⁾ findes en Opregning af Herrederne i Sælland med Angivelse af Plovenes Antal, der er sammentalte i 4 Afdelinger, de sydligste 3 Herreder, Hammer, Fakse og Bårse i Forbindelse med Låland og Falster. Hvorfor der er gjort sådanne Afsnit, vilde det være umuligt at finde nogen Grund til, hvis vi ikke lader dem falde sammen med Sysseleinddelingen, med hvilken de så godt stemmer. Det første Afsnit består af Strehæreth (der vistnok oprindelig indbef. Holmbo H., der ej nævnes i Valdemars Jordebog, men 1339¹¹⁾), Lungahæreth, Jur-

¹⁾ Suhm XIV. 304, 572—73.

²⁾ Rørdam anf. Sted I. 204—11. ³⁾ smstds. III. 268—304.

⁴⁾ Suhm XI. 549. ⁵⁾ Suhm X. 662.

⁶⁾ Ny kirkehist. Saml. III. 395—97.

⁷⁾ SRD. VI. 449. ⁸⁾ Suhm XIV. 572—73.

⁹⁾ Kirkehist. Saml. I. 49—50. ¹⁰⁾ Trykt i SRD. V. 616—17.

¹¹⁾ Suhm XII. 418.

lundhæreth (nu Ølstykke), Stufnishæreth (Sokkelund H.), Smerhemshæreth, Lidlæhæreth (nu en Del af Smørum H.) Tv-nahæreth og Semæhæreth; dette har udgjort Øster Syssel. De følgende Herreder må have dannet Vestersyssel, nemlig: Flaccabiarhæreth, Slaglæsæhæreth, Logahæreth (Løve H), Arfshæreth, Skippingshæreth, Odzhæreth, Tutehæreth (Tudse H.), Miarlosæhæreth. Medelsyssel har på samme Måde bestået af Hornshæreth, Valbushæreth, Ramsyohæreth, Biafræscoghæreth, Stemthemshæreth (Stevns H.), Ringstathahæreth, Thuthibiarshæreth, Alextathahæreth. I den første Del af Jordebogen har en sådan Afdelen ej fundet Sted, ja der er end ikke fulgt samme Orden af Herrederne; først opregnes der nemlig de 7 Herreder, hvoraf Vestersyssel skulde bestå, medens Merløse H. nævnes midt imellem hvad vi antager for Medelsyssel, derpå de 8, der efter vor Mening udgør Østersyssel og dernæst de øvrige med Hammer, Fakse og Bårse Herred midt imellem sig. Endvidere følger Låland og Falster lige efter Fyn. Der er dog en vis Orden, når vi ser nærmere til, men aldeles i Henseende til Belligenheden; først begyndes nemlig med Flakkebjerg H. og derpå gås mod Nord på Vestkanten til Ods H., hvorpå Herrederne på Østkanten fra Strø H. til Bårse H. opregnes og endelig Midten fra Syd mod Nord. Et lignende Exempel haves fra Jylland, hvor Harsyssel, der hører til Ribe Stift, nævnes efter Sallingsyssel og foran Himmersyssel. Den egenlige Jordebog har således ikke taget Hensyn til, om de Landsdele, den opregner, ellers stod i noget Forhold til hinanden. Dette Tillæg står derimod på en ganske anden Måde, idet det giver Oplysninger om Militærvæsenet, til hvilket Opregningen af Plovene hentyder (jfr. J. L. 3, 15: Hvilc hærreman, som hauær minnæ æn full ploxc æriæ, tha ma han fæstæ til sæk e til han hauær full ploxc æriæ oc gøræ tho æi lething af thæn iorth han fæstæ).

Det er imidlertid sjelden, de sælandske Sysler nævnes og i verdslig Henseende aldeles ikke. c. 1170 bekræftede

Biskop Absalon Ringsted Klosters Ret til at samle Knutsscut, som det fra først af har ejet over hele Sælland, og anden Kollekt kaldet Mariæscut af vestre Sysle og Myadlesysle¹). Brevet er stilet til alle Sælændere, de nærværende som de tilkommende. 1315 oprettedes Kantoratet i Roskilde, hvortil annekteredes den gejstlige Jurisdiktion i 4 Herreder i Vestre syslæ, nemlig Ars, Tudse, Skipping og Ods, de større Sager undtagne, der kaldes causæ episcopales²). Ved den Tid finder vi, at Provstedømmerne er fordelte mellem Dekanus, Præpositus og Archidiaconus; Dekanus i Kbhvns Kapitel, hvilken Stilling var til fra Kapitlets Begyndelse omtrent 1209, havde Provstemyndighed over Kbhvn. og Tryherred (Strø, Jurlunde og Lyng H.)³). P. Strangesen, Kannik i Roskilde, Provst i Østresysl nævnes 1363⁴), Jacobus Hennichini, Kannik i Roskilde og Provst i Østræsyslæ 1386, 1389, 1392⁵). Den verdslige Sysselinddeling er vel ophørt samtidig med de fleste andre i Beg. af det 14de Årh.; et om end svagt Spor findes endnu heraf 1340, da Valdemar Atterdag som Borgen for Kbhvn. og Amager overlod Biskoppen i Roskilde Søborg Slot med Holmbo, Lyng, Jurlunde og Skipping Herreder⁶), hvor altså Søborg synes at have været Midtpunktet i Østersyssel. I gejstlig Henseende er Sysselprovstierne vistnok i det 15de Årh. ophørte og fordelte til Herredsprovster. 1460 nævnes således en Provst for Flakkebjerg og en for Alsted Herred⁷).

De sælandske Sysselting er hidtil aldrig blevne påagtede, og dog forekommer de adskillige Gange med deres latinske Navn *commune placitum*, derimod har jeg aldrig

¹) Thorkelins Diplomater. I. 29.

²) SRD. VII. 128, sml. Hvitfeldts Bispekrønike 47.

³) Rørdam Kbhvns Kirker og Klostre 42. ⁴) SRD. IV. 522.

⁵) Knudsen Danmark i Middelalderen I. 1. D. Mag. I. 34. SRD. III. 273. Suhm XIV. 303: på de 2 sidste Steder nævnes han alene som Provst i Roskilde

⁶) Suhm XIII. 30. ⁷) Danske Selskabs Tilvæxt 247.

set dem bemærkede med deres danske Navn. Medel-
syst sel har holdt Ting i Ringsted. Ridder Andreas Aghesson
udlagde i Mageskifte 1253 til Sorø Kloster Gods i Syo-
thorp og Crupetorp, som han havde fået af Ebbo Spink,
der med sin Moder Arines Samtykke, hvem det tilhørte
som Fædrearv, først skødede ham det i Roskilde i Kong-
ens Nærværelse, dernæst in communi placito Ringstadiaë og
derpå in placito Mierløse hæret¹). Erik Plovpenning's Datter
Agnes gav til Sorø Kloster Gods i Hesleby, som hun skødede
in communi placito 1286; derover blev Nonnerne i St. Agnes
Kloster i Roskilde fornærmede, da hun tidligere var indtrådt
i dette, men atter havde forladt det på Grund af deres
strenge Levned, og de arbejdede derfor på at få hendes
Gavebrev kasseret for verdslig Domstol, hvorfor hun anden
Gang udstædte Skøde til Sorø in eodem communi placito Ring-
stadiaë præsentibus multis nobilibus, præhabita super hoc
legali determinatione tam nobilium quam placiti generalis²).
20de Maj 1309 skede et Mageskifte mellem Sorø og Ring-
sted Klostre om Gods i Skulkethorp og Skowthorp, hvilket
skødedes in communi placito Ringstadis³). Joh. Nicolai
Hwiting gav Sorø Kloster Gods i Alsted, som han skødede
først in placito Alstedehærit, dernæst efter omtrent 1 Års
Forløb stadfæstede in communi placito Ringstadiaë og ind-
førte Abbeden i Besiddelse deraf 1334⁴). Sorø havde Strid
ang. Gods i Gerlev i Slagelse Herred, endelig oplystes det
apud commune placitum Ringstadiaë, at Klostret ved ret
Skøde havde fået Godset af Peder Bol⁵). Olauus Grubbe gav
Sorø 2 Gårde i Witskyle i Flakkebjerg H., som han egen-
hændig skødede in communi placito Ringstadiaë 1382⁶). 1408
skødede Laurentius og Boetius Olefsøn in communi placito
Ringstadiaë til Sorø Kloster al deres Arv efter deres Bro-
der Ascer⁷). Radike Parkentin, Borger i Malmø, solgte til

¹) SRD. IV. 503.   ²) SRD. IV. 505.   ³) SRD. IV. 513.

⁴) SRD. IV. 521.   ⁵) SRD. IV. 513.   ⁶) SRD. IV. 509.

⁷) SRD. IV. 523—24.

Sorø sin Gård i Malmø, hvilken han først skødede i Klo-
stret, dernæst in communi placito Ringstadia¹⁾. I
samme liber donat. monast. Sorensis, hvoraf ovenstående
Exempler er tagne, findes oftere andre Skøder nævnte fra
commune placitum terræ uden Angivelse af Stedet, men
der menes vistnok overalt Ringsted²⁾. Sammesteds³⁾ nævnes
et Skøde 1279 in communi placito Selandensi in præsentia
domicelli Erici filii illustris ducis Kanuti eidem placito pro
tunc præidentis, hvilket er et af de få Syssetingsvidner,
hvor det udtrykkelig omtales, at det forestodes af den kgl.
Ombudsmand. Uagtet Forskellen imellem placitum com-
mune og generale for Jyllands Vedkommende er aldeles
sikker, kunde man dog måske endnu indvende, at der
ingen Forskel i Sælland var mellem de 2 Benævnelser, der
anvendes om det samme Tingsted. Men hertil kan man
svare, at i samme Sorø Gavebog forekommer ofte placitum
generale Ringstadia⁴⁾ eller Selandia⁵⁾, som noget der er for-
skelligt fra hint⁴⁾ og tæt ved Siden af det f. Ex. Side 485;
ligesom det der taler aldeles afgørende for vor Anskuelse,
er det ovenfor anførte Dokument, hvor Agnes skødede in
communi placito efter lovlig Kendelse såvel af Adelige som
af placitum generale.

Med Hensyn til Østersyssel nævnes 1280 Gods i
Ubberup i Strø Herred, der var skødet til Æbelholt Kloster
in placito generali Ringstadis og in communi placito Slauge-
thorp⁵⁾. Ved dette Sted er dog den Bemærkning at
gøre, at Strø, Jurlunde og Lyng Herreder ifølge H.
Knudsen havde fælles Herredsting i Slangstrup, og der
kunde således ved commune placitum være ment det samme,
som ellers udtrykkes ved Thryggæhærethsting, placitum

¹⁾ SRD. IV. 527.

²⁾ SRD. IV. 475. 476. 478. 479. 480. 482. 485. 495. 499. 501. 515.
519. 524. 530.

³⁾ SRD. IV. 514.

⁴⁾ SRD. IV. 485. 486. 490. 491. 492. 493. 494. 498. 502. 508.

⁵⁾ SRD. VI. 164.

trium provinciarum¹⁾), der allerede forekommer 1248²⁾). Dog må hertil svares, at det ikke kan være noget oprindeligt Forhold, hvor 3 Herreder er sammenlagte til 1 Jurisdiktion, og når vi ser nærmere til, forholder denne Knudsens Antagelse sig ikke aldeles rigtig. Når de nemlig havde fælles Herredsting, kan hvert Herred jo ikke nævnes særskilt i Anledning af Tingsvidner, og dog er et Brev fra 1337 dateret Lyng Herredsting i Uggeløse³⁾), hvorfor vi må slutte, at Thrygge Herredsting var Provsteting for Dekanus i Kbnhvns Kapitel, der havde den gejstlige Jurisdiction i disse 3 Herreder. Selv det, at der forekommer Tingfoged 1456, er intet Bevis på, at Tinget endnu dengang tillige var Herredsting, da Sysseletinget jo også havde sine Tingholdere; er derimod Udtrykket hos Knudsen⁴⁾ korrekt, at 1457 en Herredsfoged nævnes, da godtgør dette, at der må have været Herredsting. Vist er det, at under Kristjan III var Tryherred grot sammen til 1 Herred. Om Slingerup, der nævnes blandt Konunglef og ligger midt i Østersyssel, tillige har været oprindeligt Ting for dette, kan ikke afgøres.

Hvad Vestersyssel angår, da haves kun få og lidt utydelige Beviser på, hvor det har holdt Ting. 1140 gav Erik Lam til St. Peders Kloster i Nestved Markedsret i Nestved, 3 P 's og 40 P 's Sager tilligemed Midsommersgæld og Fritagelse for Leding⁵⁾). Dette Brev er dateret Eggeslev (Eggeslevmagle i V. Flakkebjerg H.) og underskrevet af Helias præpositus. Kaldet var 1312 annekteret til Ærkedegnedømmet⁶⁾), med hvilket da Jurisdiktionen i Vestersyssel var forbundet og 1142 nævnes samme Helias som præpositus Eggaslouensis⁷⁾), så dette Kald synes at have været Provsten annekteret og tillige Syslets Tingsted.

¹⁾ Knudsen Danmark i Middelalderen (Strø Herred) 16—17.

²⁾ Suhm X. 110. ³⁾ Suhm XII. 287. ⁴⁾ Anf. Sted 17; Anm. 5.

⁵⁾ Suhm V. 651—52. ⁶⁾ Ny kirkehist. Saml. III. 793.

⁷⁾ SRD. VII. 188.

Senere er Tinget måske lagt til Slagelse, der lå mere midt i Syslet.

Foran er anført, at Hammer, Fakse og Bårse Herreder findes regnede sammen med Låland og Falster; dette kan dog kun have fundet Sted under visse Forhold, som vi nu ikke kender til, ti både Låland og Falster fremtræder altid selvstændigt. Således antages Venderfyrsten Prislav af Werlauff at have havt Låland i Forlening¹⁾, og hans Søn Knud, der † 1183 som Munk i Odense, havde det i det mindste²⁾. Erik, der var gift med Knud den Helliges Datter, nævnes 1131 som Falstriæ præfecturæ vir³⁾. Måske kan disse Lande dog senere være lagte nærmere sammen med Sælland ved Tilknytningen til disse 3 Herreder. Falster har fra gammel Tid været delt i 2 Herreder; midt i Landet ligger Tingsted, der viser sin Betydning ved, at her 1325 Forlig blev sluttet mellem Kristoffer II og Ludvig Albertsen⁴⁾; Kristoffer I ejede 13 Øre Jord i Thingstathæ⁵⁾, men det må være Gods han har købt, ti i Valdemars Jordebog nævnes det ikke. I Tingsted er vistnok holdt generale placitum Falstriæ, der nævnes 1378, da der skødedes Gods i Borup til Nestved Kloster⁶⁾. Joh. Rwt skødede samme Kloster 1414 Gods på Falster in placito generali Falstriæ, hvoraf 1417 toges Vidisse de placito generali Sælandiæ⁷⁾, hvoraf ses, at Falster var Sælands Lands- ting underordnet, da ellers denne Bekræftelse var ufor- nøden. Derved kommer dette til at stå på samme under- ordnede Måde som Sysseltingene. Benævnelsen generale placitum betyder i dette Tilfælde intet, ligesålidt som for Låland; for dette sidste Land er dog selvstændigt Lands-

¹⁾ Hist. Tidskr. III. 11.

²⁾ Sakse S. 869 »præfatus se nihil præter angustos Lalandiæ fines in Dania possidere.«

³⁾ Sakse 638. ⁴⁾ Suhm XII. 99. ⁵⁾ SRD. VII. 539.

⁶⁾ SRD. IV. 354. ⁷⁾ SRD. IV. 355.

ting 1373 og 1390 med Landsdommer¹⁾, men dette er naturligtvis ikke oprindeligt og uden Betydning ved Kongehyldingen²⁾.

Møn nævnes ikke i Valdemars Jordebog som delt i 2 Herreder, som det siden befindes at være³⁾, men dette har dog allerede da fundet Sted, idet vi kort Tid efter finder nævnt Møns Landsting, generale placitum, hvorefter vi kan slutte, at Syssetinget, når dets Område indbefattede et helt »Land«, kaldtes generale, og commune for en Del af det Land, der allerede havde sit selvstændige Landsting. I en Trætte mellem Sorø Kloster og Beboerne af Kælbylille om Markeskel hedder det: hanc divisionem terminorum, der var afgjort ved 12 Nævninger, der var valgte in generali placito Meoniæ, approbavit Hintze dictus Falkenhawe advocatus in Stigheborgh et totum placitum generale in Moen cum confirmatione sua irrevocabili et perpetua anno domini 1290, 9 Kal. Feb., approbavitque eam nobilis vir Henze dictus Falkenhawe capitaneus castris Stege⁴⁾, hvorefter Lensmandens Forsæde og overordnede Forhold til Tinget viser sig. Møn nævnes også udtrykkelig i Margretes Hyltingsbrev 1387⁵⁾.

Låland, Falster og Møn ligner også hverandre deri, at det først 1284 bestemtes, at de skulde have Sælønds Lov⁶⁾.

Låland og Falster hørte under Fyns Bispestol og deres Provster var dens Biskop underdanige. For Låland nævnes Ingemar i Slutningen af det 12te Årh.⁷⁾. Thorkel

¹⁾ Suhm XIII. 872. XIV. 266—67.

²⁾ I Ringsted hylledes Margrete 1387 foruden af Sælønderne af »flere Rigens af Danmark Mænd og Menighed af Møn, af Låland og af flere Danmarks Lande.« Pet. og Molb. Dipl. S. 13.

³⁾ Paludan Beskrivelse af Møn I. 390. ⁴⁾ SRD. IV. 501.

⁵⁾ Peters. og Molbechs Diplomer 13. ⁶⁾ Anchers Lovhist. I. 825—26.

⁷⁾ SRD. IV. 291. 325. 383; det af ham udstødte udaterede Gavebrev, som sættes til 1140 (Suhm V. 573), må høre til en langt senere Tid, da hans Leven i det År vistnok beror på en Forveksling med Ingemar Ubbonis søn, der nævnes ved den Tid (Suhm V. 652).

1309 ¹⁾, Petrus Gammel ²⁾. For Falster: Mag. Iver 1220 ³⁾, Johan 1271, 1273 ⁴⁾, Ivar Provst på Falster i Odense Stift 1327 ⁵⁾.

I Skåne findes aldeles ingen Spor af Sysselprovster; om Landet ellers har været inddelt i Sysler, som nogle ⁶⁾ mener, kan være muligt, skønt følgende Exempel ikke er tilstrækkeligt til at bevise det. Da Absalon 1180 tog til Skåne ved Rygtet om Oprør der, stævnedes han de fornemste (primores) til Lund. Da Almuen imidlertid overdøvede Talerne på Tinget og han selv ej kunde tale dem tilrette, besluttede han at ville underhandle med Folket i 3 Hold efter Provinserne (provinciarum conciliis trifariam distribui jussis), hvorefter han holdt det første Ting med Sydsåningerne ⁷⁾. Her står rigtignok provincia, der ellers hos Sakse og andre betyder Herred, men Skåne havde mere end 3 Herreder, hvis der ikke er den Mulighed at antage, at det virkelig kun har været 3 Herreders Beboere der her var samlede. At Skåne i alle Fald i en tidligere Tid også har haft Sysselinddeling, derpå tyder hvad der foran S. 19 er berettet om Bygd i Skånske Lov.

Hallands Landsting, der ellers var Skåne underlagt har rimeligvis været af samme Natur som Sysseltingene; dog i en gammel Tid var det måske selvstændigt. Knytlinga S. Kap. 28 fortæller, at efterat Knud den Hellige var bleven valgt på Viborg Ting, red han over Landet, en er hann kom i Halland, átti hann þar þing ok talar hann sjálfr á þinginu ok bað bændr játa sér reiðskjóta, er hann færi yfir. Dette Ting synes, at have været med alle Hallandsfarere, ligesom han derefter berettes at være dragen til Skåne, hvor han havde fjölmennt þing við bændr.

¹⁾ Suhm XI. 605   ²⁾ SRD. VI. 496.   ³⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 77.

⁴⁾ SRD. VI. 397, Suhm X, 658—59. 686.   ⁵⁾ Suhm XII, 104—5.

⁶⁾ Suhm VII. 581, Dahlmann Danmarks Hist. I. 174.   ⁷⁾ Sakse 932.

Hvert Syssel var et under en enevældig Konge rimeligvis på Grundlaget af de små Kongerigers og en gammel Fylkesinddelings Omfang oprettet Distrikt med en særegen Ombudsmand, der bode på Hovedborgen og havde Over-tilsyn med dette i Hensende til Skatter, Oppebørsel og Hærvæsen, ligesom han ledede Forhandlingerne på Sysseltinget. Dette Ting forhandlede alle for Syslet, der havde eget Mål og Vægt, rimeligvis også egne Retsvedtægter, særegne Sager, og synes fra først af at have været Herredstingene overordnet på samme Måde som Landstingene senere, hvilke sidste efterhånden under Lovvæsnets Udvikling og Landsdelenes Sammenknytning voksede frem til den Betydning de havde på Lovbøgernes Tid, i hvilke Sysseltingene kun viser sig som Levninger af svunden Glans ¹⁾, medens dog enkelte efterhånden udviklede sig til Landsting, der dog aldrig kom til at indtage den overordnede Betydning, især i Hens. til Kongevalg, som hine og udentvilt altid kunde appellere til dem. På Knud d. Helliges Tid oprettedes særlig gejstlig Domstol, der bandtes til Syslerne, hvorved Provsten og Officialen ved Siden af Kongens Ombudsmand ledede Tinget. Fra Erik Menveds Tid, da Kongedømmet ved indre Uro og forgældede Omstændigheder kom i Forfald, finder vi de første Exempler på en Forandring af Sysselinddelingen; han forlenede således Joh. Pape med en Tredjedel af Jylland og Niels Lavridsen med 3 Herreder ²⁾; dog skede Bondeopstanden i Jylland 1313 endnu sysselvis og hvert af de oprørte 5

¹⁾ På Lovbøgernes Affattelsestid viser Landstingene sig som fuldt udviklede (Larsens Skrifter I, 123) og allerede Ælnoth siger om Viborg Ting: ubi ex totis Jutiæ partibus quam sæpius non minima multitudo tam de causis communibus tractatura quam et de legum veritate sive firmitate discutienda simul et stabilienda convenit, et quod ibi communi consilio aggregatæ multitudinis stabilitum fuerit, non impune uspiam in Jutiæ partibus irritum fieri valebit. SRD. III. 361.

²⁾ Suhm XI, 728, 729.

Sysler skulde med sit Segl stadfæste Forliget med Kongen¹⁾; men især under den usle Kristoffer, Hertug Valdemar og Holstenerne splittedes Syslerne ad i mindre Forleninger og kom aldrig mere sammen; der var så mange der skulde belønnes for Tjenester eller have Pant for Lån, at Syslerne ikke vilde slå til i Antal; nogle enkelte Sysler holdt sig dog ubeskårne noget længer, men også deres Tid kom, og de mindre Len benævnes nu almindelig efter det Slot, hvormod de sluttede sig — således tales allerede 1296 om Kolding Amt istedenfor Almind Syssel. Herved taber Kongens Ombudsmands Betydning sig for Sysseltinget, da det ikke længer omfattede hans Distrikt. Det gejstlige Sysselting holdt sig derimod og det er derfor mest fra dem vi har Tingsvidner; Skøde og Lovbud vedblev dog endnu at kunne afgøres her, og det drog endog mange andre Sager til sig. Således hedder det i Kristjern II's Håndfæstning § 11, at Biskoppen 2 Gange om Året skal sidde Retterting i sit Stift, tilligemed 3 gode af Kongen beskikkede Mænd og de skulde have Fuldmagt til at dømme om alle de Sager, dem forekommer, »dog at de ingen drager fra Herredsting, Landsting eller Rigens Kansler, uden de vil selv velvillig give dem i Rette for dem.« Herover lyder oftere Klager²⁾ og Kristjern II søgte i sin gejstlige Lov³⁾ at råde Bod derpå: »skal og ikke Bispens Officialer, Degne eller Præster her efter udi nogen Måde befatte sig med nogle de Sager, som bør at handles på Herredsting eller Landsting, hverken til Biskopsting, Provsting eller Kælderting enten om Gæld eller andre Sager som Præster hidtil plejer at forbyde Lægfolk deres Sakramente for, undtagen adskillige Ægteskab, som bør at håndteres og handles for Biskop.« I Fredrik I's Odenseske

¹⁾ Hvitfeld 367.

²⁾ Kolderup Rosenvinge: Den kanoniske Rets Anvendelse i Danmark i Kirkehist. Saml. I, 47 flg.

³⁾ Sammes gl. d. Love IV, 10.

Reces ¹⁾ 1527 hævdes Bisper og Prælater deres Jurisdiktion, men Sager, der angår Jordejendomme, henlægges til Herreds- og Landsting, ligesom det hedder i en Forordning af samme År, at ingen skal stævnes for Kirkens Dom for Gæld eller andre Sager, der bør at handles til Herredsting og Landsting ²⁾. 1529 toges på Varde Sysseleting endnu Lovhævd på Øse Præstegårds Tilliggende ³⁾ og ved Reformationen bortfaldt Sysseletinget som det gejstlige Værneting af sig selv uden noget bestemt Lovbud ⁴⁾, medens Sysseleinddelingen dog bevaredes så længe som Provstierne bestod, altså til Fredrik III's og Kristjan V's Tid, ja nogle endnu længer, indtil Kronens Kirker var bortsolgte. — Inddelingen består af Navn endnu i Vendsyssel, Harsyssel og Himmersyssel.

¹⁾ smsds. 138—39. ²⁾ D. Mag. IV, 282.

³⁾ En rettet Koncept i Geh. Ark.: »Giøre alle witterligt Att thenne breffuiser hederlig mand her Lambert seuerinsen, sogneprest till Øese och Neesbierig kiercker haffuer nu haffdt for os thette hos heuginthis tingswitne med fem heuginthis indsegle paa warde-sysseleting wdgifuit Aar efter gudz byrd mdxxix Otthensdagen nest for wor frue dag Asumptionis Liudendis att en wed naffu hennrich stampe samme dag indwaredede mett sinn laugheffdt nogne kircke garde och gotz med theris eyendomme och tilliggelse till Bispenn och thenem som kirchen och prestegarden aff hannom haffde Effthersom samme breff ther om ydermere formelder huilchen Laugheffd wij aff wor synnerlig gunst och naade haffue fullbørdt, samtyctt och stadfest Och nu mett thiette wortt obne breff fuldbyrde samtyche och stadfeste wed sinn fulde magtt at bliffue wdj alle sine ord punther och artickle Effthersom thett wdj alle maade wduiszer och Indeholder. Forbiudendis o, s. v. Frederichsborg 22. Marti 70. Sml. min Skadst Herred S. 15.

⁴⁾ I Gårmanns Efterr. om Vejle S. 61 forekommer et Tingsvidne fra Jelling Sysseleting 1566; men dette må læses 1466, da det er gået forud for en kgl. Dom fra dette År, der nævnes smsds S. 19.

Tillæg af Aktstykker.

I.

Wendelsysel

Episcopus omerus Aghi. et ion. isti tres fratres Thorkyl skiælghe Sven thun Aghi wind fratres. Episcopus tuui. palmi. iones fratres.

Thiud

Pæter palmisun hwitæ. Laghi et Peter Nicles Thorkilsun. beskæ. fratres Inguar. et iwar Peter. thorkyl fratres.

Harthæysel

Asgud ebbisun Thother. que hacun. Tuui hirt fratres Jones. et peter pip. Ingymar fratres Ascer cristiarnsun Peter. Nicles. arnfast. fratres Thruuls skret Pæter Esgi fratres Aghi dikænday. Thruuls. Esge fratres

Omungærsysel

Eskil solæ Thord. nigles fratres Peter aghisun. Cristiarn Nigles fratres

Abosysel

Kanutus rex Eric Cristoforus fratres Nicles stighsun. knut Suen. tuki fratres Tupy camerarius hogni. et thruut fratres

Jalingsysel

Episcopus ascerus Gerlef. w. hælf. Knut. waghén Aghi. biauer fratres. Nicles. ubbi fratres Prepositus half et ulf. que thorkyl. fratres Nicles net Woghan. gummi fratres Episcopus petrus arusiensis. Nicles. iones camerarius fratres Episcopus nicolaus cancellarius. Gøti. tholf. auti. fratres Ascer Pøter stigsun. hwitæ. Aghi. nicles. fratres Petrus camerarius Svni. et stigh fratres. Ascer fagher. knut. Karl. thuri. nigles Esbern. fratres Pæter kalf. hakun. ebbi fratres

Himbersysel.

Sælgren tade. Henric: thørbiorn fratres. Scori marscalcus Costen¹⁾.

---

¹⁾ Det første Bogstav i dette Navn ligner mest C, men synes dog nærmest at være Grundtrækket af et ufuldent E.

henric. Nigles. *fratres*. Olef. pribe. biorn. thruuls. siælgren Esgy. palni. ascer. *fratres*.

Jalyngsysel¹⁾).

Iuær hasæ. gyrd. Olef. *fratres* Elef gyursun. palni Iones. *et* ebbi. *fratres*. Iuær naghelhoueth. Iones. *et* iacop *fratres*. Esbern hacun*sun*. Magnus. nigles. hacun. *fratres*.

Louuorthsysel.

Episcopus nicolaus. *wiburgensis*. Ascer spitæ. iones. *fratres* Petrus puf. malti stuf. Sstygh. *fratres*.

Warwithsysel

Esgy. hœc. palni. nigles. *fratres*

Imundsysel²⁾).

Palni thordsun. ghi³⁾. *et* cristiarn *fratres*

Barwithsysel.

aghi. taky mund Dauit. *fratres* Tuky⁴⁾ mus. iuær. Ebbi *fratres* a cop⁵⁾ lothen. tuky. Pæter. *fratres* Haldan munk Taky. *et* tuky. *fratres*. Ellemsysel.

Knut cnumbe. Tholf. *et* suen *fratres*. Iacop ble nigles Peter. *fratres*. Nigles wind. tuui. Iard. *fratres*.

Istadsysel.

Prepositus. ion. Tuky hole. Astrad *fratres* Tuui ref. biorn. Ricolf. *fratres* Byllyng. suen frelle *fratres*. Alfrit hidde. radolf. Widigh. folklef. *fratres* Meynard. occa. fræthi. *fratres* Nigles. hæf. tæta. *fratres* Poppo. wirik. olef. *fratres*. Nafni. ketyl. knut. Waghen. *fratres*

De feonia

Taky. astradysi⁶⁾. Othencar. *fratres*. Esbern. alli. ubbi. *fratres* Mathes gamel. gummi. Ion *fratres*.

Sellandya.

Ebbi. pæter. anders. Iones. therbern. Laurens. *fratres*. Episcopus. *petrus*. andreas. Nigles *fratres* Nigles. absalon. iones *fratres* fratres Ioglug hacun. hemming. thorstin. *fratres*. Ebbi. ascer. gummi. *fratres*. Olef inguarsun. esbern. aky. hemming *fratres*. Episcopus — skielm. ulf. suen. *fratres*. Gummi. karl. ascer. *fratres*.

¹⁾ Her eller på det første Sted skal vistnok læses Salyngsysel, idet Skriveren ikke straks har skrevet det første Bogstav, og da han bagefter har malet det, har han sat J for S.

²⁾ Det første Bogstav A, der som Initial skulde males bagefter, er glemt.

³⁾ Også her er Liniens Begyndelsesbogstav A glemt.

⁴⁾ T er ikke ret udført, men de Træk, der kan ses, danner Grunden til dette Bogstav.

⁵⁾ Her er Liniens Begyndelsesbogstav I glemt.

⁶⁾ Nogle Streger i Håndskriftet angiver, at her skal læses astrad ysi.

(Af den såkaldte Valdemars Jordebog; forhen, men slet trykt i SRD. V. 618—21. Til Forståelsen af nærværende Aftryk må bemærkes, at Navnene adskilles fra hinanden ved Punktum, et, eller ved at det følgende har stort Begyndelsesbogstav; således er *Alfrith hidde 1*, men *radolf Widigh 2* Navne. Betegnelsen fratres har altid alene Hensyn til de foregående Navne. Det hele Stykke er iøvrigt optegnet temmelig skødesløst i Håndskriftet).

II.

1342.

Omnibus presens scriptum cernentibus Herbertus, plebanus ecclesie St. Nicholai Warwith, Ebbo Sacerdos in Stathorp, Nicholaus, rector eccl. Hornæ, Palno Thomæsson, Thomas Moltysen, Therkillus Wlfson, Ascerus Buggy, Kanutus Laghyson. Petrus Andree, Jonas Ebbysen, Petrus Niclæsson et Suno Osæson salutem in *domino* sempiternam. Noverint universi tam presentes quam futuri, quod anno *domini* mccc quadragesimo secundo in placito Warwithsysyl proximo ante festum beati Nicholai confessoris uobis presentibus et audientibus *domina* Gerthrudis relicta Henceri Litlæ quondam civis Vibergensis personaliter constituta exhibitori presencium honorabili viro domino magistro Petro archidiacono Ripensi curiam suam in Beliumthorp cum colonia ibidem et omnes terras sitas in Hanæwagh ac prata juxta Beliumwath nec non omnia et singula bona mobilia et immobilia tam in agris quam pratis ubicunqve locorum sita nil excepto sive in parochia Belium sive extra dictis bonis attinentia ab antiquo que habuit post patrem suum jure hereditario marito suo Hencero predicto ex beneplacito patris sui ad dies suos concessa vendidit pleno jure et scotavit perpetuo possidenda, se recognoscens ab ipso domino magistro Petro archidiacono pro dictis bonis pecuniam integraliter habuisse. Item memorata *domina* Gerthrudis eodem placito eidem domino archidiacono fundum, locum et aggerem, qui...dam et damsteth cum gurgite, ubi molendinum Gist vocatum ex tunc edificatum etiam pleno jure vendidit et scotavit se similiter recognoscens pretium sublevasse integraliter pro eisdem et hoc coram omnibus quorum interest vel intererit in futurum protestamur. In quorum omnium testimonium et evidentiam pleniorum sigilla nostra presentibus duximus opponendæ. Datum anno et die supradictis.

(Ribe Kapitels Breve Nr. 59).

III.

1343.

Omnibus presens scriptum cernentibus Olaus prepositus ecclesie Burglanensis, Nicholaus Jngwarson prepositus Wændlie, Nicholaus, sacerdos de Byærby, domini Burglanensis officialis in Wænnæsýsæl, Henricus Niclæsson, Offo Niclesson, milites, Saxo Pætersen, Godekinus Jacobson, Nic. Pætersen de Hanæherret, Andreas Andræsson, Palno

Ascerson, Johannes Hughælstath, Thorbernus Thruælsson, Cristiarnus Stauænsen, Ebbo Niclessen, Wlauus Jenæsson, Thomas Thruælsson, Thorstanus Niclessen, Matheus Bruun, Tuuo Thordson, Tolli Ingwarson, Johannes Niclessen, Petrus Soop, N. Thærsson et Johannes Koll salutem in domino sempiternam. Noverint universi, nos anno domini millesimo trecentesimo quadragesimo tertio, feria quarta ante purificationem beate Marie virginis proxima in communi placito Wendlie audivisse et vidisse, quod ibidem constitutus lator presentium Therkillus Hwall sufficiens et evidens testimonium placiti nullo contradicente, ad hoc habuit quod bona sua in Arnstorp et Smithstorp tali conditione cuidam Lammiin ex parte Nicholai Ebbysen scotavit, quod idem Nicholaus Ebbysen dicto Therkillo pro ipsis bonis plenam et sufficientem recompensationem secundum arbitrium virorum discretorum dominorum Henrici Niclessen et Olffonis Niclessen militum prout sibi personaliter promisit facere et refundere deberet omni contradictione procul posita et remota. Quod si non fecisset, extunc dicta scotatio seu alienatio ipsorum bonorum nullum habere deberet valorem nec vigorem. Hoc audivimus et tenore presentium veraciter protestamur. In cuius rei testimonium sigilla nostra presentibus literis duximus opponenda. Actum et datum anno die et loco supradictis.

(Diplomatariet).

IV.

1366.

Omnibus hoc scriptum cernentibus Nicholaus Hinzæson, Joh. Skeelson, Matheus Christiærson, Michael Therkilson, Ascerus Biuly, Esbernus dyaconus, Jacobus Tostyson de Hæsælbaligh et Petrus Jönsson de Rafning in domino salutem sempiternam. Notum facimus universis præsentibus et futuris quod sub anno domini m ccc sexagesimo sexto profesto b. Calixti papæ in placito Alinzsysæl constituti Gøto Rydæt, Matheus Laurensen, Nicholaus Aldrup, Nicholaus Jenson de Nybbæl, Martinus Tostyson, Yvarus Skrænæ et Jacobus Nyman sua veritate et fide protestabantur ipsos eodem placito præsentibus fuisse, vidisse et veraciter audivisse, quod Yvarus Therkilson dictus Tranæ bonæ memoriæ latori præsentium Jacob Jönsson de Kiældkyær bona sua in Hwilsbyerigh sita in quibus quidam Paulus nomine residet cum singulis suis pertinentiis, mobilibus et immobilibus siccis et humidis nullis inde exceptis prædicto placito Alinzsysæl per modum forwæth impignoravit et sub titulo ejusdem pignoris libere resignavit. Quod coram omnibus quorum interest vel interesse potest verbo veritatis unanimiter protestantur in hiis scriptis. In cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus sunt appensa. Actum et datum anno, die et loco supradictis.

(Diplomatariet).

Omnibus presens scriptum cernentibus Jacobus Esbensen, Esgerus Petri, Laurentius Olavi, Nicholaus Moltysen, Johannes Olavi, Esgerus Mærethson, Lagho Esbarni, Olauus Johannis et Jonas Boetii salutem in domino sempiternam. Noverint universi præsentēs et futuri, nos sub anno domini m ccc lxx primo proxima quarta feria ante beati Mathei apostoli et evangeliste in placito Warwythsysæl presentes fuisse et veraciter audivisse, quod quedam Botilda relicta Esgeri Eschilli, soror et unica heres Nicholai Palnysen coram nobis et aliis fide dignis ibidem personaliter constituta latori presencium Thomæ Ivari omnia et singula bona cum suis attinenciis universis in Skastethæræth sita dicto Nicholao Palnysen per Christiernum Kaas pignorata et literas apertas super hiis confectas sponte et libere resignavit et plenum precium pro tota summa pecunie quæ dicta bona impignorata sunt se integraliter percepissee recognovit, unde ipsum et heredes suos ab impetitione sua et heredum suorum et alterius cujuscunqve hac de causa . . . . qvittos dimisit et penitus excusatos. Insuper publice protestans in hiis scriptis nos anno die et loco supradictis presentes fuisse et veraciter audivisse, quod antedicta Botilda prefato Thomæ omnia et singula edificia in Lundermark in parochia Skasteth in fundo ecclesie beatæ virginis Ripis constructa predictus Nicholaus Palnysen habuit de Torstone Baggysen libere scotavit ac alienavit pleno jure et apertas literas dominorum episcopi et capituli ecclesie Ripensis super hiis confectas eidem Thome sponte assignavit, recognoscens, se plenum precium sublevasse pro eisdem. Datum anno, die et loco supradictis nostris sub sigillis in testimonium premissorum.

(Ribe Kapitels Breve Nr. 86).

Universis presentes literas visuris sive auditoris Nicholaus dictus Kok sacerdos, rector ecclesie beati Nicholai in Warwith, Thomas Ivari, Jacobus Esbarni, Nicolaus Maltzen, Laurentius Olavi, Ivarus Thome, Bundo Swir, Terbernus Raali, armigeri, Johannes Olavi de Hemmith, Thuro Gunnensen, Petrus Johannis, Laurentius Nicholai de Nybel, Nicholaus Warthbo, Arnestus Olavi et Petrus Johannis de Thostorp salutem in domino. Notum facimus universis presentibus et futuris, quod sub anno domini mcccclxx septimo crastino sanctorum Tiburcii et Valeriani constitutus coram nobis in placito Warwithsysel Kanutus Nicholai de Thorp exhibitori presencium viro discreto domino Tuvoni, canonico Ripensi et preposito in Warwithsysæl omnes domos et edificia in curia Torpsgarth in parochia Bramingh situata cum fundo quem dicta domus et edificia occupavit integraliter, scotavit, alienavit et cum omni

jure resignavit, recognoscens, se ab eodem domino Tuvone plenum precium sublevasse pro eisdem, obligans enim se et heredes suos prelibato domino Tuvoni autedictos domos et edificia cum fundo prefato appropriare ab impetitione cujuscunqve. Insuper eodem placito idem Kanutus Nicholai supradicto domino Tuvoni omnia et singula bona pre-taxate curie Thorpsgarth adjacentia, videlicet ægros, prata, pascua, piscaturas ac omnes alias terras siccas et humidas in predicto campo Thorpsmark sitas, qvas cum uxore sua sub titulo dotis vel empconis sive quocunqve alio modo acquiescivit etiam cum quibusdam terris in campo Bramingh sitis, qvas de Laughone Essen emit pro duodecim marcis argenti bone monete et currentis impigneravit proximo die placiti Warwithsysæl post festum beati Michaelis jam proximo futurum pro antedicta pecunia in eodem placito integraliter redimenda tali conditione, quod si antedicta bona termino prefato redempta non fuerint, extunc memorato domino Tuvoni et heredibus suis absqve omni alia emptione et scotatione cedant jure perpetuo possidenda. In cujus rei testimonium sigilla nostra presentibus sunt appensa. Datum anno et die supradictis.

(Ribe Kapitels Breve Nr. 91).

VII.

1400.

Omnibus presencia visuris seu audituris Nicholaus Moltisen armiger, Johannes Lagonis de Belim, Laurentius Nicholai de Nybel, Kanutus Thome ibidem, Andreas Svenonis, Reymarus Friis, Sody et Baken Jonsen opidani in Warwith salutem in domino sempiternam. Noverint universi tam presentes quam futuri, quod anno domini m cd, quarta feria prentecostes in placito Warwithsysæl constitutus personaliter honorabilis vir dominus Petrus Johannis, filius Johannis Laurentii quondam opidani in Warwith coram nobis et aliis pluribus fide dignis scotavit plene secundum leges terre capitulo Ripensi omnia bona sua in Warwithsysæl sita ad ipsum jure hereditavit post mortem parentum suorum quomodolibet devoluta pro anniversario suo et predictorum parentum suorum in ecclesia Ripensi perpetuis temporibus celebrando, excepta curia in qua pater predicti domini Petri Johannis ultimo habitavit, Magistro Ottoni preposito in Warwithsysæl nomine dicti capituli eandem scotationem recipienti. Hec vidimus in eodem placito et audivimus et in verbo veritatis coram omnibus quorum interest vel in futurum interit quomodolibet protestamur. In cujus rei testimonium sigillum dicti domini Petri Johannis una cum sigillis nostris presentibus est appensum. Datum et actum anno, die et loco quibus supra.

(Ribe Kapitels Breve Nr. 135).

VIII.

1416.

Universis presencia visuris seu audituris Esgerus Ubbisen advocatus placiti communis Warthsysæl, Olauus Petri presbiter, Nicolaus Thome, Cristiernus Petri, armigeri, Jacobus Johannis proconsul. Ivarus Nicolai, Roo Ivari villani in Warth et Ivarus Esgeri, bundo in Østerhæreth salutem in domino. Noverint universi presentes et futuri, quod sub anno domini mcdxvi, proxima quarta feria post festum exaltationis sancte crucis in placito communi Warthsysæl personaliter constituta coram nobis et qvampluribus aliis fidedignis honesta matrona domina Katerina relicta Nicolai Tagesen honorabili domino Jacobo Ivari cantori Ripensi nomine et ex parte capituli Ripensis curiam suam in parochia Gulager in villa Sedæn in qua Gunner Jensen residet, cum omni jure quod sibi in eadem competit ac singulis ejus attinentiis nil excepto ad anniversarium suum cum missis et vigiliis sicut moris est post mortem ejus annuatim celebrandum libere scotavit, assignavit et omnino appropriavit perpetuo possidendam hoc tamen adjecto quod curiam ipsam sub sua ordinatione libere quamdiu ipsa vixerit habeat et post mortem ipsius capitulo Ripensi ut premissum est, libere cedat sine reclamatione cujuscunque. Hec coram nobis sic acta vidimus et audivimus et in verba veritatis protestamur. Datum et actum anno die et loco supradictis nostris sub sigillis in testimonium premissorum.

(Ribe Kapitels Breve Nr. 163).

IX.

1471.

Alle men thette breff see heller høre læsses helssæ wi Nis Jensson i Mynstorp, som tha thingholder' war pa Jælingsyzel thingh, Jens Twn prowest i Holgard, Per Nielssøn prest i Snedhe, Michel Asløffson i Ørwm, Jep Anderssøn i Sandwadh oc Bennes, foghet pa Hazstorp ewinneligh met gudh och kungøre wi met thette wort opne breff aar effther gutz byrd mcdlxxi then tisdagh nest for sancti Dionisii dagh war skicket for oss oc for flere godhe men som tha thinghet søcthæ beskedhen man Henrick Skøth i Snedhe, hwilken ther loffligh æsketh pa welbyrdigh Swens wegnæ Malti Jwll eth fwlt tinghswitnæ fech oc fræmledhe met viij dandhe men, som ær Michel Asløffson i Ørum, Nis Brwn i Teebel, Cristhen Esbernsson i Wongh, Nis Esbernsson i Skobøllingh, Per Jebssøn i Borløff, Jes Krogh i Hiegard, Jes Persson i Rørbech och Hans Jebsson i Jælingh. Hwilkæ forscrefne viij dandhemmen vuntnæ pa theris godhe tro oc sandhe, høre oc sowe pa forscreffnæ tingh ath forscrefne Malti Jwllss laffhøringh war indhen all fyre stockæ som war Jep Bertelsson i Gywæskodlund oc Jep Andersson i Sandwadh hwilkæ som wntnæ pa tro oc sandhe. thet thy nærværendis hwoss ware i Greyss, høre oc sowæ ath forscrefne Malti indwordhe then gard lighendis i

Greys. som kalles Dalgard, hvilken som Cristhen Maghenssøn nw i boor met alle syn tellegelss met rydermens men oc jordeydher oc met syn kyn som fodhen oc hærrismen fwndhe hannom for reth oc brast ther inghen wærn oc mælle wi hans loff stadfest. Ath sa gik oc for som for standher screffuet, thet witnæ vi met wore inzegel henghendæ nedhen for thette breff. Datum anno die et loco supradietis.

(Langebeks Excerpter).

X.

1481.

Alle mæn thette breff see, høre elder lesæ, helse wi Cristiern, Gerlossen thingholder pa Warde syseithing, Peder Nielssen foghet a Nørholm, Jep Jenssen radman i Warde, Christiern Symenssen borgher i Warde oc Aszer Thordssen i Syndermark ewinnelige meth Gudh, kongere wi aar æfter guds børth mcdlxxxii oppo howetfastedaw a forskrefne Warde syselting war skicket hetherlic och welbarn Hr. Thamas Langh æskedh oc feck en thingswitnæ aff viij dandemæn, som ær Cristiern Symenssen, Aszer Thordssen i Syndermark, Palli Matssen, Ywer Bvndssen, Bondi Martenssen, Peder Greissen i Wongh, Lass Cristiernssen i Kraturp oc Jes Nielssen i Oxbøl, hvilke viij dandhemæn wutnæ pa there tro oc sandingh, at the hørde og soghe at forskrefne Hr. Thamas Langh framledde thre dandemæn, som er Jes Nielssen i Aurbeck, Per Matssen i Twsbøl oc Jep Thvissen i Wrandorp, the wutne pa there tro oc sanding, at them fwlwitterlicht war, at pa den tidh Hr. Thamas haftte auf i Aurbeck, tha bruchte han i Galssthodh oc i Smørsigsthof ulasst oc ukeerdh og feste andre oc skohemel i Galssthodh pa war frwe domkirk wegne i Ribe. Til witesbørth, wi thet hørde at forskrefne mæn sa wutne for osz, trycke wi wor insigel næthen pa thettæ breff. Datum ut supra.

(Ribe Kapitels Breve Nr. 352).

XI.

1486.

Alle mendh thette breff seer eller hører lese helsser wij Las Niessen byfogeth i Holstebro oc tinghør pa Hardbo byting, Nis Tamssen, Jes Pauelsen, som borgmestere ære ibidem, Paske Jwll radman, Oluff Ybssen, Jepp Scriwer, Jep Jenssen i Møborigh, Jes Twsen i Nawer, Nis Matssen i Hostebro oc Matis Brwn i Gyrding kierlige meth guth oc kvngere for alle i thette vort opne breff ath aar effter gutz børd md 3 then Othensdag nest efter vor frwe dag assumptionis war skicket for osz och for flere dannemendh, som then dagh for^{ne} byting søckte, velbørdige man Malthy Jwll i Holmgard lofflig esket og fyck eet fult

tingsvynthe vvylduge aff ix oc tywe dannemen, som war Las Matszen i Nawer, Oluff Matszen ibidem, Cristern Swder ibidem, Nis Perszen i Falshec, Jes Twszzen ibid. Crestern Vilomszen, Jes Cresternsen, Mattis Brwn i Gørding, Crestern Skalmiszen, Per Svendssen ibid. Jes Lowring i Fowsing, Per Lowring. Vinter Cali ibid. Crestern Jenssen i Møborg, Tames Esbernszen ibid. Stafen Ybssen ibid. Jep Jenszen ibid Mattis Gyrial i Fowsing, Jepp Sówrenssen i Naver, Nis Jcuszen tecker i Lynne, Mattis swder ibid., Nis Jenszen ibid., Per Nicleszen ibid., Jepe Perszen ibid., Per Oluffszen i Lyntorp, Tames Skøt ibid., Nis Cresternszen ibid., Anders Ybszen i Bwre och Mauris Jwll ibid., thesze forscrewen ix oc tywe men framginge oc meth en røst sandrectelig vonde pa theris gode tro, seel og sanding, atb the aldrig kwnne anting høre eller spørre aff sandh man eller qvynne eller aff theris foreldre och them self fulviderlig war i sandhedh ath ther skywder inghen syge westhen pa Hestbech aa i Møborg sogen, som kallis Fogelsygh vthen the tho fogelsyge, som skywder osten indh til for^{ne} aa Til ydermere vyntnesbørd ath these forscrewen dannemen lydelig saa for oss vonde i alle made, som for er screwet, hengi vij vore Jngsejel neden for thette breff. Datum anno die et loco ut supra.

Udenpå: xxix mends vinde paa fouelsyge, som skyder paa hestebeck aa.

lest for sandmendt paa thet skiell mellom møborg och gudom then xij Junij Aar mdlxxvij

(Diplomatariet).

XII.

Først i Biskop Jep Friiszes Tiid af Børlum Bispedom ved Anno 1470 i de Aaringer tilforn, da havde Niels Pedersen, Peder Stigszens Søn af Egebjerg¹⁾ ihielslaget Presten i Uggilt Sogn Hr. Joen, og Bisp Jep Friis skarp forfulgede hannem uden ald Naade derfor og hand blev Fredløs, og som hand for Kongen og Rigets Raad beviiste, hand det gjorde af Nødværge, fik hand af Biskop og Bygde Mænd sine gamle Forfædre af ædel Slægt, saa hand ey var forpligtet til at lade sig træde paa af ringere Slægt; saadan staar der i samme Oprejgning: Min Fader Peder Stigszen kiender I nu som i lidt anseer imod hands Forfædre ligesom mig. Hands Fader Stig Nielszen og Hands Fader Hr. Niels Stigszøn, som bygte Egebjerg efter sin Fæderne Gaard i Sielland. Hands Fader Hr. Stig Pederszen var Høvidtsmand for Vendelboe-Skibereder, lod ingen træde paa sig. Hands Fader Hr. Peder Jørgensen,

¹⁾ Uggilt Sogn, Vennebjerg Herred.

Hands Fader Hr. Jørgen Stigszen, Hands Fader Hr. Stig Thageszen, Hands Fader Hr. Thage Ebbeszen, som var hin riige Hr. Ebbe Skiams Søns Søn, som raadte og regierte i Sielland i Kong Svends Tid¹⁾: Jeg havde mit Fæderne Blod, jeg maatte jo giøre Nødverge og ey lade mig træde paa.

NB. Dette er udskreven af Sal. Hr. Christen Giertzens Skrifter udi gl. Antiquiteter, som var Præst i Helevads, Ørum og Hellum Sogner og var af Hands Formands, Hr. Jens Jenszens Bibliotheque om gamle Oratzer og Stiiil vore Forfædre brugte.

(P. Dyrskøts Brevbog, Ny kgl. Saml. Fol. 558.).

---

¹⁾ Jfr. SRD. IV. 545, Tab. III.

Tilføjelser og Rettelser.

S. 8, L. 15: ¹⁾ læs ²⁾.

S. 21, L. 28: Når det citerede Sted sammenholdes med JL. 2, 87, 88 ses det, at «utæn thingsdomæ» må forstås ligefrem og betyde: uden Nævningers Kendelse.

S. 22, L. 13. I Jens Grands Fængselshistorie i Folioudgaven af Hvitfeld hedder det, at Hertug Kristoffer greb Bispen i Halsen og ledte ham så fangen udaf Bispegården og satte ham på en af Tingstokkene på Landstinget; det samme skede derpå med Provst Jakob. Om Torben Oxes Domfældelse fortæller Hvitfeld S. 1117, at Kongen lod kaste udenfor Slotsporten fire Spidser (Spitze), som fire Tingstokke, der lod han fornævnte tolv Bønder indgå og indførte Torben o. s. v.

S. 23, L. 1: fik, læs gav. Brevet findes i kgl. Bekræftelser af 25de Nov. 1643 og 24de Juli 1652.

S. 28, L. 27: kann læs hann.

S. 55, L. 23: 1367, læs 1267.
